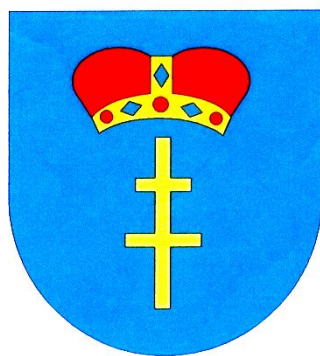

POWIAT BUSKI

***PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
W POWIECIE BUSKIM
NA LATA 2013 - 2016***

Busko – Zdrój, czerwiec 2013 r.

1. WPROWADZENIE

Wśród najważniejszych czynników decydujących o szansach rozwoju społeczno – ekonomicznego oraz o możliwościach kreowania aktywnego społeczeństwa obywatelskiego znajduje się dziedzictwo kulturowe. Częścią tego dziedzictwa są zabytki ruchome i nieruchome, które jako ślady działalności ludzkiej stanowią źródło informacji o życiu przodków oraz o historycznym rozwoju regionu i kraju. Zachowanie łączności między przeszłością i przyszłością wymaga szczególnej troski o dziedzictwo narodowe, co jest konstytucyjnym obowiązkiem każdego Polaka.

Troska o ochronę dziedzictwa kulturowego nabiera szczególnego znaczenia w warunkach funkcjonowania Polski w unijnej wspólnocie kulturowej. Dokumenty programowe Unii Europejskiej nadają szczególną wagę odrębności kulturowej i zwracają uwagę na potrzebę promowania wspólnego dziedzictwa kulturowego z poszanowaniem zasady respektowania narodowej i regionalnej różnorodności kulturowej.

Dziedzictwo kulturowe stanowi także ważny element rozwoju turystyki oraz rozwoju gospodarczego, jako fundament rozwoju przemysłu kultury, który zawiera w sobie nie tylko dziedziny działalności gospodarczej bezpośrednio zajmujące się produkcją i dystrybucją dóbr i usług kultury, ale i działalność niedochodową, która generuje przychód w innych branżach. Z punktu widzenia rozwoju społeczno - gospodarczego rozwój przemysłu kultury mieści się w modelu Gospodarki Opartej na Wiedzy:

- 1) tworzy miejsca pracy oraz zapotrzebowanie na wysoko wykwalifikowanych specjalistów,
- 2) opiera się na ponadlokalnych powiązaniach, dziedzictwie kulturowym, wiedzy i informacji,
- 3) jest powiązany z innymi sektorami bazującymi na wiedzy (edukacja, turystyka),
- 4) jest czysty ekologicznie.

Złożoność działań w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego w warunkach gospodarki rynkowej wymaga strategicznego zarządzania tymi zabytkami. Narzędziem realizacji strategii ochrony dziedzictwa kulturowego są programy opieki nad zabytkami województwa, powiatu lub gminy. *Program opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim na lata 2013 – 2016*, zwany w dalszej części *Programem*, wyznacza priorytety i kierunki działań w dziedzinie opieki i ochrony lokalnego dziedzictwa kulturowego. Opracowaniu *Programu* przyświecała idea stworzenia spójnego systemu opieki nad zabytkami obejmującego:

- 1) ochronę i poprawę stanu zasobów środowiska kulturowego,
- 2) promocję i turystyczne udostępnienie lokalnych atrakcji dziedzictwa kulturowego,
- 3) kształtowanie ładu przestrzennego,
- 4) budowanie tożsamości kulturowej i obywatelskiej,
- 5) rozwój społeczno - gospodarczy.

Program za jeden z podstawowych celów przyjmuje pobudzenie wśród lokalnej społeczności świadomości istnienia własnego dziedzictwa kulturowego oraz potrzeby jego ochrony. Coraz więcej osób identyfikuje się z własnym regionem. Na wzmocnienie więzi regionalnych wpływają zwiększające się możliwości swobodnego dysponowania swoim losem oraz przywiązanie do własnych korzeni rodzinnych i narodowych wzmacniające poczucie bezpieczeństwa związane z rodzinnymi stronami. Powoduje to pragnienie posiadania bezpiecznej „małej ojczyzny”. Odzwierciedleniem tych zjawisk jest historia własnego regionu, której widocznym znakiem są lokalne zabytki. Pielęgnacja własnej historii związana jest z ochroną dziedzictwa kulturowego i wymaga wzięcia odpowiedzialności przez właścicieli i użytkowników za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywnego udziału samorządów w wykorzystaniu i promowaniu dziedzictwa kulturowego. Należy zatem podjąć wszelkie starania w zakresie wspólnej dbałości o wartości historyczne i estetyczne architektury i przestrzeni.

2. UWARUNKOWANIA PRAWNE

Stan prawodawstwa ochrony dziedzictwa kulturalnego w Polsce jest od dnia 1 maja 2004 r. częścią systemu prawa Unii Europejskiej. Do zagadnienia ochrony dziedzictwa kulturowego odnosi się również *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Obowiązek opracowania *Programu opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim* wynika bezpośrednio z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2003 r. nr 162 poz. 1568 z późn. zm.). Ponadto istnieją dodatkowe regulacje prawne odnoszące się do ochrony dziedzictwa historycznego i kulturowego:

- 1) ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. *o samorządzie powiatowym* (tj. Dz. U. z 2013 r. poz. 595),
- 2) ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody* (Dz. U. z 2004 nr 92 poz. 880, tj. Dz. U. z 2009 nr 151 poz. 1220 z późn. zm.),
- 3) ustawa z dnia 28 marca 1933 r. *o grobach i cmentarzach wojennych* (Dz. U. z 1933 r. nr 39 poz. 311 z późn. zm.),
- 4) rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 października 1936 r. *w sprawie wykonania ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych* (Dz. U. z 1936 r. nr 85 poz. 595),
- 5) ustawa z dnia 21 stycznia 1988 r. *o Radzie Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa* (Dz. U. z 1988 r. nr 2 poz. 2 z późn. zm.),
- 6) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 1988 r. *w sprawie organizacji, trybu działania i zasad finansowania Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa* (Dz. U. z 1988 r. nr 22 poz. 154),
- 7) rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 27 maja 1999 r. *w sprawie określenia sposobu oznakowania granic Pomników Zagłady i ich stref ochronnych, a także wzorów znaków wskazujących na te granice* (Dz. U. z 1999 r. nr 47 poz. 473).

2.1 OCHRONA ZABYTEKÓW NA PODSTAWIE USTAWY O OCHRONIE ZABYTEKÓW

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* określa procedurę sporządzania i kontroli realizacji lokalnych i regionalnych programów opieki nad zabytkami. W odniesieniu do samorządu powiatowego ustawa ta określa następujący sposób działania:

- 1) przedmiotem programu są wszystkie zabytki niezależnie od form ochrony, jakimi są objęte,
- 2) program sporządza zarząd powiatu na 4 lata,
- 3) program przyjmuje rada powiatu po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- 4) program jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- 5) zarząd powiatu co 2 lata sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia radzie powiatu.

Podstawą sporządzenia programu jest ewidencja zabytków, a celem głównym programu jest poprawa stanu zachowania zabytków oraz włączenie zabytków w rozwój gospodarczy i społeczny. Program realizuje cele szczególne określone w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*:

- 1) włączanie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- 6) określanie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką na zabytkami.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* szczegółowo określa przedmiot, zakres, formy i sposób ochrony zabytków.

Za **zabytek** uznaje się nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

W myśl powołanej ustawy ochronie i opiece podlegają (bez względu na stan zachowania):

- 1) **zabytki nieruchome** będące w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami,
 - h) ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - i) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 2) **zabytki ruchome** będące w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami,
 - e) środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - f) materiałami bibliotecznymi,
 - g) instrumentami muzycznymi,
 - h) wytworami sztuki ludowej i rękodziełami oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - i) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 3) **zabytki archeologiczne** będące w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać **nazwy**:

- a) geograficzne,
- b) historyczne,
- c) tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* **formami ochrony zabytków** są:

- o **wpis do rejestru zabytków**, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków,
- o **uznanie za pomnik historii** zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego (po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków),
- o **utworzenie parku kulturowego** w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej,

- **ustalenie ochrony** w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględniające w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych.

Zgodnie z powołaną ustawą **ochrona zabytków polega, w szczególności na** podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu i nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W myśl powołanej wyżej ustawy **opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza** i polega na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

2.2 OCHRONA WALORÓW KULTUROWYCH I HISTORYCZNYCH NA PODSTAWIE USTAWY O OCHRONIE PRZYRODY

Ochrona wartości kulturowych i historycznych jest uwzględniana przy tworzeniu form ochrony na podstawie ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody*. Do **form ochrony przyrody**, które uwzględniają ochronę wartości kulturowych, należą:

- 1) parki narodowe,
- 2) rezerваты przyrody,
- 3) parki krajobrazowe,
- 4) obszary chronionego krajobrazu,
- 5) obszary Natura 2000,
- 6) pomniki przyrody,
- 7) stanowiska dokumentacyjne,
- 8) użytki ekologiczne,
- 9) zespoły przyrodniczo – krajobrazowe,
- 10) ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Na szczególną uwagę zasługuje **ochrona wielkoobszarowa w postaci parku krajobrazowego**. Zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody* park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania i popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju.

2.3 OCHRONA MIEJSC PAMIĘCI

Celem ochrony miejsc pamięci jest zachowanie wszelkich śladów i utrwalenie znaczących dla tożsamości narodowej wydarzeń, faktów, postaci z dziejów państwa i narodu polskiego, walk o zjednoczenie i niepodległość ze szczególnym uwzględnieniem celów wychowawczych i edukacyjnych, tak aby służyły popularyzacji wiedzy o dokonaniach Polaków, stanowiły trwałe element tożsamości narodowej i składnik współczesnego życia.

Miejsca, obiekty i znaki pamięci narodowej jako ważny składnik tożsamości powinny być chronione przez wszystkich obywateli.

3. KOMPETENCJE W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* dokonuje podziału kompetencji w zakresie ochrony zabytków. Organami ochrony zabytków są:

- 1) minister kultury, w imieniu którego działa **Generalny Konserwator Zabytków**,
- 2) wojewoda, w imieniu którego działa **wojewódzki konserwator zabytków**.

Na szczeblu centralnym organem zajmującym się ochroną zabytków jest Generalny Konserwator Zabytków. Do jego zadań należy w szczególności:

- 1) opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 2) realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad nimi,
- 3) podejmowanie działań związanych ze wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami,
- 4) prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych nieprawnie za granicę,
- 5) wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach ochrony zabytków,
- 6) organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 7) sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków,
- 8) promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków,
- 9) organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich,
- 10) organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych i rzeczowych,
- 11) opiniowanie wniosków o nadanie odznaki *Za opiekę nad zabytkami*,
- 12) współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków,
- 13) organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 14) podejmowanie działań związanych z troską o zabytki dotyczące historii Polski pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Na szczeblu wojewódzkim organem zajmującym się ochroną zabytków jest wojewódzki konserwator zabytków, do zadań którego należy w szczególności:

- 1) realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad nimi,
- 2) sporządzanie, w ramach własnych środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad nimi,
- 3) prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie,
- 4) wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi,
- 5) sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych,
- 6) organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami,
- 7) opracowywanie wojewódzkich planów ochrony na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów,
- 8) upowszechnianie wiedzy o zabytkach,
- 9) współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

Kompetencje w zakresie ochrony zabytków na szczeblu gminnym - zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* - sprawuje:

1. wójt, burmistrz, prezydent, który:

- 1) sporządza plan ochrony parku kulturowego, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- 2) przedstawia do zatwierdzenia radzie gminy plan ochrony parku kulturowego,
- 3) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków,
- 4) przyjmuje zawiadomienia o odkryciu, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem lub zawiadomienia o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym,

- 5) przekazuje wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przyjętego zawiadomienia o odkryciu, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem lub zawiadomienia o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym,
- 6) sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami,
- 7) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie z realizacji programu opieki nad zabytkami,
- 8) przedstawia sprawozdanie z realizacji programu opieki nad zabytkami radzie gminy,
- 9) występuje z wnioskiem o przyznanie osobom zasłużonym w sprawowaniu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami odznaki *Za opiekę nad zabytkami*,
- 10) realizuje sprawy z zakresu właściwości wojewody, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, powierzonych przez wojewodę, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, w drodze porozumienia.

2. Rada gminy, która:

- 1) uwzględnia zadania z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu strategii rozwoju gminy, studiów uwarunkowań i kierunków oraz planów zagospodarowania przestrzennego gminy, a w szczególności:
 - a) postanowień krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
 - b) rozwiązań niezbędnych do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
 - c) przeznaczenia i zasad zagospodarowania terenu uwzględniających opiekę nad zabytkami,
- 2) uwzględnia w studium uwarunkowań i kierunków oraz w planie zagospodarowania przestrzennego gminy, w szczególności:
 - a) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - b) ochronę innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - c) ochronę parków kulturowych,
 - d) ustaleń gminnego programu opieki nad zabytkami,
 - e) ustalanie strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków,
- 3) przyjmuje gminny program opieki nad zabytkami, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- 4) uwzględnia ewidencję zabytków jako podstawę do sporządzania programu opieki nad zabytkami,
- 5) udziela dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru na zasadach określonych w podjętej przez siebie uchwale,
- 6) prowadzi wykaz udzielonych dotacji,
- 7) informuje o udzielonych dotacjach na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku inne organy uprawnione do udzielania takich dotacji,
- 8) przyjmuje zabytek, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami, który został wywłaszczony przez starostę jeżeli nie było możliwe usunięcie zagrożenia, dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia - na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- 9) uwzględnia w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w ustaleniach miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oprócz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz ustaleń planów ochrony parków kulturowych, inne zabytki nieruchome wskazane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków do czasu założenia gminnej ewidencji zabytków,
- 10) w zakresie parków kulturowych:
 - a) podejmuje uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, w sprawie utworzenia parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej,
 - b) zatwierdza plan ochrony parku kulturowego,
 - c) tworzy jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem kulturowym w celu realizacji zadań związanych z jego ochroną,
 - d) sporządza miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszarów, na których utworzono park kulturowy.

Kompetencje w zakresie ochrony zabytków na szczeblu **powiatowym** - zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* – realizuje:

1. Starosta, który:

- 1) umieszcza na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru stosowny znak informacyjny - w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- 2) wydaje decyzje o zabezpieczeniu zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia (na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków) - w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia,
- 3) wyłącza zabytek (na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków) na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami, jeżeli nie jest możliwe usunięcie zagrożenia dla tego zabytku, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia,
- 4) współdziała ze społecznym opiekunem zabytków w sprawach ochrony zabytków i opieki nad tymi zabytkami (tj. w sprawach związanych z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechnianiem wiedzy o zabytkach),
- 5) ustanawia, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, społecznego opiekuna zabytków,
- 6) cofa ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, jeżeli opiekun przestał spełniać wymagania określone w powołanej wyżej ustawie lub niewłaściwie wykonuje swoje zadania,
- 7) zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia,
- 8) prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków,
- 9) wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków,
- 10) wydaje zaświadczenie osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków,
- 11) występuje z wnioskiem o przyznanie osobom zasłużonym w sprawowaniu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami odznaki *Za opiekę nad zabytkami*,
- 12) realizuje sprawy z zakresu właściwości wojewody, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, powierzonych przez wojewodę, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, w drodze porozumienia.

2. Zarząd powiatu, który:

- a) sporządza na okres 4 lat, powiatowy program opieki nad zabytkami,
- b) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie z realizacji programu opieki nad zabytkami,
- c) przedstawia sprawozdanie z realizacji programu opieki nad zabytkami radzie powiatu.

3. Rada powiatu, która:

- 1) uwzględnia zadania z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, a w szczególności:
 - a) postanowienia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
 - b) rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
 - c) przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniających opiekę nad zabytkami,
- 2) uwzględnia ewidencję zabytków jako podstawę do sporządzania programu opieki nad zabytkami,
- 3) przyjmuje powiatowy program opieki nad zabytkami, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- 4) udziela dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zasadach określonych w podjętej przez siebie uchwale,
- 5) prowadzi wykaz udzielonych dotacji,
- 6) informuje inne organy uprawnione do udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku o udzielonych dotacjach.

Ustawa o ochronie zabytków zakłada również istnienie **ciał opiniodawczo – doradczych**:

- 1) na szczeblu centralnym jest nim **Rada Ochrony Zabytków**, działająca przy ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz **Główna Komisja Konserwatorska**, działająca przy Generalnym Konserwatorze Zabytków,
- 2) na szczeblu wojewódzkim organem opiniodawczym w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest **Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków**, działająca przy wojewódzkim konserwatorze zabytków. W jej składchodzi od 5 do 10 członków powoływanych na okres 4 lat przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, który zapewnia też jej obsługę administracyjną i finansową.

4. KONTEKST PROGRAMOWY

Program opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim koresponduje z założeniami dokumentów programowych Powiatu Buskiego, Województwa Świętokrzyskiego oraz dokumentami krajowymi, w szczególności:

- 1) Krajowym programem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 2) Narodową Strategią Rozwoju Kultury wraz z Uzupełnieniem Narodowej Strategii Rozwoju Kultury,
- 3) Strategią Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego,
- 4) Strategią Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim,
- 5) Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego,
- 6) Strategią Rozwoju Powiatu Buskiego,
- 7) Planem ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Powiatu Buskiego.

4.1. KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*. Celem tego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony i opieki nad zabytkami oraz wzmocnienie ochrony i opieki nad materialną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. W tezach do tego Programu określono siedem podstawowych **zasad konserwatorskich**:

- a) *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić),
- b) maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- c) minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymanie się od działań niekoniecznych),
- d) usuwania tylko tego, co na oryginał działa niszcząco,
- e) czytelności i odróżnialności ingerencji,
- f) odwracalności metody i materiałów,
- g) wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Zasady te powinny być uwzględniane podczas prowadzenia wszelkich prac przy zabytkach m.in. przez pracowników urzędów, konserwatorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, pracowników budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli, użytkowników i innych.

4.2. NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY ORAZ UZUPEŁNIENIE NARODOWEJ STRATEGII ROZWOJU KULTURY

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. określa zasady polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Misją strategii jest *zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszony ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów*.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 zakłada, że działania podejmowane w ramach Strategii powinny prowadzić do następujących efektów:

- a) zmniejszenia dysproporcji w dostępie do kultury w regionach,
- b) zwiększenia udziału kultury w PKB,
- c) zwiększenia liczby małych i średnich przedsiębiorstw oraz liczby zatrudnionych w przemysłach kultury,
- d) radykalnej poprawy podstawowej infrastruktury kultury i stanu zabytków,
- e) stworzenia markowych produktów turystyki kulturowej,
- f) wykształcenia więzi pomiędzy kulturą, edukacją i nauką w kształtowaniu kapitału społecznego.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020 precyzuje również cele Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020, które obejmują:

- 1) **Cel strategiczny:** zrównoważenie rozwoju kultury w regionach,
- 2) **Cele uzupełniające:**
 - a) wzrost efektywności zarządzania sferą kultury,
 - b) zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju i dostępie do kultury,

- c) wzrost udziału kultury w PKB,
- d) zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- e) modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury,
- f) wzrost uczestnictwa w kulturze,
- g) rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w szkolnych programach,
- h) efektywna promocja twórczości,
- i) promocja polskiej kultury za granicą,
- j) ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem,
- k) wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- l) rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Cele cząstkowe realizowane będą w ramach obszarów priorytetowych, którym odpowiadają Programy Operacyjne:

- a) *Promocja twórczości,*
- b) *Dziedzictwo kulturowe,*
- c) *Promocja czytelnictwa,*
- d) *Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury,*
- e) *Obserwatorium kultury,*
- f) *Promocja kultury polskiej za granicą,*
- g) *Rozwój infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego oraz wzrost efektywności zarządzania kulturą,*
- h) *Promesa Ministra Kultury,*
- i) *Media z kulturą,*
- j) *Rozwój inicjatyw lokalnych,*
- k) *Znaki Czasu.*

4.3. STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 r. została przyjęta uchwałą Nr XLII/508/06 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 26 października 2006 r. **Celem generalnym Strategii** jest wzrost atrakcyjności Województwa jako podstawy zintegrowanego rozwoju w sferze społecznej, gospodarczej i przestrzennej. Wśród czynników wpływających na poprawę wizerunku Województwa **Strategia** wymienia zasoby dziedzictwa kulturowego: liczne i różnorodne zasoby dóbr kultury, wielość tradycji historycznych i miejsc związanych z przeszłością narodu polskiego oraz bogato reprezentowaną tradycyjną kulturę i sztukę ludową. Elementy te są podstawą oferty turystycznej regionu. Jako jeden z celów strategicznych prowadzących do osiągnięcia celu generalnego dokument wymienia **Ochronę i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody i dóbr kultury** w ramach **priorytetu 2 - Ochrona i udostępnienie dziedzictwa kulturowego** wskazuje następujące kierunki działań:

- a) zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- b) modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury,
- c) zwiększanie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,
- d) poprawa warunków funkcjonowania instytucji artystycznych,
- e) poprawa warunków funkcjonowania bibliotek, w szczególności naukowych i akademickich, oraz zwiększenie dostępności do nowoczesnych usług bibliotecznych, z wykorzystaniem technologii informatycznych,
- f) wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- g) poprawa dostępności mieszkańców do oferty kulturalnej poprzez wspieranie instytucji poszerzających ofertę programową, umożliwiającą aktywne uczestnictwo w życiu kulturalnym,
- h) tworzenie nowych miejsc pracy związanych z ochroną i udostępnianiem dziedzictwa kulturowego.

4.4. STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI W WOJEWÓDZTWIE ŚWIĘTOKRZYSKIM

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006 - 2014 przyjęta została uchwałą Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego nr XXV/404/06 z dnia 6 lutego 2006 r. Strategia zwraca szczególną uwagę na walory historyczne, w tym antropogeniczne, będące efektem działalności człowieka.

Zabytkowe obiekty pełnią rolę wspomagającą walory Regionu. Wykorzystanie walorów historycznych do rozwoju turystyki poprzez turystyczne udostępnienie zabytków, pozwoli na pozyskanie dodatkowych środków na ich renowację i pozytywnie wpłynie na kształtowanie poczucia tożsamości narodowej.

Zgodnie ze Strategią misją Województwa Świętokrzyskiego jest **tworzenie i wdrażanie wysokiej jakości, unikalnych produktów turystycznych, odpowiadających na potrzeby turystów, tworzenie atmosfery przyjaznej turystom i warunków przyjaznych inwestorom, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.**

Stworzenie zintegrowanej oferty turystycznej wymaga określenia celów operacyjnych, uwzględniających rozwój konkurencyjnych produktów turystycznych. Wykorzystując potencjał kulturowy Województwa Strategia zakłada stworzenie różnorodnych produktów turystycznych, a wśród nich także te odnoszące się do dziedzictwa kulturowego:

- 1) **Produkt „Perły Ziemi Świętokrzyskiej”** - zakłada rozwój turystyki kulturowej w oparciu o historię, tradycje i zabytki. Jako źródła atrakcji Strategia wskazuje miejsca o bogatej przeszłości, wśród których znalazły się umiejscowione na terenie Powiatu Buskiego: Stopnica, Wiślica i Nowy Korczyn. Produkt ten zakłada tworzenie nowych obiektów muzealnych, tematycznych szlaków turystycznych, izb pamięci narodowej, odbudowywanie już istniejących obiektów muzealnych. Produkt zakłada 3 podstawowe kierunki rozwoju:
 - o świętokrzyskie małe historyczne miasteczka (obejmujący m.in. tereny Powiatu Buskiego: Nowy Korczyn, Wiślica, Stopnica),
 - o szlak zabytków żydowskich,
 - o imprezy oparte na tradycji historycznej.
- 2) **Produkt „W poszukiwaniu ukojenia”** – zakłada rozwój turystyki pielgrzymkowej. Źródłami atrakcji będą miejsca związane z kultem religijnym, które zlokalizowane są także na terenie Powiatu Buskiego m.in.: w Wiślicy, Szczaworyżu i Pacanowie. Model funkcjonowania produktu zakłada m.in. wytyczenie, oznakowanie i promocję szlaku o tematyce religijnej, obejmującego najważniejsze obiekty sakralne Województwa, w tym zabytkowe.

4.5. PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego został przyjęty uchwałą Sejmiku nr XXIX/399/02 z dnia 26 kwietnia 2002 r. Głównym założeniem regionalnej polityki przestrzennej w zakresie gospodarowania zasobami dziedzictwa kulturowego jest **skuteczniejsza ochrona i rewaloryzacja zabytków** oraz **racjonalne ich udostępnienie** z myślą o poszerzeniu wiedzy zwłaszcza młodego pokolenia, świadomości historycznej obywateli, a także **wykorzystaniu jako czynnika rozwoju gospodarczego i promocji**. Ważnym zadaniem jest także wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w procesie **pobudzania i utrwalania tożsamości regionalnej** ogółu mieszkańców przy jednoczesnym zachowaniu i kultywowaniu specyfiki lokalnej i subregionalnej. Plan określa priorytetowe obszary działań:

- 1) intensyfikacja i pogłębianie rozpoznania zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego, dotychczas nie sklasyfikowanych lub mało rozpoznanych,
- 2) ochrona i rewaloryzacja zabytkowych układów przestrzennych miast,
- 3) zachowanie najcenniejszych walorów artystyczno – krajobrazowych,
- 4) zachowanie i ochrona obiektów i zespołów o najwyższej randze i szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej i dziedzictwa światowego,
- 5) promocja i udostępnianie najcenniejszych walorów i zasobów.

Głównym celem polityki przestrzennej jest zachowanie i umacnianie regionalnej tożsamości kulturowej, jak też zapewnienie ochrony i rewaloryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego, stosownie do przepisów ustawy o ochronie dóbr kultury oraz innych ustaw związanych z tą problematyką. Plan określa również **cele wspomagające**:

- 1) dążenie do pełnego rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego, wprowadzenie do ewidencji konserwatorskiej zasobów ujawnionych lub zweryfikowanych,
- 2) objęcie ochroną parkową najcenniejszych obszarów kulturowych oraz unikalnych zespołów lub obiektów zabytkowych,
- 3) dążenie do zwiększenia rangi ochronnej w skali światowej i krajowej obiektów, zespołów i układów urbanistyczno - krajobrazowych o szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej i historii,

- 4) zwiększenie zakresu ochrony prawnej zespołów i obiektów objętych jedynie ewidencją, a ważnych dla tożsamości regionalnej i lokalnej (szczególnie zagrożonych) przez dokonywanie wpisów do rejestru dóbr kultury,
- 5) przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych najcenniejszych zabytkowych zespołów urbanistycznych oraz ciekawych zespołów staromiejskich, zwłaszcza zagrożonych.

Zasady realizacji wymienionych wyżej celów polegają na:

- 1) respektowaniu wymogów ochronnych oraz umożliwieniu rewaloryzacji zagrożonych zespołów lub obiektów zabytkowych, objętych rejestrem dóbr kultury,
- 2) zachowanie i rewaloryzacja niszczących obiektów kultowych, dawnych cmentarzy oraz innych miejsc i wyróżników bogatej historii regionu,
- 3) archeologiczne badania ratunkowe na terenach realizowanych lub przewidywanych inwestycji wielkoobszarowych,
- 4) działania ochronno - rewaloryzacyjne dostosowane do lokalnej specyfiki,
- 5) atrakcyjna oferta inwestycyjno - handlowa obiektów zabytkowych przewidzianych do sprzedaży,
- 6) wzrost świadomości społecznej co do znaczenia i wartości obiektów kulturowych dla rozwoju, promocji oraz integracji regionalnej.

4.6. STRATEGIA ROZWOJU POWIATU BUSKIEGO

Strategia Rozwoju Powiatu Buskiego została przyjęta Uchwałą Nr XVII/150/2008 Rady Powiatu w Busku - Zdroju z dnia 30 kwietnia 2008 r. Strategia wskazuje na ważną rolę lokalnego dziedzictwa kulturowego w rozwoju gospodarczym Powiatu oraz podnoszeniu jego atrakcyjności. Szczególne znaczenie ma tu bogata historia Ziemi Buskiej, która należy do najstarszych ośrodków chrześcijaństwa w Polsce i może poszczycić się mianem kolebki Polskiej państwowości (stolica państwa Wiślan, Wiślica jako gród kasztelański). Szczególne miejsce w zasobach dziedzictwa kulturowego Powiatu zajmują zabytki sakralne, m.in.:

- 1) Bazylika Mniejsza pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Wiślicy,
- 2) Zespół kościoła cmentarnego pod wezwaniem Św. Leonarda w Busku – Zdroju,
- 3) gotycki kościół fundacji Jana Długosza w Chotlu Czerwonym,
- 4) gotycki kościół fundacji Kazimierza Wielkiego w Stopnicy.

4.7. PLAN OCHRONY ZABYTEKÓW NA WYPADEK KONFLIKTU ZBROJNEGO I SYTUACJI KRYZYSOWYCH DLA POWIATU BUSKIEGO

Celem opracowania **Powiatowego Planu Ochrony Zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Powiatu Buskiego** było wzmocnienie ochrony i opieki nad zabytkami zlokalizowanym na terenie Powiatu Buskiego w sytuacjach zagrażających ich istnieniu. Ochrona polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich mających na celu ratowanie zabytków przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem. Przedsięwzięcia są realizowane poprzez:

- 1) zapobieganie i prowadzenie prac przygotowawczych w czasie poprzedzającym wystąpienie konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- 2) podwyższenie gotowości wprowadzanej w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia przez organy kierowania kryzysowego,
- 3) reagowanie w czasie wystąpienia i trwania konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- 4) zabezpieczenie i dokumentowanie po ustąpieniu konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.

Zapobieganie zagrożeniom i prowadzenie prac przygotowawczych do zabezpieczenia zabytków obejmuje w szczególności:

- 1) opracowanie planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz ich aktualizację,
- 2) kontrolę i doskonalenie stanu technicznego zabytków,
- 3) instalowanie i utrzymywanie w sprawności urządzeń i systemów zabezpieczenia zabytków, w tym sygnalizacji wykrywania i alarmowania,
- 4) wykonywanie ewidencji i dokumentacji zabytków podlegających ochronie,

- 5) projektowanie i wykonywanie inżyniersko - technicznych prac zabezpieczających przy zabytkach takich jak:
- a) podwyższenie klasy odporności ogniowej i poprawa właściwości konstrukcyjnych,
 - b) zabezpieczenia przed skutkami wybuchów, wichur, śnieżyc, powodzi lub zalania z innych przyczyn, osunięć lub zapadnięć gruntu,
 - c) obudowa lub osłona fragmentów szczególnie wartościowych i narażonych na destrukcję.

Podwyższenie gotowości wprowadzanej w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia przez organy kierowania kryzysowego obejmuje:

- 1) demontaż i ukrycie najcenniejszych detali architektonicznych i elementów wyposażenia,
- 2) przygotowanie i rozmieszczenie znaków *Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych* w razie konfliktu zbrojnego,
- 3) zgromadzenie i utrzymywanie w gotowości urządzeń, sprzętu, narzędzi, opakowań, materiałów niezbędnych do wykonywania prac zabezpieczających i działań ratowniczych,
- 4) zorganizowanie systemu monitorowania zagrożeń, alarmowania i powiadamiania,
- 5) wyznaczenie i przygotowanie zespołów ludzkich do prac zabezpieczających i działań ochronnych,
- 6) zorganizowanie współdziałania właścicieli, zarządców i użytkowników zabytków, organów administracji publicznej, specjalistycznych służb, jednostek i instytucji, Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz wolontariatu.

5. FAZY OPRACOWYWANIA PROGRAMU

Program opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim, ze względu na swoje znaczenie, wymagał wielu nakładów pracy, dokonania analizy ilości i stanu lokalnego dziedzictwa kulturowego. Przeanalizowano obowiązujące akty prawne oraz dokumenty programowe i strategiczne określające możliwości oraz warunki ochrony i opieki nad zabytkami. Następnie podjęto współpracę z lokalnymi samorządami gminnymi w celu pozyskania aktualnych informacji na temat gminnych programów opieki nad zabytkami, a także ustalenia aktualnej, zweryfikowanej listy istniejących zabytków na terenach lokalnych samorządów terytorialnych. Na podstawie pozyskanych z różnych źródeł informacji o lokalnych zasobach kulturowych (m.in. własne dane, informacje gminnych samorządów) sporządzono charakterystykę zasobów zabytkowych usytuowanych na terenie Powiatu Buskiego, która dała podstawę do opracowania celów i kierunków działań *Programu*.

Po sporządzeniu projektu *Programu* i jego przyjęciu przez Zarząd Powiatu w Busku – Zdroju, przedstawiono go Świętokrzyskiemu Konserwatorowi Zabytków, który wyraził pozytywną opinię na temat *Programu*.

Przystępując do prac nad *Programem* zakładano, że podstawą formułowania priorytetów w zakresie opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim będą założenia i wnioski zawarte w programach opieki nad zabytkami dla Województwa Świętokrzyskiego oraz dla gmin funkcjonujących na terenie Powiatu Buskiego. Zgromadzone informacje wykazały, że do grudnia 2012 r. uchwalono program opieki nad zabytkami dla Gmin:

- 1) Stopnica, która obecnie pracuje nad aktualizacją programu z lat 2005 – 2008,
- 2) Solec – Zdrój na lata 2012 – 2016,
- 3) Tuczepy na lata 2010 – 2014,
- 4) Busko – Zdrój, która obecnie pracuje nad aktualizacją programu z lat 2009 – 2012.

Gminy **Pacanów i Wiślica** zaplanowały podjęcie stosownych działań w przedmiotowej sprawie w 2013 r., natomiast Gminy **Gnojno i Nowy Korczyn** nie przystąpiły do opracowania przedmiotowego programu.

6. CHARAKTERYSTYKA POWIATU BUSKIEGO

Powiat Buski położony jest w południowo - wschodniej części Województwa Świętokrzyskiego. Zajmuje obszar o powierzchni **96 739 ha**. W skład Powiatu wchodzi 8 gmin: Busko Zdrój (gmina miejsko - wiejska) i 7 gmin wiejskich: Gnojno, Nowy Korczyn, Pacanów, Solec - Zdrój, Stopnica, Tuczępy, Wiślica. Największą gminą zarówno pod względem powierzchni, jak i liczby ludności jest Busko - Zdrój, najmniejszą Tuczępy.

Stolicą Powiatu jest Busko - Zdrój, leżące w obniżeniu Garbu Pińczowskiego, będące największym miastem Poniidzia. Miasto otoczone jest z trzech stron wzniesieniami. W kierunku na zachód od miasta ciągną się złoża gipsu.

Południowo - wschodnia granica Powiatu Buskiego biegnie wzdłuż rzeki Wisły. Od południowego - zachodu Powiat Buski graniczy z Powiatem Kazimierskim, od zachodu z Powiatem Pińczowskim, od północy z Powiatem Kieleckim, a od wschodu z Powiatem Staszowskim oraz należącym do Województwa Małopolskiego - Powiatem Dąbrowskim.

Większość obszaru Powiatu wchodzi w skład geomorfologicznego makroregionu Niecki Miechowsko - Nidziańskiej stanowiącej rozległe obniżenie pomiędzy Wyżyną Krakowsko - Częstochowską, a Wyżyną Kielecko - Sandomierską. Część południowa Powiatu zaliczana jest do regionu Niziny Nadwiślańskiej.

W skład makroregionu Niecki Miechowsko - Nidziańskiej na terenie Powiatu wchodzi: Dolina Nidy, Garb Pińczowski i Niecki: Solecka i Połaniecka.

Największą rzeką Powiatu jest *Nida* - lewy dopływ *Wisły*. Północnym skrajem Powiatu płynie rzeka *Sanica* oraz *Wschodnia* będące dopływem *Czarnej Staszowskiej*.

Do głównych bogactw regionu należą złoża wód mineralnych o właściwościach leczniczych. Są to wody siarkowodorowe, siarczanowe i chlorkowe, zawierające podwyższone zawartości siarkowodoru oraz jonów siarczanowych. Charakterystyczne dla rejonu jest występowanie solanek jodobromowych. Występujące bogactwa wód mineralnych przyczyniły się do powstania i rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego w Busku - Zdroju i Solcu - Zdroju.

Powierzchnia Powiatu objęta różnymi formami ochrony przyrody i krajobrazu wynosi ponad 89 tys. ha, co stanowi ok. 92% jego ogólnej powierzchni. Parki krajobrazowe obejmują obszar ponad 16,7 tys. ha, a obszary chronionego krajobrazu zajmują niemal 72 tys. ha.

Tereny Powiatu posiadające najwyższe walory przyrodnicze weszły w zasięg Zespołu Krajobrazowych Parków Poniidzia oraz obszarów chronionego krajobrazu. W skład Zespołu Krajobrazowych Parków Poniidzia wchodzi trzy odmienne charakterem parki, w tym dwa obejmujące obszar Powiatu Buskiego: Szaniecki i Nadnidziański Park Krajobrazowy.

Zasady gospodarowania w gminach na terenie parku krajobrazowego i jego otuliny obejmują m.in.:

- 1) ochronę najcenniejszych walorów przyrodniczych gminy,
- 2) ochronę pojedynczych zabytków i zespołów,
- 3) wykluczenie wprowadzenia nowej zabudowy na takie tereny, jak m.in.:
 - a) rezerваты przyrody i ich otoczenie,
 - b) bezpośrednie sąsiedztwo pomników przyrody,
 - c) tereny występowania chronionych i rzadkich stanowisk roślinnych,
 - d) tereny występowania chronionych i rzadkich gatunków fauny,
 - e) torfowiska i obszary podmokłe,
 - f) tereny z roślinnością kserotermiczną,
 - g) obszary geologiczne i geomorfologiczne kwalifikujące się do ochrony w postaci stanowisk dokumentacyjnych,
 - h) otoczenie naturalnych źródeł,
 - i) obszary węzłów ekologicznych,
 - j) korytarze ekologiczne.

Obszary chronionego krajobrazu w Powiecie Buskim obejmują część obszarów gmin Busko - Zdrój, Solec - Zdrój, Nowy Korczyn, Stopnica, Pacanów i Wiślica - są to: Chmielnicko - Szydłowski, Solecko - Pacanowski, Nadnidziański i Szaniecki Obszar Chronionego Krajobrazu.

W Powiecie Buskim znajdują się także rezerwat przyrody (rezerwat słonoroślów w Owczarach) oraz rezerваты stepowe (*Góry Wschodnie, Przęsłin, Skorocice i Skotniki Górne*).

Rys historyczny Buska – Zdroju i Powiatu Buskiego¹

Początki Buska – Zdroju sięgają XII w. Pierwsza wzmianka o Busku – Zdroju (*Bugsk*) pojawiła się w Bulli Papieskiej z 1166 r. oraz w kronice Diecezji Krakowskiej. W 1185 r. właściciel Buska i okolic – rycerz Dersław (zwany także Dzierżkiem lub Dzierżysławem) sprowadził do osady żeński zakon Norbertanek, któremu później przekazał testamentem swój majątek, dzięki czemu od 1241 r. przez kilkaset lat Busko było własnością klasztoru.

Pierwsza wzmianka o buskiej wodzie mineralnej pojawiła się w 1252 r., kiedy Bolesław Wstydlivy nadał miastu immunitet skarbowy, w którym zezwolił na eksploatację solanki.

W 1287 r. Busko otrzymało z rąk księcia Leszka Czarnego prawa miejskie. Natomiast w 1412 r. król Władysław Jagiełło nadał buskiemu mieszczaństwu przywilej cotygodniowego targu i dwóch jarmarków rocznie, dzięki czemu przez cały XV i XVI w. miasto przeżywało swój rozkwit słynąc z handlu i produkcji sukna. Jednak wojny i antymieszczańska polityka doprowadziły do zubożenia Buska od połowy XVII w. Wraz z odkryciem w Busku w 1776 r. nowych źródeł solankowych i rozpoczęciem eksploatacji soli nastąpił okres krótkiego ożywienia, lecz wkrótce produkcja ta okazała się nieopłacalna.

Po 1795 r. Busko znalazło się w zaborze austriackim w Województwie Sandomierskim. Po zwycięstwie wojsk napoleońskich w 1809 r. ziemie zagarnięte przez Austrię w trzecim rozbiórce Polski zostały włączone do Księstwa Warszawskiego. Wówczas utworzono Departament Krakowski, w skład którego wchodził Powiat Stopnicki wraz z Buskiem.

W okresie Księstwa Warszawskiego (1808 r.) magister medycyny Winterfeld z Pińczowa, przeprowadził pierwsze badania nad wykorzystaniem miejscowych wód do leczenia. Do Buska zaczęli przyjeżdżać pierwsi kuracjusze zwani wówczas *gośćmi kąpielowymi*. Jednak za pierwszą kuracjuszkę uznaje się królową Jadwigę, która odwiedziła Busko razem z królem Władysławem czterokrotnie w latach 1389 – 1394, co znajduje potwierdzenie w zapisach historycznych. W kronice klasztoru norbertanek, pod datą 6 grudnia 1393 r. jest wzmianka o kąpeli leczniczej jaką siostry przygotowały królowej Jadwidze.

Upadek Napoleona (1815 r.) spowodował likwidację Księstwa Warszawskiego. Busko zostało włączone do utworzonego Królestwa Polskiego, pozostającego pod zaborem rosyjskim.

W 1818 r. rząd Królestwa Polskiego uzyskał zgodę na wyposażenie nowo utworzonych Diecezji Sandomierskiej i Podlaskiej kosztem kasacji 47 klasztorów. Wśród zlikwidowanych znalazł się buski klasztor Norbertanek. Dobra klasztorne przejął skarb państwa i Busko stało się miastem rządowym.

Po pożarze miasta w 1820 r., buskie uzdrowisko wziął w dzierżawę generał Feliks Rzewuski i - dzięki pomocy warszawskiej spółki - wybudował buskie łazienki według projektu włoskiego architekta Henryka Marconiego. W 1828 r. na leczeniu sanatoryjnym w Busku przebywało już 202 gości. W 1836 r. nastąpiło uroczyste otwarcie uzdrowiska, które potem wzięła w dzierżawę spółka warszawskich przemysłowców.

Na mocy ukazu z dnia 1 czerwca 1869 r. znaczną część miast Królestwa Polskiego zmieniono na osady. Z ogólnej liczby 452 miast pozostawiono jedynie 114. Prawa miejskie straciła Stopnica oraz Busko.

Mimo pozbawienia Buska praw miejskich uzdrowisko nadal funkcjonowało. W 1880 r. jego dzierżawę przejął lekarz Andrzej Dobrzański. Przez 15 lat jego działalności Busko stało się jednym z najpopularniejszych uzdrowisk na ziemiach polskich oraz za granicą.

W wyniku kampanii wojennej 1914/1915 Busko znalazło się pod okupacją austriacko – węgierską. W czerwcu 1915 r. odzyskało prawa miejskie i zostało siedzibą Powiatu Stopnickiego. Dziesięć lat później granice miasta rozszerzono o tzw. *Górkę* oraz przywrócono nazwę Busko (zmienioną w czasach carskich na Busk).

W 1919 r. – po zakończeniu I wojny światowej - do Buska zaczęli ponownie przyjeżdżać kuracjusze. W okresie międzywojennym nastąpiła intensywna rozbudowa uzdrowiska. Z inicjatywy dr Szymona Starkiewicza powstało Sanatorium Dziecięce *Górka*.

Po zajęciu ziem polskich przez wojska niemieckie we wrześniu 1939 r. Adolf Hitler dekretem z 12 października 1939 r. utworzył Generalne Gubernatorstwo podzielone na 4 jednostki administracyjne tzw.

¹ Opracowano na podstawie:

- o L. Marciniak, *Buska Starówka Zdrojowa*, Dal, Busko – Zdrój 2006,
- o T. Koba – Ryszewska, *Przeszłość administracyjna ziem Województwa Kieleckiego*, Kielce 1970,
- o F. Kiryk, *Busko w okresie rozbiorów i niewoli*, /w:/ Studia Kieleckie, 3/47 Kielce 1985,
- o H. Lawera, *Powiat Buski*, Alpa, Busko – Zdrój 2001,
- o M. Byszewski, *Kronika m. Buska Powiatu Stopnickiego Województwa Kieleckiego*, Busko 1927.

dystrykty, które dzieliły się na powiaty. W ramach nowego podziału administracyjnego utworzono Powiat Buski obejmujący dawny obszar Powiatu Stopnickiego i części zniesionego Powiatu Pińczowskiego. Na czele Powiatu stanął niemiecki starosta. Starostwo buskie, którego siedzibą było zamknięte przez okupanta gimnazjum, wchodziło w skład dystryktu Radomia. W Busku zlokalizowano powiatowe komendantury żandarmerii i gestapo. W okresie okupacji Busko było największym miastem Powiatu Buskiego oraz południowej części okręgu radomskiego.

W okresie powojennym utrzymywano zasadniczą koncepcję podziału terytorialnego z okresu międzywojennego, która dzieliła państwo na województwa, powiaty i gminy. Od marca 1950 r. tj. od wprowadzenia ustawy o jednolitych organach władzy państwowej do 1954 r. tj. likwidacji gminy kształtowano system administracji na wzór radziecki. Był to jednocześnie okres dalszego rozwoju struktur powiatowych. Z dniem 1 stycznia 1973 r. postanowiono przywrócić gminy. W czerwcu 1975 r. w wyniku kolejnej reformy administracyjnej ustalono dwustopniową strukturę administracyjną poprzez likwidację powiatów.

Z dniem 1 stycznia 1999 r. dokonano reformy administracji publicznej. Jej wynikiem jest obecnie obowiązujący podział władzy publicznej między trzy główne segmenty ustroju administracji państwowej: rząd i administrację rządową (centralną, terenową), samorząd województwa (regionalny) oraz samorząd lokalny (powiatowy, miejski, gminny).

Szczególne miejsce w historii obecnych ziem Powiatu Buskiego zajmuje **Wiślica** (*łac. Vislicia*) należąca do najstarszych miejscowości w Polsce, powstałych jeszcze przed powstaniem państwa polskiego. Jej historia sięga IX w., gdy była centralnym ośrodkiem Państwa Wiślan. Najstarsze ślady osadnictwa pochodzą z II połowy IX w. Prawa miejskie Wiślica otrzymała w II połowie XIII w., potwierdzone przez Władysława Łokietka w 1326 r.

Za panowania Kazimierza Wielkiego w XIV w. wzniesiono mury obronne z trzema bramami (Krakowską, Buską i Zamkową), rozbudowano zamek, wybudowano nowy kościół kolegiacki. Miasto otrzymało też szereg korzystnych przywilejów gospodarczych, np. prawo do sprzedaży soli. Tu uchwalono w 1347 r. tzw. *Statuty Wiślickie*.

Z piętnastowieczną Wiślicą związany był Jan Długosz, kustosz miejscowej kolegiaty. Wtedy to przeżywała świetność szkoła wiślicka, z której prawdopodobnie pochodził Jan z Wiślicy, poeta, autor *Bellum Prutenum* (wyd. w 1516 r. w Krakowie) zawierającej m.in. opis bitwy grunwaldzkiej. W 1528 r. rozpoczęto budowę wodociągów miejskich, dzięki czemu powstały browary i gorzelnie. Najazd szwedzki i liczne plagi zrujnowały miasto, a po upadku Powstania Styczniowego w 1869 r. Wiślica straciła prawa miejskie i do tej pory ich nie odzyskała.

W latach 1958 - 65 prowadzone prace archeologiczne odsłoniły w północno – zachodnim narożu Placu Solnego fundamenty romańskiego kościółka Św. Mikołaja z cmentarzyskiem i tzw. misą chrzcielną. Kościół ten istniał od II połowy XI w. do końca XIII w. i należy do najstarszych kościołów w Małopolsce.

Innym ważnym ośrodkiem historycznym w Powiecie Buskim jest **Nowy Korczyn**. Pierwotnie osada handlowa położona była na szlaku prowadzącym z Krakowa na Ruś Kijowską. W 1258 r. książę Bolesław Wstydlivy ulokował tu *Nowe Miasto Korczyn*. Dokument lokacyjny miasta stał się wzorem dla niektórych miast założonych później - na prawie korczyńskim (*ius Corcinense*) lokowany był m.in. Skaryszew. Rok przed lokacją miasta, książę Bolesław i jego żona Kinga ufundowali w Korczynie klasztor ojców franciszkanów.

W 1300 r. wojska ruskie zniszczyły miasto. Spaleniu uległ między innymi drewniany zamek książęcy. Na jego miejsce w połowie XIV w., król Kazimierz Wielki wznosił zamek królewski, który stał się jedną z najważniejszych siedzib monarszych w Polsce. Miasto zostało otoczone obronnymi murami i zabezpieczone dodatkowo sztucznie utworzonym jeziorem *Czartoria*. Na korczyńskim zamku przebywał często dwór królewski. Dzięki centralnemu położeniu w Małopolsce Korczyn stał się miejscem zjazdów politycznych i zgromadzeń szlacheckich.

W epoce jagiellońskiej Nowy Korczyn był ważnym ośrodkiem władzy państwowej. W 1404 r. w Nowym Korczynie odbył się zjazd rycerstwa Korony zwołany przez Władysława Jagiełłę. Celem zjazdu było ustalenie podatku na wykupienie z rąk Krzyżaków ziemi dobrzyńskiej. W 1438 r. w Korczynie miał miejsce walny zjazd, w trakcie którego obradowano o przyjęciu przez króla Władysława III Warneńczyka korony czeskiej. Ostatecznie koronę przyjęto, ale dla królewskiego brata Kazimierza. W dniu 25 kwietnia 1438 r. sprzeciwiający się sojuszowi z czeskimi husytami kardynał Zbigniew Oleśnicki zawiązał w Korczynie konfederację. W 1439 r. w Korczynie zawiązano z kolei konfederację polskich husytów pod wodzą Spytka z Melsztyna. Konfederacja ta skupiła opozycję przeciwną rządowi Oleśnickiego w Polsce. Kardynał przebywał w tym czasie z małoletnim królem Władysławem na nowokorczyńskim zamku. Wojska husyckie zebrały się w pobliskim Piasku Wielkim, skąd wyruszyły w kierunku Nowego Miasta. Konfederaci zatrzymali się na

zakolu Nidy pod Grotnikami. Spytko zamierzał umocnić się tu taborem na wzór czeski, jednak nie zdążył się przygotować. W dniu 4 maja 1439 r. wojska królewskie rozbiły konfederatów w bitwie pod Grotnikami.

W 1461 r. król Kazimierz Jagiellończyk przyjął w Korczynie poselstwa od Jerzego z Podiebradów, chana tatarskiego oraz margrabiego brandenburskiego. W 1465 r. zjazd szlachty małopolskiej i delegatów wielkopolskich obradował tu w sprawie środków na prowadzenie wojny z Krzyżakami. W czasie zjazdu uchwalono także statut nowokorczyński. W 1470 r. Kazimierz Jagiellończyk przyjął w Korczynie delegata papieskiego oraz Rafała Leszczyńskiego, przybywającego z misją od cesarza Fryderyka III. W dniu 9 października 1479 r. wielki mistrz krzyżacki Martin Truchsetz von Wetzhausen złożył na zamku w Korczynie hołd lenny polskiemu królowi.

Tradycja zjazdów rycerskich sprawiła, że w Korczynie odbywały się sejmiki generalne Prowincji Małopolskiej. Na trzy tygodnie przed sejmem walnym zbierali się tu posłowie i senatorowie z województw: sandomierskiego, lubelskiego, krakowskiego, wołyńskiego i podolskiego, aby porównać i połączyć uchwały i żądania sejmików wojewódzkich i ziemskich. Miasto było siedzibą starostwa grodowego, jednego z sześciu w województwie sandomierskim. W Korczynie odbywały się sądy grodzkie dla powiatów wiślickiego i pilźnieńskiego.

W 1474 r. w mieście miał miejsce wielki pożar, po którym Korczyn zwolniono na 12 lat z wszelkich czynszów, robocizn i danin. W XVI w. miasto nawiedziły kolejne dwa pożary. W 1531 r. król Zygmunt I zezwolił na pobieranie na rzecz miasta cła mostowego i grobelnego. W 1549 r. Zygmunt II August wyposażył szpital miejski. W 1566 r. wybudowano nowy ratusz. W 1568 r. wykopano kanał zasilający sztuczne jezioro wodą z Nidy. W 1569 r. król Zygmunt August potwierdził prawa miejskie Korczyna. Pierwotny przywilej lokacyjny uległ zniszczeniu podczas pożaru. W XVII w. po przeniesieniu stolicy kraju do Warszawy, rola polityczna małopolskiej szlachty osłabła, a wraz z nią znaczenie korczyńskich sejmików. W 1606 r. Korczyn zajęli i złupili rokoszanie Mikołaja Zebrzydowskiego. W 1607 r. pożar zniszczył niemal całe miasto. Ogromne zniszczenia przyniosły wojny, a szczególnie potop szwedzki oraz najazd Rakoczego. W 1657 r. miasto zostało spalone i splądrowane. Zniszczeniu uległy archiwa grodzkie i miejskie. Korczyn został ponownie zajęty i zniszczony przez Szwedów w 1702 r. w trakcie III wojny północnej.

Na skutek rozbiorów Polski Nowy Korczyn znalazł się na granicy państw, co spowodowało zatamowanie stosunków handlowych z terenami położonymi za Wisłą. W 1794 r. przez miasto przemaszerowały wojska Tadeusza Kościuszki obozujące w pobliskich Winiarach. W dniu 30 kwietnia 1794 r. szlachta sandomierska ogłosiła tu przystąpienie do Powstania. W 1869 r. Korczyn utracił prawa miejskie.

W czasie I wojny światowej między 15 - 24 września 1914 r. koło Korczyna, m.in. w miejscowości Czarkowy, toczyły się ciężkie walki formującego się dopiero I Pułku Piechoty Legionów Polskich dowodzonego przez Józefa Piłsudskiego z Rosjanami, w wyniku których zadano wrogowi dotkliwe straty. W samym mieście znajdowała się kwatera Piłsudskiego, mieścił się tu również jego sztab. Dla upamiętnienia bojów legionowych 23 września 1928 r. został odsłonięty pomnik. W uroczystości tej wziął udział ówczesny prezydent II RP Ignacy Mościcki.

W czasie II wojny światowej w Korczynie istniał silny i dobrze zorganizowany ruch oporu. W nocy z 24 na 25 lipca 1944 r. doszło do ataku oddziału Armii Krajowej na posterunek żandarmerii w Nowym Korczynie. Partyzanci ujęli wtedy i stracili 12 żandarmów oraz 8 policjantów granatowych. W wyniku tych działań Korczyn znalazł się w granicach partyzanckiej Republiki Pińczowskiej.

Dziś Nowy Korczyn jest małą osadą (niewiele ponad 1000 mieszkańców), siedzibą władz gminy.

7. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO W POWIECE BUSKIM

Na terenie Powiatu Buskiego zlokalizowano 701 nieruchomości zabytków, w tym:

- 1) 105 obiektów objętych rejestrem zabytków,
- 2) 292 obiekty objęte opieką konserwatorską,
- 3) 304 obiekty małej architektury sakralnej.

Wśród nieruchomości obiektów ujętych w rejestrze zabytków dominuje architektura sakralna. We wszystkich ośmiu gminach Powiatu Buskiego zidentyfikowano 105 zabytków, z czego w Gminie:

- 1) Busko – Zdrój – 43 obiekty,
- 2) Gnojno – 5 obiektów,
- 3) Nowy Korczyn – 18 obiektów,
- 4) Pacanów – 5 obiektów,
- 5) Solec – Zdrój – 10 obiektów,
- 6) Stopnica – 10 obiektów,
- 7) Tuczępy - 3 obiekty,
- 8) Wiślica - 11 obiektów.

Opieka konserwatorska objęto 292 obiekty sanatoryjne, przemysłowe, sakralne, dworskie, budynki użytkowe.

Obiekty małej architektury sakralnej to przede wszystkim kapliczki, figurki i krzyże, których najwięcej zlokalizowano i objęto (lub planuje się objąć) opieką na terenach Gmin Stopnica i Pacanów. Ogólnie rozpoznano ponad 300 takich obiektów.

7.1. OBIEKTY ZABYTKOWE NIERUCHOME ZNAJDUJĄCE SIĘ NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO

Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej z urzędu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków lub na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, jak również użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek.

Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tegoż zabytku.

Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Do rejestru zabytków zabytek ruchomy wpisuje się na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Centralną ewidencję zabytków ruchomych prowadzi Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie.

Do rejestru zabytku nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Zabytki umiejscowione na terenie Powiatu Buskiego zarówno ruchome jak i nieruchome to przede wszystkim zabytki o charakterze sakralnym (kościół, cmentarz), świadczące o głębokiej tradycji chrześcijańskiej regionu. O przeszłości lokalnej społeczności świadczą najstarsze zabytki takie jak kurhany, grodziska, osady, oraz związane z osadnictwem, te bardziej okazałe jak zamki, pałace, dwory, ale i te związane z zabudową mieszczańską i wiejską (kamienice, domy, układy urbanistyczne). Na terenie Powiatu zachowały się zabytki związane z lecznictwem uzdrowiskowym oraz z techniką i produkcją (młyny, spichlerze). Na terenach Gmin Nowy Korczyn, Busko – Zdrój i Stopnica zachowały się zabytki kultury judaistycznej.

1. Wśród zabytków architektury sakralnej, za szczególnie cenne uznać należy:

1) zespół Bazyliki Wiślickiej obejmujący: Bazylikę, dzwonnice i Dom Długosza.

a) **Bazylika** – ufundowana w 1350 r. przez Kazimierza Wielkiego, była wykańczana w latach 1370 - 1380, odnawiana w II połowie XVII w., w XVIII w. i w 1824 r., została poważnie zniszczona w czasie działań wojennych w 1915 r., odbudowana w latach 1919 - 1926, częściowo uszkodzona w 1945 r., została odremontowana. Świątynia została wzniesiona z kamienia ciosowego w stylu gotyckim. Posiada dwunawowy

korpus, prostokątny, czteroprzęsłowy, węższe prezbiterium czteroprzęsłowe, zamknięte wielobocznie. W głównym ołtarzu znajduje się słynąca łaskami wczesnogotycka kamienna rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem, tzw. *Madonna Łokietkowa*. W prezbiterium zachowały się pozostałości polichromii rusko – bizantyjskiej z końca XV w. W czasie prac konserwatorskich i wykopaliskowych w latach 1958 - 1963 odkryto relikty kościoła romańskiego z XII w. z rytowaną posadzką krypty oraz relikty kościoła romańskiego z I poł. XIII w. z partiami posadzki z glazurowych płytek ceramicznych. Świątynia została wyniesiona do rangi bazyliki mniejszej w 2005 r.,

b) **Dzwonnica** została zbudowana w latach 1460 - 1470 z fundacji Jana Długosza. Powstała na rzucie kwadratu i posiada cztery kondygnacje. Do połowy zbudowana jest z ciosu wapiennego, natomiast od połowy w górę z cegły układanej we wzory. W 1858 r. pożar zniszczył dzwonnice. Odbudowano ją w 1872 r., ale w 1914 r. została zbombardowana przez artylerię austriacką. Ceglany mur dzwonnicy uzupełniono rombowym wzorem z zendrówki z maswerkami i herbami: Korony, Litwy, J. Długosza, Z. Oleśnickiego, *Nałęcz*, *Poraj*, *Rawicz*, *Grzymała*, *Ogończyk* i *Pilawa*. W oknach wieży są ostre łuki. Portal od południa ozdobiony jest schodkowym obramieniem. Trzy dzwony, znajdujące się w dzwonnicy, ufundowane zostały po wojnie i noszą imiona: Jan, Maria i Paweł,

c) **Dom Długosza** jest piętrową ceglana budowlą wybudowaną w 1460 r. przez Jana Długosza dla wikariuszy i kanoników. Pod całym budynkiem znajdują się sklepione piwnice. W sieni, korytarzu i pokojach zachowały się belkowane stropy z resztkami polichromii. Schody prowadzą na piętro i do 6 gotyckich piwnic. Na piętrze mieści się sala - refektarz, dawna jadalnia księży. W północno – zachodnim pomieszczeniu odkryto unikatową polichromię z końca XV w. - gotyckie przedstawienie Zmartwychwstałego Chrystusa oraz kobiety z krzyżem (przypuszczalnie Św. Heleny). W środku znajduje się postać klęczącego mężczyzny (prawdopodobnie Jana Długosza) otoczonego aureolą z gotyckim napisem „*Boże zmiłuj się nad nami*”. Ceglane szczyty Domu mają ostrołukowe wnęki, w których umieszczono kamienne tarcze z herbem *Wieniawa* (głowa byka z kolczykiem w nozdrzach). Charakterystyczne dla Domu Długosza w Wiślicy, w Krakowie oraz Sandomierzu są dwudzielne okna,

2) **Kościół Św. Stanisława w Nowym Korczynie** – świątynia w stylu gotyckim wchodząca w skład zespołu pofranciszkańskiego. Kościół został ufundowany w 1257 r. przez Bolesława Wstydliwego i jego żonę Św. Kingę. W XIV w. kościół rozbudował Kazimierz Wielki. Barokowe wyposażenie świątyni pochodzi z XVII i XVIII w. W XVIII w. do kościoła dobudowano dzwonnice połączoną niewielkim przejściem z fasadą zachodnią. Na fasadzie świątyni znajduje się barokowy szczyt dobudowany w XIX w. Wewnątrz znajduje się barokowa polichromia z 1761 r. Prezbiterium kościoła posiada sklepienie krzyżowo - żebrowe z XIV w. Nawa natomiast ma sklepienie kolebkowe z lunetami z XVII w. Ściany prezbiterium pokrywają malowidła przedstawiające sceny z życia Św. Stanisława. Na ołtarzu głównym umieszczony jest obraz *Wskrzeszenie Piotrowina*. W kościele znajduje się także sześć późnobarokowych ołtarzy bocznych. Do prezbiterium kościoła przylega skrzydło dawnego klasztoru (obecnie plebania),

3) **Kościół Św. Marcina z Tours w Pacanowie** – konsekrowany na pocz. XII w. przez biskupa krakowskiego Maura. Odnowienia aktu erekcyjnego dokonał w 1219 r. biskup krakowski Iwo Odrowąż. W 1600 r. do nawy głównej kościoła dobudowano wieżę – dzwonnice, której mury zachowały się do dziś. W związku z przeniesieniem figury Jezusa Konającego z kaplicy przyszpitalnej do kościoła, Pacanów od 1615 r. stał się miejscem kultu Pana Jezusa Konającego. W 1633 r. rozpoczęto budowę renesansowej kaplicy Cudownego Jezusa Konającego, w której umieszczono krzyż z półtorametrową figurą Chrystusa wyrzeźbioną prawdopodobnie we wczesnym średniowieczu. W zrębie dzisiejszego kościoła zachowane są fragmenty murów kościoła wczesnogotyckiego,

4) **Kościół gotycki pw. Św. Bartłomieja w Chotlu Czerwonym** - parafia powstała prawdopodobnie w I poł. XII w. Pierwszy zapis źródłowy o kościele i parafii pochodzi z 1244 r. Pierwotny kościół wybudowany w 1313 r. był drewniany. Według dokumentu z 1325 r. plebanem w Chotlu był Boguchwał. Według Jana Długosza parafia w Chotlu należała do najstarszych w okolicy. Była ona początkowo bardzo rozległa, jej ziemie sięgały aż po okolice Chmielnika. Obecna świątynia została ufundowana przez Jana Długosza i wzniesiona w latach 1440 - 1450 w stylu gotyckim. Kościół był odnawiany w 1645 r., a w połowie XIX w. przebudowany. Jest to świątynia jednonawowa, której nawa ma plan zbliżony do kwadratu. Wewnątrz kościoła znajdują się cenne gotyckie rzeźby (m.in. krucyfiks z ok. 1400 r.). Na gotyckiej tablicy erekcyjnej z 1450 r. umieszczono

plaskorzeźbę przedstawiającą Matkę Boską z Dzieciątkiem, a także Św. Stefana i Św. Hieronima. Do nawy kościoła przylegają dwie kruchty, gotycka od południa, ze znajdującym się na jej zewnętrznej ścianie zegarem słonecznym i piętrowa, neogotycka od zachodu, dobudowana w 1850 r. Nawa i prezbiterium posiadają sklepienie sieciowe. Na sklepieniu nawy umieszczono herby *Wieniawa* (Jana Długosza) i *Dębno* (kardynała Zbigniewa Oleśnickiego), a na sklepieniu prezbiterium wizerunek Orła Polskiego. Za ołtarzem głównym kościoła znajduje się gotyckie sakramentarium z baldachimem zwieńczonym pinaklami. Na jednej ze ścian kościoła wyryte są obrysy stóp o nieznanym znaczeniu. Świątynia znajduje się na gipsowym wzgórzu i jest ogrodzona niewielkim kamiennym murem,

5) **Kościół gotycki pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szańcu** istniał już prawdopodobnie na początku XIV w., źródła bowiem wspominają o tutejszych duchownych. Także w 1470 r. Jan Długosz w *Liber beneficiorum* pisze o kamiennym kościele znajdującym się w Szańcu. Obecny kościół ufundował w końcu XV w. biskup kujawski i kanclerz koronny Krzesław z Kurozwęk. Budowa rozpoczęta została ok. 1480 r., świątynię konsekrowano w 1499 r. W XVI w. dobudowano do świątyni zakrystię. W czasie potopu szwedzkiego kościół był zniszczony, o czym świadczy tablica zawierająca informację o ponownej konsekracji w 1662 r. W 1863 r. powstała kruchta północna, a w 1914 r. zachodnia. Świątynia składa się z korpusu nawowego, prezbiterium oraz kilku przybudówek. Jest opięta przyporami, na elewacjach znajdują się gotyckie gzymsy. Szczyt fasady zachodniej wypełniają blendy. Od południa do nawy prowadzi gotycki portal. Na jednej ze szkarp znajduje się zegar słoneczny z datą 1599. Dwunawowy korpus tworzy halę trójprzęsłową, wspartą na dwóch ośmiobocznych filarach. W zwornikach oraz w arkadzie tarczy znajduje się herb *Poraj* i *Łabędź*. Nad chórem muzycznym umiejscowiony jest okulus podzielony na czworo kamiennym krzyżem. W bocznym ołtarzu znajduje się obraz Franciszka Smuglewicza przedstawiający Św. Stanisława. Od północy do korpusu przylega kaplica dwuprzęsłowa. Prezbiterium jest węższe od korpusu nawowego, jednoprzęsłowe, zamknięte wielobocznie. Od północy do prezbiterium przylegają zakrystia i skarbczyk. Cała świątynia (z wyjątkiem zakrystii) posiada sklepienia krzyżowo - żebrowe.

6) **Kościół parafialny pw. Św. Marii Magdaleny w Dobrowodzie** ufundowany przez biskupa krakowskiego Floriana z Mokrska został wybudowany w II połowie XIV w. W XV w. został rozbudowany, a w latach 1524 - 1525 przebudowany, dzięki czemu świątynia nabrała cech późnogotyckich. Świątynia ta jest jednonawowa, z węższym i niższym prezbiterium, do którego od strony północnej przylega zakrystia. Do nawy od północy przylega kaplica z XVI w. pod wezwaniem Matki Boskiej. Do fasady zachodniej kościoła dobudowana jest okrągła wieżyczka ze stożkowym dachem. Charakterystycznym elementem architektonicznym świątyni jest portal o gotycko - renesansowym kształcie, w którym znajduje się herb *Łódzia*. Neogotycka kruchta kościoła została dobudowana na początku XX w. W pobliżu kruchty zachowały się fragmenty gotyckiej inskrypcji z XVI w. Na sieciowym sklepieniu nawy umieszczono herby szlacheckie *Łódzia*, *Doliwa*, *Jastrzębiec*, *Dębno* oraz *Ślepowron*. Sklepienie prezbiterium jest krzyżowo - żebrowe. Na parapecie chóru znajdują się kartusze z herbami *Łódzia*, *Poraj* i *Warnia*. Z prezbiterium do zakrystii prowadzi wczesnorenesansowy portal z XVI w. Obraz na ołtarzu głównym przedstawia *Ukrzyżowanie*. Pod amboną znajduje się marmurowa renesansowa płyta nagrobna Jana Boboli z 1605 r. W filar oddzielający nawę od kaplicy Matki Boskiej wbudowane jest renesansowe epitafium Boboli z jego popiersiem. Obok kościoła znajduje się drewniana dzwonnica z XVIII w. oraz figura Św. Jana Nepomucena,

7) **Kościół pw. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Piasku Wielkim** wybudowany ok. 1340 r. dzięki fundacji kasztelana krakowskiego Spicymiera i przebudowany w XIX w. W latach 1558 - 1590 pełnił funkcję zboru najpierw kalwińskiego, a później ariańskiego. Oddany kościołowi katolickiemu został ponownie konsekrowany w 1595 r. W latach 1898 - 1902 kościół, który w XIX w. popadł w ruinę, odnowiono i przebudowano w stylu neogotyckim. Świątynia składa się z jednej nawy oraz węższego i niższego od niej, wielobocznie zamkniętego prezbiterium, z którego do zakrystii prowadzi gotycko - renesansowy kamienny portal z herbami *Jastrzębiec* i *Warnia* - dziedzica Piasku, Mikołaja Gnoińskiego oraz datą „1521”. Ołtarz główny, pochodzący z I poł. XIX w. został przeniesiony z kieleckiej świątyni Św. Wojciecha,

8) **Kościół pw. Św. Mikołaja w Starym Korczynie** ufundował król Kazimierz Wielki, a jego budowę ukończono w XV w. Został przebudowany w XIX w. następnie uszkodzony w czasie I wojny światowej i potem odrestaurowany. Świątynia składa się z dwóch części: starszej gotyckiej, w skład której wchodzi prezbiterium z XIV w., wschodnia część nawy, zakrystia i kruchta z XV w. oraz z części neogotyckiej z II połowy XIX w. Na południowej ścianie kościoła, pomiędzy nawą a prezbiterium znajduje się czworoboczna wieżyczka z XIV w.,

z otworami strzelniczymi i śladami po dawnym zegarze słonecznym. Jednym z najcenniejszych elementów wyposażenia kościoła jest późnogotycki krucyfiks z ok. 1500 r. Na zewnętrznej ścianie zakrystii wmurowana jest płyta z nazwiskiem Jakuba z Ujścia, kanonika krakowskiego i profesora Akademii Krakowskiej. Wewnątrz kościoła znajduje się marmurowe epitafium profesora tej Akademii Jana Józefa Rygalskiego. Ich obecność związana jest z prawem do obsady tutejszego probostwa przez senat uczelni. W kruchcie za zakrystią znajduje się renesansowe epitafium Antoniego Skorczyckiego z jego popiersiem. W dolną część ołtarza wmurowana jest płyta nagrobna Elżbiety ze Zborowskich Dudyczowej. W pobliżu świątyni stoi ceglana dzwonnica,

9) **Kościół Parafialny pw. Apostołów Św. Piotra i Św. Pawła w Stopnicy** – gotycki kościół farny ufundował Kazimierz Wielki w 1362 r., jako kościół pokutny za zabójstwo Marcina Baryczki. Świątynia została niemal całkowicie zniszczona (w 80%) podczas walk w 1944 r. Zrekonstruowano ją w latach powojennych. Jest to budowla dwunawowa. Posiada węższe i niższe od nawy, wielobocznie zamknięte prezbiterium. Zakrystia przylega do prezbiterium od strony północnej. Od strony zachodniej do kościoła przylega gotycka kruchta. Na przełomie XV i XVI w. do świątyni dobudowano późnogotycką kaplicę Św. Anny. Z 1645 r. pochodzi wczesnobarokowa kaplica pod wezwaniem matki Boskiej Różańcowej nazywana *Hinkową* od nazwiska fundatora Adama Hinka. Sklepienie prezbiterium jest krzyżowo - żebrowe. Wsparta na dwóch masywnych filarach nawa ma sklepienie o schemacie trójdzielnym. Na zworniku przęsła prezbiterium znajduje się rzeźba portretowa króla Kazimierza Wielkiego. Na zwornikach nawy umieszczone są herby ziem: krakowskiej, kaliskiej, sieradzkiej i dobrzyńskiej oraz ornamentyka roślinna i zwierzęca. W prezbiterium znajduje się gotyckie antepedium. Na zwornikach w kaplicy Św. Anny umieszczone są płaskorzeźbione herby, a wśród nich herb Stopnicy,

10) **Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Strożyskach** – został ufundowany w 1378 r., przez dziedzica wsi Michała ze Strożysk. Kościół był rozbudowany w latach 1895 - 1896 w stylu neogotyckim. Został zniszczony w czasie działań wojennych w latach 1944 – 1945. Po wojnie został odrestaurowany. W nawie z XIV w. znajdują się pionowe zegary słoneczne z XVI w. (jedne z najstarszych w Polsce). Prezbiterium i kaplice Matki Boskiej i Pana Jezusa dobudowane zostały w XIX w. Do nawy, od strony zachodniej przylega wieża, która pełniła funkcje obronne, o czym świadczą zachowane otwory strzelnicze. Wewnątrz wieży znajduje się tablica erekcyjna z XIV w. Nawa kościoła rozdzielona jest na dwie części masywnym filarem, posiada sklepienie krzyżowo - żebrowe. Do wnętrza świątyni wiodą ostrołukowe portale, nad północnym widnieje herb *Półkoźcie*,

11) **Zespół Kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela w Gnojnie** - pierwszy kościół zniszczyli Tatarzy po bitwie z rycerstwem małopolskim w dniu 18 marca 1241 r. pod Chmielnikiem. Murowaną świątynię wzniesiono z kamiennych ciosów w 1470 r. Później była wielokrotnie przebudowywana. Obecnie jest to kościół barokowy z dwoma późnobarokowymi kaplicami - *Matki Boskiej Pocieszenia* i *Matki Boskiej Różańcowej*. Ołtarz główny zdobi sześć korynckich kolumn. Między nimi znajdują się rzeźby świętych, a pośrodku rzeźba Chrystusa na krzyżu na tle Jerozolimy. Na południowej ścianie prezbiterium znajduje się obraz Św. Franciszka z czaszką z XVIII w., prawdopodobnie autorstwa Szymona Czechowicza malarza, którego dzieła znajdują się w kościołach Krakowa, Warszawy i Wilna. Główną nawę od kaplic oddzielają wysokie arkady z falistymi gzymsami. W północnej kaplicy znajduje się duży obraz Chrystusa Ukrzyżowanego z II połowy XVII w. Na ścianie południowej znajdują się liczne tablice epitafijne księży i dziedziców Gnojna. Obok kościoła stoi barokowa figura Św. Jana Nepomucena,

12) **Kościół filialny pw. Św. Wawrzyńca w Gorzysławicach** w obecnym kształcie został wzniesiony w 1535 r. przez miejscowego proboszcza Józefa Dałowicza na miejscu starszego, drewnianego wybudowanego w 1430 r. Pierwsza wzmianka o parafii w Gorzysławicach pochodzi z 1326 r. W 1676 r. staraniem rodziny Żelazowskich do głównej nawy dostawiono kwadratową kaplicę nakrytą kopułą z tzw. latarnią wieńczącą jej wierzchołek. Dekretem z dnia 5 kwietnia 1810 r. biskup kielecki Wojciech Górski zlikwidował parafię Św. Wawrzyńca, a obowiązki duszpasterskie w tym kościele zlecił kolegiacie wiślickiej. Kościół był uszkodzony w czasie I wojny światowej i później odrestaurowany. Do kościoła przylega nieużytkowany cmentarz z kilkoma zachowanymi grobami. Obecny Kościół wsparty jest z zewnątrz szkarpami. Prezbiterium ma sklepienie sieciowo - żebrowe z herbami na zwornikach. W świątyni zachowały się fragmenty gotyckiej polichromii. Portal prowadzący do zakrystii łączy w sobie formy gotyckie z renesansowymi (wpływ drzwi wawelskich). We wczesnobarokowym ołtarzu głównym (poł. XVII w.) znajduje się obraz Św. Szczepana i Św. Wawrzyńca

z widoczną postacią fundatora – Jakuba Gromeckiego kanonika wiślickiego. W kościele znajdują się liczne epitafia,

13) **Kościół Św. Trójcy w Nowym Korczynie** – gotycko - renesansowy kościół został wzniesiony w XVI w., a przebudowany w 1608 r. Jest to budowla jednonawowa. Na piętrze zakrystii dobudowanej do prezbiterium od strony północnej, mieścił się kiedyś skarbiec. Do prezbiterium kościoła przylegają dwa arkadowe ogrójce. We wschodnim znajduje się barokowa rzeźba Chrystusa. Kaplice boczne wzniesione w XVII w., przykryte są kopułami zwieńczonymi latarnią. Na fasadzie zachodniej świątyni wybudowanej w 1630 r. w stylu manierystycznym, znajdują się rzeźby Matki Boskiej z Dzieciątkiem, Św. Elżbiety, Św. Mikołaja oraz Św. Wawrzyńca, a także płaskorzeźby z herbami Nowego Korczyna, Krakowa, herbem *Korab* i *Syrokomla*. Do wnętrza świątyni prowadzi manierystyczny portal z 1634 r. zwieńczony orłem polskim z herbem Wazów – *Snopkiem*. Sklepienia nawy i prezbiterium ozdobione są dekoracją stiukową. Barokowy ołtarz główny pochodzi z 1692 r. W kaplicy Św. Jana Kantego zachowane są fragmenty późnogotyckiego tryptyku przedstawiającego *Oplakiwanie Chrystusa*. Świątynia posiada wyposażenie barokowe. Kościół często był miejscem obrad sejmiku generalnego małopolskiego. W pobliżu świątyni znajduje się XVIII – wieczna figura Św. Floriana. Przed kościołem od strony Rynku znajduje się neogotycka dzwonnica z 1889 r.,

14) **Kościół parafialny pw. Św. Jakuba Apostoła Starszego w Szczaworyżu** to późnorenesansowa świątynia wzniesiona w 1630 r. na miejscu starszego kościoła z XV w. Z pierwotnej świątyni zachowało się gotyckie prezbiterium. Kaplice są późnobarokowe, dobudowane w XVIII w. Jest to niezwykła budowla posiadająca nieregularne prezbiterium, krótką nawę z dodanymi po obu jej stronach kaplicami oraz wyniosłą wieżę poprzedzoną nowszą kruchtą. Całość zbudowana jest na planie krzyża greckiego. Osobliwością tego kościoła jest fakt przykrycia prezbiterium świątyni kopułą zakończoną manierystyczną latarnią, wzniesioną około 1630 r. Na rokokowym ołtarzu głównym znajduje się uznany za cudowny obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem pochodzący z XVI w. W kruchcie kościoła znajduje się barokowe epitafia m. in. Jakuba i Barbary Kosteckich z 1634 r. Ambona i chór muzyczny są rokokowe. Na parapecie chóru umieszczono kartusz z herbami *Ogończyk* i *Śreniawa*. Na północnej ścianie prezbiterium zachowane są fragmenty polichromii z XVI w. Naprzeciw wejścia do kościoła wznosi się budynek dawnej plebani z 1660 r. Na jego piętrze, nadbudowanym w 1904 r., znajduje się kaplica Najświętszej Marii Panny Niepokalanego Poczęcia,

15) **Zespół klasztorny Norbertanek w Busku – Zdroju** obejmujący:

a) Kościół parafialny będący najstarszą budowlą na buskiej starówce. Pierwotny kościół z XII w. był drewniany, następnie wzniesiono w 1470 r. kościół gotycki, który spłonął w 1590 r. Obecny został wybudowany w latach 1592 - 1621 r. w stylu barokowo - klasycystycznym z pozostałościami gotyckimi w dolnych partiach murów dawnej nawy, szkarpach i elewacji zachodniej. Nawa i prezbiterium są trójprzęsłowe, nawa jest zamknięta trójbocznie z owalną kruchtą. Od strony południowej kościoła znajduje się kaplica Św. Anny z początku XVII w., obecnie Matki Boskiej Częstochowskiej zbudowana na rzucie kwadratu z kopułą zwieńczoną latarnią. W kaplicy jest epitafium starościny sandomierskiej Anny z Korycińskich Kowalkowskiej oraz manierystyczna tablica fundacyjna, wymieniająca jako jej fundatora Zygmunta Urbańskiego. W ołtarzu głównym świątyni, pochodzącym z 1804 r., znajduje się obraz Matki Boskiej prawdopodobnie autorstwa Franciszka Smuglewicza,

b) dzwonnica została wzniesiona w XIX w. Obok niej znajduje się figura Najświętszej Marii Panny Niepokalanego Poczęcia pochodząca z 1738 r.,

c) budynek klasztorny został zbudowany w I poł. XVIII w. przez architekta Kacpra Bażankę dzięki fundacji biskupa krakowskiego Felicjana Szaniawskiego oraz kanonika krakowskiego Dominika Lochmana na rzucie litery L. Skrzydło wschodnie, leżące wzdłuż ul. Staszica w połowie należy do parafii i stanowi tzw. starą część plebani. Skrzydło północne leży wzdłuż ul. Sądowej. Na pocz. XIX w. budynek klasztorny został zaadaptowany przez Feliksa Rzewuskiego na pensjonat dla kuracjuszy,

16) **Zespół klasztorny oo. Sercanów (dawniej oo. Reformatorów) w Kątach Starych** – ufundowany przez Krzysztofa i Zofię Ossolińskich, wybudowany w 1639 r. Ojcowie reformaci zostali wprowadzeni do klasztoru w 1648 r. W 1672 r. w jego murach pochowano matkę Jana Chryzostoma Paska. Prawdopodobnie sam Pasek spoczął tu w 1701 r. Kościół klasztorny został zniszczony przez Niemców w dniu 7 listopada 1944 r. Po latach go odbudowano. Nie odbudowano dawnego kościoła pod wezwaniem Św. Marii Magdaleny i Franciszka. Zachowały się z niego fragmenty murów przejścia z nawy do kaplicy Św. Anny, pozostałości piwnic i resztki

fasady. Obecnie ruiny te służą jako dzwonnica. Obecny kościół powstał po przebudowaniu jednego ze skrzydeł klasztornych. Do wnętrza zespołu prowadzi barokowa brama. Na murze dziedzińca umieszczono epitafium ze zniszczonego kościoła. W 1979 r. klasztor został przekazany księżom Sercanom,

17) **Kościół parafialny pw. Św. Teresy z Avila w Jurkowie** - pierwszą wzmiankę o kościele i parafii zanotował Jan Długosz ok. 1470 r. Pierwotny kościół był drewniany, w II połowie XVI w. został zniszczony przez innowierców. W 1629 r. nowy kościół drewniany zbudował Hermolaus Ligęza, podskarbi królewski. Po pożarze w 1719 r. nowy kościół drewniany zbudowała Helena Morsztynowa z Potockich. Obecny kościół został wzniesiony w 1875 r. przez Stanisława i Marię Jastrzębskich z funduszu zapisanego na ten cel w testamencie przez Amelię Dembińską. Kościół jest murowany neogotycki - konsekrował go w dniu 10 czerwca 1894 r. bp Tomasz Kuliński,

18) **Kościół pw. Św. Stanisława Biskupa w Balicach** powstał w pałacu zbudowanym w XIX w. W zachodniej części pałacu, przebudowanego w 1923 r. usytuowano prezbiterium (wzbogacone o półkolistą absydę), w części środkowej, w miejsce dawnej sali balowej umieszczono nawę nakrytą płaskim stropem, a w części wschodniej wstawiono wysoką i smukłą, kwadratową u podstawy wieżę. Przy prezbiterium w ryzalitach skrajnych - od północy wykonano przedsionek, a od południa zakrystię, na miejscu dawnej kaplicy. W skrajnych ryzalitach od wschodu, przy wieży, znalazły się: od południa kruchta, od północy klatka schodowa, prowadząca na chór muzyczny. W półkolistym ryzalicie środkowym urządzono kaplicę, nakrywając ją nową kopułą. W latach 1931 i 1933 kościół spalił się - odbudowano go w 1935 r. Wyposażenie wnętrza kościoła nie zawiera starszych elementów. Współczesne są polichromie: na suficie nawy *Zaśnięcie, Wniebowzięcie* oraz zawołania litanijne do Matki Boskiej. Ściany zdobi biblijna scena *Powrotu syna marnotrawnego* oraz: *Miłosierny Samarytanin, Uzdrawienie ślepego, Chrystus i Jawnogrzesznica, Zwiastowanie, Michał Archanioł*. W ołtarzu głównym znajduje się obraz Św. Stanisława biskupa i kopia obrazu Częstochowskiej Madonny.

2. Do najcenniejszych zabytków **architektury drewnianej** należą drewniane kościoły:

1) **Kościół parafialny pw. Św. Idziego Opata w Zborówku** jeden z najstarszych pewnie datowanych w Polsce kościołów. Wzniesiony w 1459 r. w miejscu poprzedniego z 1085 r. ufundowanego przez Władysława Hermana. Posiada konstrukcję zrębową, był konsekrowany w 1654 r. po przeprowadzonej odbudowie. W latach 1906 - 1908 dobudowano zachodnią murowaną część nawy. Drewniane prezbiterium to dawny gotycki kościół, do którego w 1909 r. dobudowano murowany korpus nawowy. Wyposażenie wnętrza zawiera niezwykle cenne elementy m. in. późnogotyckie tryptyki, belkę tęczową, zdobioną motywem skręconego sznura z napisem fundacyjnym z 1459 r. podtrzymująca grupę Ukrzyżowania (krucyfiks z II poł. XV w. i późnogotyckie postacie Matki Boskiej Bolesnej i Św. Jana Ewangelisty), późnobarokową amboną. Świątynia ta, poza niezwykle cenną substancją architektoniczną poszczycić się może wspaniałym wyposażeniem,

2) **Zespół Kościoła cmentarnego pw. Św. Leonarda w Busku – Zdroju** wzniesiony w 1699 r., posiada konstrukcję zrębową, szalowanie i gontowy dach dwuspadowy, wspólny dla nawy i prezbiterium. Na dachu wznosi się wieżyczka z sygnaturką. Nawa jest prostokątna, a prezbiterium jest węższe, zamknięte, wieloboczne. Stropy są płaskie, drewniane w nawie z uskokami. Na stropie prezbiterium znajdują się zatarte późnobarokowe malowidła. We wnętrzu świątyni znajduje się belka tęczowa z zachowaną fragmentarycznie polichromią oraz grupą Ukrzyżowania. Ołtarz główny świątyni nosi cechy sztuki późnobarokowej. Przy kościele jest stary cmentarz dziś już nie grzebalny, otoczony murem z XVII w. Za kościelnym prezbiterium, znajduje się grobowiec rodziny Rzewuskich. Obok żeliwny krzyż na grobie żołnierza Insurekcji Kościuszkowskiej. Kamienna kolumna z przełomu XVII i XVIII w. opleciona jest wicią roślinną. Jest też kilka nagrobków z I połowy XIX w. Na terenie cmentarza pozostał stary drzewostan,

3) **Kościół pw. Św. Stanisława biskupa w Chotelku Zielonym** z 1527 r. - jedyny na Kielecczyźnie obiekt XVI-wiecznego drewnianego budownictwa sakralnego. Został wzniesiony na planie prostokąta, bez wyodrębnionej zakrystii i prezbiterium, z zaznaczoną od wschodu trójboczną absydą. W środkowej części kalenicy mieści się ażurowa, kryta miedzianą blachą wieżyczka z sygnaturką. Kruchta przylegająca od południa, dobudowana została w późniejszym okresie, już po wybudowaniu samego kościoła. Wewnątrz kościoła zachowały się niektóre elementy z jego pierwotnego wystroju. W środku znajduje się kamienna gotycka kropielnica i późnorenesansowa ambona. Na szczególną uwagę zasługuje strop belkowy z zachowaną renesansową

polichromią z XVI w. w kształcie kasetonów z rozetami. Badania sugerują, iż może on pochodzić z innej, starszej świątyni. Na ścianach znajdują się niewyraźne ślady dawnych malarskich dekoracji i słabo widoczne krzyże konsekuracyjne. Ołtarz jest z II połowy XVII w. Na zasuwie ołtarza jest obraz przedstawiający Ukrzyżowanie z Matką Boską, Św. Janem i klęczącą fundatorką kościoła, w stroju zakonnym, z herbem *Siekierz* i datą 1624 r. Kiedyś w kościółku można było też oglądać najcenniejszy element jego starego wyposażenia - zachowany w dwóch elementach późnogotycki, drewniany tryptyk *Męki Pańskiej* z początku XVI w. Zachowana jego część centralna przedstawia Matkę Boską z Dzieciątkiem i Św. Stanisława - brakuje niestety jednej z desek - a wraz z nią namalowanej nań postaci. Lewe, zachowane skrzydło tryptyku, na awersie przedstawia *Zmartwychwstanie i Wniebowstąpienie*, na rewersie - *Ukrzyżowanie i Oplakiwanie*. Po przykościelnym cmentarzu pozostała jedyna pamiątka – eksponowana w kruście płyta nagrobna Anny z Gostyńskich Gniewoszowej z 1630 r.

3. Do obiektów **architektury rezydencjonalno - obronnej** (zamki, pałace, dwory) należą:

1) **pałac w Zborowie** (XVI/XIX w.) - pałac został gruntownie przebudowany w 1803 r. w stylu klasycystycznym. Pozostałości pierwotnego dworu zachowały się w przyziemiu i częściowo na parterze. Ogrodzenie wraz z bramą wjazdową pochodzi z XIX w. W skład zespołu wchodzi także gorzelnia z XVIII w., spichlerz z XVIII w. oraz park z XIX w. Aktualnie w obiektach tych mieści się Dom Pomocy Społecznej,

2) **dwór w Gnojnie** (XVI-XIX w.) - renesansowy dwór murowany obronny (do niedawna siedziba Domu Pomocy Społecznej). Dwór wzniesiono w czworobok wokół małego, prostokątnego dziedzińca z jednym traktem pomieszczeń w każdym skrzydle. W I połowie XVII w. dobudowany został następny trakt pomieszczeń od wschodu, natomiast w XVII w. rozbudowano pałac w kierunku południowym o zespół pomieszczeń mieszkalnych. Dopiero w I połowie XIX w. nadano mu obecny wygląd przez wykonanie klasycystycznej południowej fasady. Pałac otoczony jest murem kamiennym z XVI w. Wokół dworu znajduje się XIX - wieczny park krajobrazowy założony na reliktach pierwotnego ogrodu z XVI/XVII w.,

3) **dwór w Szańcu** ufundowany w latach 1580 - 1609 przez rodzinę Padniewskich. Jest zbudowany w stylu renesansowym z wykorzystaniem elementów wcześniejszej budowli gotyckiej. Ok. 1815 r. opustoszał. W chwili obecnej jest własnością prywatną,

4) **dwór w Widuchowie** późnorenesansowy zbudowany w 1620 r. przez ówczesnego właściciela majątku Mikołaja Krupko. W XVIII w. dwór wraz z majątkiem nabył biskup krakowski Konstanty Szaniawski, który w 1725 r. przeznaczył go na uposażenie seminarium kieleckiego. Po powstaniu styczniowym władze carskie skonfiskowały majątek. Dobra wraz z pałacem nabył gruziński książę Dawid Wachwawidze. W 1937 r. stał się własnością oficera Wojska Polskiego. Dwór zbudowany na planie kwadratu jest otoczony pozostałościami ogrodu krajobrazowego. Jest to budowla jednopiętrowa, posiadająca niezwykle harmonijną elewację frontową, której głównym elementem jest pięcioarkadowe podcienie oparte na jońskich kolumnach. Nad wejściem umieszczona jest tablica fundacyjna z datą powstania budowli 1620 r.,

5) **zespół dworski w Radzanowie** z końca XVIII w. z łamanym polskim dachem gontowym, wejście od podwórza tworzy ryzalit z attyką (herby *Prus*, *Słońce*). Wokół dworu rozciąga się park krajobrazowy z lipowymi alejami,

6) **zamek królewski w Stopnicy** wzniesiony ok. 1350 r., zniszczony w czasie potopu szwedzkiego, został w 1661 r. odbudowany w stylu włoskim przez Jana Klemensa Branickiego starostę stopnickiego i marszałka koronnego. Ponownie odnowiony i przebudowany na pałac w 1783 r. Zamek był wielokrotnie przebudowywany. Obecnie, po odrestaurowaniu, mieści się w nim stopnickie centrum kultury,

7) **zespół pałacowy w Słupi** obecnie Dom Pomocy Społecznej Albertynek obejmuje: pałac murowany z 1925 r., park z XIX w., przekomponowany na początku XX w.,

8) **dwór murowany w Smogorzowie z XIX w.** (obecnie Szkoła Podstawowa) oraz park dworski z II połowy XIX w.,

9) **zespół dworski w Kwasowie z XIX w.** (własność prywatna) obejmuje obiekty murowane: dwór, rządówkę, czworak (przebudowany ok. 1975 r.), 2 obory, spichlerz, budynek gospodarczy, kuźnię oraz pozostałości parku,

10) **pozostałości zespołu dworskiego w Wójczy z XIX w.** (własność prywatna) obejmuje murowane: oborę, stajnię, spichlerz, budynek gospodarczy oraz pozostałości parku, a także oficynę stanowiącą własność Gminy Pacanów,

11) **zespół dworski w Zborówku z XIX w.** (dawne nazwy Banzowa, Beszowa lub Zborów). O Zborówku wspominał Jan Długosz w Rocznikach pod rokiem 1085. Za czasów Długosza wieś należała do biskupów krakowskich. W spisie poborowym z 1579 r. również figuruje jako własność biskupia. Przed II wojną światową właścicielami części wsi była Rodzina Pileckich, którzy zbudowali na północ od kościoła piętrowy dwór. Dwór nie przypomina tradycyjnych polskich dworów z gankiem, zazwyczaj parterowych - jest budowlą jednopiętrową, do dziś zamieszkałą, należącą do prywatnego właściciela,

12) **dwór z XIX w. w Kikowie** **dwór z XIX w. w Kikowie** – nazwa wsi pochodzi od staropolskiej osobowej nazwy Kika, w dawnych dokumentach zapisywana jako Kykow. Nazwa po raz pierwszy pojawia się w 1345 r. w zbiorze dokumentów diecezji krakowskiej. W 1579 r. wieś była własnością Andrzeja Zborowskiego. W 1881 r. Kików był wsią włościańską i folwarkiem szlacheckim w gminie Zborów. Znajduje się tu m.in. kurhan wpisany do rejestru zabytków archeologicznych w 1986 r. oraz dwór z XIX w. murowany parterowy budynek z czterokolumnowym portykiem. Dwór przez II wojnę światową został prawdopodobnie kupiony przez rodzinę żydowską. W okresie powojennym służył jako siedziba szkoły. Po zbudowaniu nowej szkoły (obok dworu) budynek stoi pusty i obecnie chyli się ku upadkowi,

13) **pozostałości dworu oraz zabudowań gospodarczych w Czarkowach** z XVIII/XIX w. wraz z parkiem podworskim. Na przestrzeni wieków wieś Czarkowy była własnością kolejno rodów Czartoryskich, Radziwiłłów, Moskorzewskich herbu Pilawa i Pusłowskich herbu Szeliga. We wrześniu 1914 r. wojska rosyjskie spaliły w Czarkowach pałac Pusłowskich wraz z olbrzymią kolekcją dzieł sztuki (m.in. domniemany rysunek głowy Chopina autorstwa Delacroix). Zniszczenie pałacu było odwetem za użyczenie gościny legionistom przez ówczesnego właściciela Xawerego Pusłowskiego, którego aresztowano i uwięziono w Iwanogrodzie (Dęblin), następnie zaś w warszawskim Arsenale.

14) **pozostałości parku dworskiego w Jastrzębcu** - prawdopodobnie są to pozostałości po parku, który okalał zamek rycerski wzniesiony około 1426 r. przez biskupa Wojciecha Jastrzębca. Jak podaje Bohdan Guerquin w swoim opracowaniu „Zamki w Polsce”, (Warszawa, 1984 r.) budowlę tę biskup Jastrzębiec wzniósł dla swoich bratanków. W późniejszym okresie zamek przeszedł na własność rodu Zborowskich. W XVII w. zamek został zburzony,

15) **park dworski w Topoli** - Topola to wieś w Powiecie Buskim w Gminie Stopnica, w której – zgodnie z Programem opieki nad zabytkami dla Gminy Stopnica przyjętym uchwałą nr XXV/20/05 z dnia 25 kwietnia 2005 r. – znajduje się park podworski, będący pod opieką konserwatorską,

16) **pozostałości parku dworskiego w Nieciesławicach**, nazwa wsi Nieciesławice pochodzi od imienia Naczesław. Prawdopodobnie początkowo wieś nosiła nazwę Naczesławice. W kronikach pojawiła się po raz pierwszy w 1423 r. Jeszcze na początku XX wieku znajdował się tam dwór, w którym dzieciństwo i młodość spędził Hugo Kołłątaj. Obecnie – po posiadłościach Kołłątajów – został tylko ślad w postaci pozostałości parku dworskiego.

17) **dwór z 1930 r. w Tuczępach** - w połowie XV w. były własnością Abrahama Chrzastowskiego herbu Strzegomia. Następnie według rejestru poborowego z 1579 r. właścicielem był Stanisław Dimitrowski. Jednym z kolejnych właścicieli Tuczęp był Jan Złodzki (XVII w.), następnie (w XVIII w.) Tuczępy należały do rodziny Zamoyskich, a od 1790 r. do Kórnickich. W XIX w. Tuczępy należały do rodziny Głuskich herbu Ciołek. Niestety do obecnych czasów nie zachowały się żadne ślady architektoniczne po historii Tuczęp poza kościołem oraz dworem, który jest stosunkową nową budowlą, ponieważ pochodzi z pierwszej połowy XIX

wieku. Budynek powstał około 1930 roku.² Obecnie w dworcu tym mieści się Urząd Gminy Tuczępy. Jest to murowana willa z portykiem wspartym na dwóch filarach i czterech kolumnach.

4. **Zabytki okresu reformacji - zbór ariański w Pęczelicach** zbudowany w latach 1570 - 84, przebudowany w XX w., zawiera ślady sklepień kolebkowych, fragment późnorenesansowego obramowania okiennego oraz figury: Chrystusa Frasobliwego z XIX w., Św. Floriana z płaskorzeźbami świętych z 1910 r.

5. Obiekty o charakterze **uzdrowiskowym**:

1) **zespół szpitalny Św. Mikołaja w Busku – Zdroju** obejmuje pawilony: północny, wschodni, południowy i zachodni. Wybudowany w 1837 r. w/g projektu inż. Jakuba Gaya jako szpital. Budynek powstał dzięki darowi cara Mikołaja I (15 tysięcy złotych polskich) oraz składek od okolicznych mieszkańców i gości kąpielowych. Szpitalowi nadano imię Św. Mikołaja. Budynek posiadał cechy klasyczne, dziś już zatarte w wyniku przebudów,

2) **zespół budynków zakładu zdrojowego w Busku – Zdroju** obejmujący sanatorium *Marconi* i park zdrojowy:

a) **łazienki (sanatorium „Marconi”)** późnoklasycystyczny gmach z 1836 r. projektu włoskiego architekta Henryka Marconiego. Wzorowany na starorzyskich obiektach użyteczności publicznej wybudowany na planie litery T, złożony z wysokiego korpusu głównego i dwóch parterowych skrzydeł bocznych, tworzących wraz z ryzalitowo wysuniętym czołem korpusu elewację czołową od północy. Przy narożnikach skrzydeł bocznych kolumnadowych, wybudowano dwie oficyny piętrowe, początkowo służące jako pawilony mieszkalne. Ryzolit frontowy ma otwarty portyk arkadowy, wsparty na kolumnach w stylu korynckim. W pierwszej sali, pijalni wód mineralnych, znajdują się kolumny z głowicami korynckimi tworząc swoiste bramy w czterech kierunkach z dekoracyjną galeryjką. Przy wejściu do sali koncertowej stoją posągi gipsowe Orfeusza i Eurydyki. W sali koncertowej, po obu stronach ścian pomiędzy lustrami, na kolumnach umieszczone są popiersia bogów rzymskich, lekarzy i filozofów greckich. Na głowicach kolumn dawny symbol uzdrowiska – delfiny,

b) **park zdrojowy** zaprojektowany w 1836 r. przez Ignacego Hanusza, krajobrazowy o cechach romantyczno - klasycystycznych. Rozciągający się na północ od łazienek, wzdłuż alei wiodącej do miasta ze śladami kolistego założenia na wzgórzu w części północno - wschodniej. Przed Łazienkami jest część parku o układzie geometrycznym,

3) **zespół uzdrowiska w Solcu - Zdroju** obejmuje obiekty murowane z lat 1923 – 1925, projektowane przez Romualda Daniewskiego. Do kompleksu należą Zakład Przyrodoleczniczy z lat 1922 – 1926 (arch. Jan Heurich mł. i Romuald Daniewski), Pawilon parkowy z ok. 1910 r. (arch. Jan Heurich mł.) oraz park zdrojowy z przełomu XIX – XX w.,

4) **sanatorium Jasna w Solcu - Zdroju** – obiekt murowany z ok. 1910 r., powstał według projektu architekta J. Heuricha. Do połowy XX wieku funkcjonował pod nazwą „Pensjonat” i pełnił rolę hotelu dla kuracjuszy. Obecnie budynek pełni taką samą funkcję, jest to jeden z obiektów hotelowych Uzdrowiska Solec Zdrój,

5) **sanatorium Świt w Solcu - Zdroju** – zbudowany w obecnym kształcie w 1918 r. Obiekt mieścił obszerną salę teatralną i balową, salę restauracyjną i dancingową z zapleczem kuchennym, czytelnię, bilard i 24 pokoje dla kuracjuszy. W czasie II wojny światowej w budynku kwaterowali Niemcy, mieścił się tu również zorganizowany przez okupantów Baudienst. Po wojnie „Hotel” zamieniono na magazyn materiałów sypkich. Po przejęciu Uzdrowiska przez Zarząd Uzdrowiska Busko-Zdrój w II połowie XX w. nastąpiła przebudowa budynku w kierunku zwiększenia części hotelowej, gabinetów lekarskich, pomieszczeń administracyjnych. Wybudowano wtedy ogólną stołówkę i salę użytkowaną jako miejsce ogólnych spotkań kuracjuszy i systematycznie odbywających się wieczorków tanecznych,

6) **zespół willi Prus w Solcu - Zdroju** – obiekt murowany z ok. 1920 r. oraz budynek gospodarczy murowany z ok. 1920 r. Dom został wybudowany według projektu architekta J. Heuricha. Nazwa budowli nawiązuje do

² Zabytki architektury i budownictwa w Polsce – województwo kieleckie (Warszawa 1995 rok, str. 297)

herbu rodowego rodziny Daniewskich – „Prus II” Pierwotnie willa pełniła rolę rezydencji rodziny inż. Romualda Daniewskiego. Na piętrze znajdowały się pokoje dla ważnych gości Uzdrowiska. W 1944 roku obiekt został przejęty przez Niemców, którzy wykorzystali willę, jako siedzibę dowództwa odcinka frontu,

7) **willa Irena w Solcu - Zdroju** obiekt murowany z ok. 1919 r. z ogrodzeniem i bud. gospodarczym (stróżówką), mur., Nazwa budynku pochodzi od imienia żony Włodzimierza Daniewskiego - lekarza zakładowego, współwłaściciela i dyrektora Uzdrowiska Solec-Zdrój. Willa była i jest nadal siedzibą rodzinną państwa Daniewskich i Dzianottów. Architektoniczny wystrój budynku przetrwał wojenne kataklizmy bez większego uszczerbku. Przebudowa dotknęła jedynie wnętrze, które uległo znacznej dewastacji, gdy budynek służył przez szereg lat przyrodolecznictwu. Wraz z „Ireną” przetrwała piękna, sięgająca ponad dach budynku magnolia, która stała się obecnie najbardziej znanym symbolem Solca-Zdroju,

8) **willa Bristol w Busku – Zdroju** wybudowana w końcu XIX w., od początku XX w. była wykorzystywana jako hotel. Jest to narożny budynek z charakterystyczną kopułą zakończoną iglicą,

9) **willa Bagatela Mała w Busku – Zdroju** to mały parterowy drewniany domek zbudowany w II poł. XIX w., którego właścicielem był Józef Tomaszewicz, dawny radny i jeden z założycieli buskiej Ochotniczej Straży Pożarnej. Do dziś zachowały się ażurowe kratownice i inne ozdoby willi. Obecnie jest to jedyna, drewniana willa na starówce zdrojowej,

10) **willa Obłęgorek w Busku – Zdroju** jest to duży dwupiętrowy obiekt, który od frontu posiada loggie podzielone tokańską kolumną i dwoma filarami. Po bokach elewacji frontowej są ryzality zakończone trójkątnymi naczółkami z tympanonami, a ich wewnętrzne gzymsy są bogato zdobione kroksztynami akantowymi. Na szczytach ryzalitów znajdują się pinakle, czyli kamienne sterczyny z kwiatonem. Na lewym pinaklu jest wyryty napis *Budowali Feliks i Maria Honowsky*, natomiast na prawym jest wyryta data 1903 r. Nad loggiami znajduje się wieżyczka z dużym półkolistym oknem skierowanym na park zdrojowy. Wieżyczka jest sklepiona kwadratowym balkonem z balustradą żeliwną z motywami secesyjnymi. Takie same balustrady posiadają cztery balkony oraz loggie. Z południowej strony budynku jest klatka schodowa stwarzająca wrażenie, jakby była pionową przybudówką do budynku głównego,

11) **willa Zielona w Busku – Zdroju** przy rozwidleniu ul. 1 Maja i ul. Rzewuskiego stał drewniany dom z końca XIX w., który przetrwał do 1989 r. i nosił nazwę willa *Zielona*. Stan techniczny tego obiektu był bardzo zły i zgodnie z decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków został w 1989 r. rozebrany. Obiekt ten został ponownie odbudowany. Powstał budynek murowany, ale zachowano dawny styl, a część elewacji zewnętrznej została ozdobiona drewnem i pomalowana na kolor zielony. Obecny budynek przypomina wiernie willę *Zieloną* z lat jej świetności,

12) **willa Dersław w Busku – Zdroju** zbudowana w latach 1911 - 1915 przez lekarza uzdrowiskowego, Rosjanina Wasyla Jakobsa. W 1915 r. w willi miał swoją kwaterę gen. Stanisław Szeptycki. Willa przypomina niewielki zameczek, otoczony suchą fosą, do którego możliwe jest dojście po dość wysokim kamiennym moście. Nad wejściem, na balkonie stoi postać rycerza z halabardą, który według pomysłodawcy, kolejnego właściciela pensjonatu, Leona Sulmierskiego miał przedstawiać rycerza Dzierżka (Dersława).

6. Zabytki kultury judaistycznej:

1) **Synagoga w Nowym Korczynie** została zbudowana w stylu klasycystycznym w końcu XVIII w. Jako materiał budowlany posłużyły cegły i kamienie po rozebranych zamku królewskim w Nowym Korczynie. W 1895 r. została częściowo przebudowana. Wówczas dobudowano przedsionek z kolumnadą oraz wzniesiono pozorne sklepienie pokryte malowidłami o motywach zwierzęcych i hebrajskimi inskrypcjami w głównej sali modlitewnej i babińcu. W czasie II wojny światowej synagoga została doszczętnie zdewastowana. Synagogę wzniesiono na planie prostokąta. Wewnątrz, we wschodniej części znajduje się obszerna, prostokątna główna sala modlitewna, do której prowadzi dwudzielny przedsionek. Nad nim na piętrze znajduje się otwarty na salę główną babińiec. Posiada frontowy klasycyzujący ośmiokolumnowy portyk na wysokim cokole, kryjący dwa symetryczne biegi schodów, które prowadzą na babińiec. Fasadę pierwotnie zdobiły symbole 12 plemion Izraela i znaki zodiaku. Do sali dla kobiet prowadzą trzy łukowato zakończone drzwi, oddzielone od siebie dwoma pilastrami. Wieńczą je tympanony, w środku których znajduje się kwiat. Główna sala modlitewna

przykryta jest drewnianym sklepieniem zwierciadlanym z resztkami polichromii z końca XIX w. Na ścianie wschodniej zachowała się klasycystyczna oprawa Aron ha-kodesz. Jego wnękę ujmują dwie doryckie kolumny oraz wieńczą tablice Dekalogu oraz korona podtrzymywana przez parę lwów. Nad arką znajduje się obecnie murowany okulus. Na ścianach zachowały się pozostałości kolorowej polichromii. Na elewacjach znajdują się półokrągłe okna, które dawniej oświetlały obszerne wnętrze sali głównej,

2) **Synagoga w Busku - Zdroju** została wybudowana w 1927 r. Jest to budowla murowana, piętrowa zbudowana na planie prostokąta, elewacja frontowa wejściowa od ul. Partyzantów jest wyłożona białym wapniem pińczowskim i posiada ciekawe dekoracyjne i architektoniczne elementy. Wnętrze synagogi stanowiły kwadratowa hala, na 9 filarach umieszczona była galeria. Na emporę (babiniec) prowadziły szerokie schody z oddzielnym wejściem w południowej części budynku. Obok empory znajdowały się także pomieszczenia dla rabina. We wschodniej części hali głównej, nie nakrytej galeriami była wysoka sala główna. Na jej wschodniej ścianie, oświetlonej pięcioma oknami, był ołtarz na rodąły. Podczas II wojny światowej budynek synagogi hitlerowcy zamienili na magazyn. Obecnie budynek jest wykorzystany jako lokal handlowy,

3) **cmentarz żydowski w Stopnicy** - kirkut społeczności żydowskiej niegdyś zamieszkującej Stopnicę. Powstał w XVII wieku. Został zniszczony podczas II wojny światowej. Po wojnie na jego terenie zbudowano magazyny spółdzielni gminnej. Nie zachowały się żadne nagrobki. Cmentarz znajduje się przy ul. Kościuszki,

7. Zabytki o produkcyjnym przeznaczeniu:

- 1) **młyn wodny** drewniany w Skotnikach Małych z 1929 r.,
- 2) **młyn wodny** w Skotnikach Małych,
- 3) **młyn wodny w Stopnicy** z 1911 r.,
- 4) **młyn motorowy w Słupi**, murowany z początku XX w.,
- 5) **zespół cegielni w Słupi** obejmujący: budynek produkcyjny drewniano – murowany z ok. 1910 r.
- 6) **murowany spichlerz z końca XIX w.** w zespole dworskim w Kwasowie,
- 7) **murowany spichlerz z końca XIX w.** w zespole dworskim w Wójczy.

8. Zabytkowe układy urbanistyczne:

1) Busko – Zdrój (1287 r.)³ - układ ten kształtował się na przestrzeni kilku wieków: od XIII do XIX w. Układ urbanistyczny wraz z budynkami zabytkowymi miasta ukształtował się w procesach kolonizacyjnych na prawie magdeburskim. Centrum układu stanowi kwadratowy rynek, otoczony rzemieślniczą zabudową, zaś w panoramie miasta dominuje bryła kościoła i ponorbertańskiego klasztoru. Około kilometrowa aleja spacerowa łącząca park zdrojowy z miastem, posiada cechy klasycystycznych rozwiązań urbanistyczno - architektonicznych. Przy tej właśnie alei w drugiej połowie XIX w. zaczęto lokalizować nowe obiekty uzdrowiskowe: (pensjonaty). Następnie wybudowano zespół pensjonatów, wzdłuż specjalnie wytyczonej ulicy graniczącej ze wschodnią częścią parku zdrojowego (obecnie ul. 1 Maja). Powstałe w tym zespole pensjonaty, przeważnie drewniane, reprezentowały swoiste rozwinięcie szwajcarskiego pierwowzoru. Najstarszą zachowaną do 1992 r. budowlą tego typu była willa „Wiślica”- wielopokojowy obiekt obecnie nieistniejący. Według wykazu opublikowanego na stronie BIP Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach pn. Obiekty nieruchome woj. Świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan z dnia 01.10.2011 r.) układ urbanistyczny miasta Buska – Zdroju jest wpisany do rejestru pod nr A.14 (868 z 8.08.1975 r.), natomiast zabudowa ul. 1 Maja (od nr 1 do nr 39) funkcjonuje w rejestrze w pozycji A.15 (867 z 8.08.1975 r.). Wśród ważniejszych zabytkowych zabudowań charakterystycznych dla miasta Buska – Zdroju są: zespół kościoła cmentarnego p.w. Św. Leonarda (nr w rejestrze: A.16/1-3), zespół klasztoru Norbertanów (nr w rejestrze: A.17/1-3), zespół budynków układu zdrojowego (nr w rejestrze: A.20/1-2),

2) założenie urbanistyczne Nowego Korczyna (1257 r.) układ ten kształtował się na przestrzeni kilku wieków: od XIII do XIX w.⁴ Nowy Korczyn, jest obecnie wiejską siedzibą gminy, jednak w średniowieczu był ważnym ośrodkiem politycznym i gospodarczym. Nowe Miasto Korczyn zostało lokowane w 1258 r. przez Bolesława Wstydliviego, w pobliżu dawnego grodu książęcego w Starym Korczynie. Był to ważny ośrodek handlowy, położony przy szlaku z Krakowa do Sandomierza i biorący udział w spławie zboża po Wiśle. Stanowił

³ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce – województwo kieleckie (Warszawa 1995 rok, str. 30)

⁴ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce – województwo kieleckie (Warszawa 1995 rok, str. 197)

własność królewską i był jednym z najważniejszych po Krakowie ośrodków władzy w Polsce. Nowokorczyński układ urbanistyczny (tzw. szachownica) ma regularną zabudowę, gdzie centralną część stanowi prostokątny plac rynkowy, z którego wybiegają prostopadłe ulice, przy których zlokalizowane są zabytkowe budowle. Według wykazu opublikowanego na stronie BIP Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach pn. Obiekty nieruchome woj. Świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan z dnia 01.10.2011 r.) założenie urbanistyczne Nowego Korczyna jest wpisane do rejestru pod nr A.47 (842 z 14.02.1959 r.). Wśród ważniejszych zabytkowych zabudowań charakterystycznych dla Nowego Korczyna są: kościół parafialny p.w. Św. Trójcy (nr w rejestrze: A.48), zespół klasztorny Franciszkanów (nr w rejestrze: A.50/1-2) oraz dom, przy ul. Rynek 25 (nr w rejestrze: A.53), zwany „domem Długosza”,

3) układ urbanistyczny Stopnicy (1362 r.) - układ ten kształtował się na przestrzeni kilku wieków: od XIV do XIX w.⁵ Układ urbanistyczny Stopnicy również oparty jest na regularnej zabudowie z centralnie usytuowanym rynkiem, prostopadłymi ulicami i zabytkową zabudową. Zgodnie z Programem opieki nad zabytkami dla Gminy Stopnica przyjętym uchwałą nr XXV/20/05 z dnia 25 kwietnia 2005 r. układ ten jest objęty opieką konserwatorską. Wśród ważniejszych obiektów zabytkowych charakterystycznych dla zabudowy Stopnicy są kościół parafialny p.w. ŚŚ. Piotra i Pawła (nr w rejestrze A.72), zespół klasztorny reformatów (nr w rejestrze A.73/1-4) oraz zamek królewski (nr w rejestrze A.76),

4) dawne miasto Wiślica (XIII w.) - układ ten kształtował się na przestrzeni kilku wieków: od XI do XVI w.⁶ Ośrodek zabytkowego układu urbanistycznego Wiślicy stanowi prostokątny rynek z okresu lokacji miasta. Stoją przy nim domy z XIX i XX w., częściowo postawione na starszych sklepionych piwnicach. Najstarsza kamienica pochodzi z XVII w. Najcenniejszym zabytkiem miasteczka jest gotycka kolegiata wiślicka. Na wschód od kolegiaty znajduje się Plac Solny. Według wykazu opublikowanego na stronie BIP Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach pn. Obiekty nieruchome woj. Świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan z dnia 01.10.2011 r.) całe dawne miasto Wiślica jest wpisane do rejestru pod nr A.84 (18 z 21.01.1947 r.). Wśród ważniejszych zabytkowych zabudowań charakterystycznych dla Wiślicy są: zespół kościoła kolegiackiego pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny (nr w rejestrze A.85/1-3), fundamenty kościoła romańskiego św. Mikołaja (nr w rejestrze A.86) oraz kamienica Różańcowa (nr w rejestrze A.87),

5) układ urbanistyczny Pacanowa (XII – XIII w.) - układ ten kształtował się od XII w., m.in. w okresie kiedy Pacanów posiadał praw miejskie (1265 – 1869), jest on charakterystyczny dla małomiasteczkowej, regularnej zabudowy z centralnie usytuowanym rynkiem i prostopadłymi ulicami. Zgodnie z „Wykazem obiektów zabytkowych wyznaczonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do ujęcia w Gminnej Ewidencji Zabytków” układ jest objęty opieką konserwatorską. Wśród ważniejszych obiektów zabytkowych charakterystycznych dla zabudowy Pacanowa jest kościół parafialny św. Marcina z Tours, wybudowany w II poł. XIII w. (nr w rejestrze A.62).

9. **Zabytkowe cmentarze katolickie:**

- 1) cmentarz parafialny w Świniarach obejmujący zespół zabytkowych nagrobków z XIX – XX w. oraz murowaną kaplicę z 1884 r.,
- 2) cmentarz parafialny z I połowy XIX w. w Stopnicy,
- 3) brama i kaplica na starym cmentarzu rzymskokatolickim w Stopnicy,
- 4) cmentarz parafialny w Kargowie,
- 5) cmentarz parafialny w Solcu – Zdroju z I połowy XIX w. obejmujący zespół zabytkowych nagrobków i drzewostan,
- 6) kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym w Szańcu,
- 7) cmentarz wojenny w Czarkowach,
- 8) cmentarz parafialny w Ostrowcach,
- 9) cmentarz wojenny w Uciskowie,
- 10) cmentarz parafialny w Starym Korczynie,
- 11) cmentarz parafialny w Piasku Wielkim,

⁵ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce – województwo kieleckie (Warszawa 1995 rok, str. 286)

⁶ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce – województwo kieleckie (Warszawa 1995 rok, str. 308)

- 12) cmentarz parafialny w Nowym Korczynie,
- 13) cmentarz parafialny stary, tzw. *ruski* w Nowym Korczynie,
- 14) cmentarz parafialny w Pacanowie,
- 15) cmentarz parafialny w Zborówku.

10. Grodziska, osady:

1) **grodzisko średniowieczne ze śladami murów obronnych z XI – XII w. w Wiślicy** położone jest pośród łąk, ok. 600 m na południowy wschód od centrum i zarysem przypomina owalny trójkąt. Prace archeologiczne prowadzone tu w latach 1949 - 1960 wykazały istnienie pierwszego grodu już w XI w. Był to mały gródek, otoczony wałem o konstrukcji rusztowej o wys. 4 m. Jego zadaniem było strzec osady i kontrolowania szlaku handlowo - komunikacyjnego. Gród padł ofiarą pożaru. Kolejny gród powstał tu na przełomie XII i XIII w. i obejmował swym zasięgiem całą wyspę. Otoczony był kamiennym murem o dł. 440 m. Prace badawcze odsłoniły tu plan zabudowy domów i ulic, zbiornik wodny i studnię wykutą w skale. Gród ten podczas najazdu tatarskiego w 1241 r. został opuszczony i spalony. W zachodniej części grodziska znajduje się wypiętrzona na wysokość 5 m gipsowa skała uznana prawnie za chroniony pomnik przyrody nieożywionej,

2) **grodzisko wczesnośredniowieczne w Skotnikach Małych z VIII – XI w.** odkryte w latach 1962 – 1963. Są to potrójne wały otaczające dawny gród, prawdopodobnie był to tzw. gród refugialny, czyli wykorzystywany w warunkach zagrożenia.

11. **Rezerwaty archeologiczne – architektoniczne - rezerwat Regia** z reliktnymi romańskiej zabudowy palatyno – sakralnej oraz na obrzeżu gotyckimi murami miejskimi. W najwyższej partii Wiślicy (zwanej Regią) odkryto ślady najstarszego osadnictwa z II połowy IX w. Odsłonięto tu resztki grodu z fragmentami palisady i fosy. Gród miał kształt nieregularnego owalu. Za czasów panowania Kazimierza Sprawiedliwego, który po śmierci Henryka Sandomierskiego otrzymał Księstwo Wiślickie istniejące w latach 1166 – 1173 powstał tu zespół rezydencjonalny palatium z kolumnadą oraz rotundy z konchami (wnęki w grubości murów). W tym czasie książę odbudował Wiślicę i uczynił ją centrum życia artystycznego na skalę ogólnopolską. Żona księcia Helena, nadała rezydencji książęcej rangę wybitnego ośrodka kultury romańskiej.

12. Obiekty użytkowe:

1) **dom, ul. Bohaterów Warszawy 4 w Busku – Zdroju** - z I połowy XIX w. murowany, z facjatą nad wejściem w środku głównej elewacji, rozdzielonej rustykowanymi pilastrami,

2) **dom, ul. Bohaterów Warszawy 6 w Busku – Zdroju** - z I połowy XIX w. murowany, elewacja i wnętrze są przebudowane. Dom nazywany jest Dworkiem Rzewuskiego bowiem został wybudowany przez tę rodzinę,

3) **dom, pl. Zwycięstwa 10 w Busku – Zdroju** piętrowy narożny z wieżyczką, budynek po byłej poczcie z początków XX w.,

4) **dom, pl. Zwycięstwa 27 w Busku – Zdroju**, murowany z I połowy XIX w. Wejście we wnęce flankowej z dwiema kolumnami tokańskimi i dwoma pilastrami. Na narożach płaskie wnęki z tokańskimi pilastrami. Do 1980 r. w tym budynku mieściła się apteka. W 1992 r. budynek ten został wiernie zrekonstruowany,

5) **zabudowa, ul. 1 Maja w Busku – Zdroju** - zabytkowe wille zdrojowe z XIX w.,

6) **dom, ul. Rynek 25 w Nowym Korczynie** – zwany **Domem Długosza** - budynek z zachowanymi w przyziemiu i piwnicy sklepieniami kolebkowymi. Mieszkał tu i pobierał nauki Jan Długosz. Kamienica - dawna Akademia z XVI w. - była siedzibą szkoły, a w XVII w. kolonii akademickiej Uniwersytetu Jagiellońskiego,

7) **domy murowane z początku XX w. w Pacanowie:** 29 na ul. Kościelnej; nr 14 na ul. Wójczańskiej,

8) **domy drewniane z początku XX w. w Pacanowie:** na ul. Rynek nr 1, nr 2; na ul. Mlecznej nr 15;

13. **Jędrzejowska Kolej Dojazdowa** zwana **Ciuchcią Express Ponidzie** - powstała w czasie I wojny światowej, jej część jest zlokalizowana na terenie Powiatu Buskiego; jest to budynek stacyjny Jędrzejowskiej Kolei Dojazdowej w Konieczmostach zbudowany po 1918 r.,

14. **Kurhany:**

- 1) **Kurhan - kopiec pradziejowy** – zabytek archeologiczny w Kikowie,
- 2) **Wielki Kurhan w Żernikach Górnych** - mogiła z okresu kultury trzcinieckiej sprzed 3,5 tys. lat (neolit /epoka brązu – 1450 - 1200 lat p.n.e.). Kurhan ma 3,6 m wysokości, 35 m średnicy u podstawy.

7.2. STAN UTRZYMANIA ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH

Na terenie Powiatu Buskiego w najlepszym stanie zachowania znajdują się zabytki **architektury sakralnej**, głównie poprzez stały i jednolity sposób użytkowania, a także dzięki właściwej ochronie konserwatorskiej i funduszom płynącym ze strony wiernych, państwa i samorządów. W dobrym stanie są zachowane też zazwyczaj obiekty **użyteczności publicznej** np. dwór w Gnojnie i pałac w Zborowie będące siedzibami Domów Pomocy Społecznej, synagoga w Busku – Zdroju, a także obiekty uzdrowiskowe. W znacznie gorszym stanie znajdują się zabytkowe budynki takie jak np. synagoga w Nowym Korczynie, zespoły dworsko - parkowe, które wykorzystywano przez długi czas niezgodnie z ich pierwotną funkcją np. dwór w Szańcu. Zły stan techniczny wykazują też zabytki o przeznaczeniu przemysłowym (np. młyny wodne), które niezagospodarowane ulegają postępującej autodestrukcji.

Największym zagrożeniem dla zachowania zabytków jest nikły stan świadomości społecznej oraz brak środków finansowych na renowację zabytków.

7.3. ZASOBY DZIEDZICTWA KULTURY W POWIECIE BUSKIM – ZABYTKI RUCHOME

Muzea to instytucje kultury gromadzące, rejestrujące, konserwujące, przechowujące i udostępniające publiczności w formie wystaw ruchome dobra i wytwory kultury w zakresie sztuki, wiedzy i przyrody. Prowadzą też działalność naukową, oświatową i popularyzatorską. Instytucją muzealną prowadzoną w Gminie Busko – Zdrój jest Muzeum Ziemi Buskiej w Busku - Zdroju. W Gminie Wiślica funkcjonuje natomiast Muzeum Regionalne w Domu Długosza. Największa ilość zabytków ruchomych zlokalizowanych jest w zabytkowych obiektach sakralnych.

7.4. ZASOBY ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne lokalizowane są przede wszystkim na podstawie informacji dostarczanych przez planowe badania terenowe, realizowane w ramach programu *Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP)*. Prace te polegają na systematycznej prospekcji terenowej, połączonej z weryfikacją powierzchniową stanowisk i obiektów znanych już wcześniej. Ich rezultaty pozwalają na rozpoznanie intensywności osadnictwa w różnych rejonach, w kolejnych epokach i okresach pradziejów, średniowiecza i nowożytności, są też wykorzystywane w bieżących działaniach konserwatorskich.

Wśród tych stanowisk znajdują się obiekty unikatowe w skali regionu umiejscowione na terenie Powiatu Buskiego: grodziska (w Wiślicy, Skotnikach Małych i Mikułowicach) oraz kurhany (w Żernikach Górnych i w Kikowie).

7.5. MIEJSCA PAMIĘCI

Na terenie Powiatu Buskiego miały miejsca ważne wydarzenia historyczne, które zostały upamiętnione pomnikami, kopcami czy mogiłami. Są one poświęcone głównie powstańcom z 1863 r., żołnierzom Wojska Polskiego i Armii Krajowej, ofiarom terroru oraz osobom zasłużonym dla Ziemi Powiatu Buskiego.

7.6. PRZYRODNICZE WALORY KULTUROWE

Ochronę wartości kulturowych uwzględnia ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o *ochronie przyrody*. Na terenie Powiatu Buskiego występują formy ochrony przyrody, uwzględniające ochronę wartości kulturowych, są to: rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne i użytki ekologiczne.

Obiektem uznanym za **rezerwat przyrody** są tereny obejmujące zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, zwierząt i grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi. Na terenie Powiatu Buskiego wstępuje 5 rezerwatów przyrody: słonoroślowy Owczary oraz stepowe: *Góry Wschodnie, Przęślin, Skorocice i Skotniki Górne*.

Parki krajobrazowe to obszary o ściśle określonych granicach, o powierzchni od kilku do kilkudziesięciu tysięcy hektarów. W ich granicach znajdują się tereny o cennym i mało przekształconym krajobrazie oraz o dużej wartości przyrodniczej, dorównującej w niektórych wypadkach walorom parków narodowych. Parki krajobrazowe chronią wiele cennych ekosystemów oraz ostoi i stanowisk rzadkich gatunków roślin i zwierząt. Obok obszarów o krajobrazie zbliżonym do naturalnego parki obejmują również krajobrazy kulturowe ukształtowane przez kilkuwiekową tradycję. Do cennych walorów kulturowych parków krajobrazowych należą zabytki architektury i budownictwa wiejskiego, tradycyjne układy osadnicze i typy zabudowy oraz regionalne formy użytkowania ziemi i innej działalności gospodarczej. Na terenie Powiatu Buskiego zlokalizowane są dwa parki krajobrazowe: Szaniecki i Nadnidziański.

Obszar chronionego krajobrazu obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych. Na terenie Powiatu Buskiego zlokalizowane są cztery obszary chronionego krajobrazu: Chmielnicko - Szydłowski, Nadnidziański, Solecko – Pacanowski oraz Szaniecki.

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody ożywionej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie. Do **pomników przyrody ożywionej** należą: pojedyncze krzewy, drzewa i grupy drzew odznaczające się sędziwym wiekiem, wielkością, niezwykłymi kształtami lub innymi cechami, a także zabytkowe aleje drzew. Natomiast do **pomników przyrody nieożywionej** należą: największe głazy narzutowe, tzw. eratyki oraz interesujące formy powierzchni ziemi np.: źródła, wodospady, jary, skałki, wywierzyska, przełomy rzeczne, jaskinie, odkrywki itp.

Stanowiska dokumentacyjne są to niewyodrębniające się na powierzchni lub możliwe do wyodrębnienia, ważne pod względem naukowym i dydaktycznym, miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych. Stanowiskami dokumentacyjnymi mogą być także miejsca występowania kopalnych szczątków roślin lub zwierząt. Na terenie Powiatu Buskiego zlokalizowane są 2 stanowiska dokumentacyjne: odsłonięcia geologiczne: *Zajęcza Góra* w Skotnikach Małych i łom skalny w Młynach.

Użytki ekologiczne to pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej - naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania.

7.7. ZABYTKI O ISTOTNYM ZNACZENIU DLA POWIATU BUSKIEGO

Do szczególnie cennych **zabytków nieruchomych** posiadających wysoką wartość historyczną i artystyczną dla społeczności Powiatu Buskiego należy zaliczyć:

1. zabytki **architektury sakralnej**:

- 1) Bazylika Wiślicka z XIV w.,
- 2) Dzwonnica w Wiślicy z lat 1460 - 1470,
- 3) Kościół Św. Stanisława w Nowym Korczynie z 1257 r.,
- 4) Kościół Św. Marcina z Tours w Pacanowie z XIII w.,
- 5) Kościół pw. Św. Bartłomieja w Chotlu Czerwonym z ok. 1450 r.,
- 6) Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szańcu z XV w.,
- 7) Kościół pw. Św. Marii Magdaleny w Dobrowodzie z XIV w.,
- 8) Kościół pw. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Piasku Wielkim z ok. 1340 r.,
- 9) Kościół pw. Św. Mikołaja w Starym Korczynie z XIV w.,

- 10) Kościół farny pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła w Stopnicy z 1362 r.,
- 11) Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Strożyskach z 1378 r.,
- 12) Zespół Kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela w Gnojnie z 1470 r.,
- 13) Kościół pw. Św. Wawrzyńca w Gorzysławicach z 1535 r.,
- 14) Kościół Św. Trójcy w Nowym Korczynie z XVI w.,
- 15) Kościół pw. Św. Jakuba Apostoła Starszego w Szczaworyżu z 1630 r.,
- 16) Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Busku – Zdroju z ok. 1621 r.,
- 17) Zespół klasztorny oo. Sercanów w Kątach Starych z 1639 r.,
- 18) Kościół pw. Św. Teresy z Avila w Jurkowie z 1875 r.,
- 19) Zespół kościoła parafialnego pw. Św. Stanisława w Świnarach,
- 20) Kaplica pw. Matki Boskiej Anielskiej w Widuchowie,
- 21) Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Kargowie,
- 22) Zespół Kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela w Tuczępach,
- 23) Kościół parafialny pw. Św. Stanisława Biskupa w Balicach z 1923 r.,
- 24) Zespół kościoła parafialnego pw. Św. Wojciecha w Janinie,

2. zabytki sakralnej architektury drewnianej:

- 1) Kościół pw. Św. Idziego Opata w Zborówku z 1459 r.,
- 2) Kościół cmentarny pw. Św. Leonarda w Busku – Zdroju z 1699 r.,
- 3) Kościół pw. Św. Stanisława Biskupa w Chotelku Zielonym z 1527 r.

3. Zabytki architektury rezydencjonalnej i rezydencjonalno - obronnej:

- 1) Pałac w Zborowie (XVI/XIX w.) w stylu klasycystycznym,
- 2) Dwór w Gnojnie (XVI-XIX w.) renesansowy dwór obronny,
- 3) Dwór w Szańcu (XVI-XVII w.) renesansowy z elementami gotyckimi,
- 4) Dwór w Widuchowie (XVII w.) późnorenesansowy,
- 5) Dwór w Radzanowie z końca XVIII w.,
- 6) Zamek w Stopnicy.

4. Zabytki okresu reformacji - zbór ariański w Pęczelicach zbudowany w latach 1570 - 84,

5. Obiekty o charakterze uzdrowiskowym:

- 1) Zespół szpitalny Św. Mikołaja w Busku – Zdroju z 1837 r.,
- 2) Łazienki w Busku – Zdroju (Sanatorium „Marconi”) – późnoklasycystyczne z 1836 r.,
- 3) Willa Bristol w Busku – Zdroju wybudowana w końcu XIX w.,
- 4) Willa Oblęgorek w Busku – Zdroju z 1903 r.,
- 5) Willa Dersław w Busku – Zdroju zbudowana w latach 1911 – 1915.

6. Zabytki kultury judaistycznej:

- 1) Synagoga w Nowym Korczynie z ok. XVIII w.
- 2) Synagoga w Busku - Zdroju z 1927 r.

7. Zabytki o produkcyjnym przeznaczeniu:

- 1) młyn wodny drewniany w Skotnikach Małych z 1929 r.,
- 2) młyn wodny w Skotnikach Małych,

8. Zabytkowe układy urbanistyczne:

- 1) Busko – Zdrój (1287 r.),
- 2) założenie urbanistyczne Nowego Korczyna (1257 r.),
- 3) układ urbanistyczny Stopnicy (1362 r.),
- 4) dawne miasto Wiślica (XIII w.).
- 5) układ urbanistyczny Pacanowa (XII – XIII w.)

9. Zabytkowe cmentarze katolickie – parafialne i wojenne:

- 1) cmentarz parafialny w Świnarach (zespół nagrobków z XIX / XX w. i kaplica z 1884 r.),
- 2) cmentarz parafialny w Solcu – Zdroju z XIX w. zespół nagrobków i drzewostan,

- 3) kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym w Szańcu,
- 4) cmentarz wojenny w Czarkowach,
- 5) cmentarz wojenny z lat 1914 - 1915 w Uciskowie,
- 6) cmentarz parafialny stary, tzw. *ruski* w Nowym Korczynie.

10. Grodziska, osady:

- 1) Wiślica – miasto – osada,
- 2) Grodzisko średniowieczne ze śladami murów obronnych z XI – XII w. w Wiślicy.

11. Rezerwaty archeologiczno – architektoniczne - rezerwat *Regia* w Wiślicy,

12. Zabudowy:

- 1) Dom Długosza w Wiślicy z 1460 r.,
- 2) Dom, ul. Rynek 25 w Nowym Korczynie – zwany Domem Długosza z XVI w.,

13. Jędrzejowska Kolej Dojazdowa - budynek stacyjny Jędrzejowskiej Kolei Dojazdowej w Konieczmostach,

14. Kurhan – kopiec pradziejowy w Kikowie.

7.8. WARTOŚCI NIEMATERIALNE I CZYNNIKI REGIONALNEJ TOŻSAMOŚCI

Najważniejsze elementy niematerialne świadczące o obrazie kulturowym Powiatu Buskiego to:

- 1) strój ludowy,
- 2) kultywowane elementy kultury ludowej z przywiązaniem do obrzędów religijnych, świąt roku liturgicznego oraz zwyczajów, tradycji i podań ludowych,
- 3) ośrodki kultu religijnego (m.in. Wiślica).

Pod względem językowym na terenie Powiatu występuje tzw. **mazurzenie**, tzn. głoski *sz, ż, cz, dż* wymawiane są jako *s, z, c, dz* (szyja – **syja**, czapka – **copka**). Występuje też zanik rezonansu samogłosek nosowych *ę* i *ą* (będę – **bede**, rzucają – **rzucajo**). Ponadto gwarowymi odpowiednikami samogłosek *a, o, e* są samogłoski *o, u, i* (np. chłopak – **chłopok**, kobieta – **kobita**).

Na terenie Powiatu Buskiego występuje grupa etnograficzna zwana **Krakowiakami Wschodnimi**.

W stroju męskim najbardziej charakterystycznym elementem była sukmana kierzaja, zwykle brązowa, z dużym, haftowanym trójkątnym kołnierzem. Okryciem wierzchnim była płótnianka. Pod sukmanę wkładano płócienną koszulę, spodnie sukienne granatowe lub płóciennie w czerwone albo niebieskie prążki, czasem sukienny kaftan. Niebieskie lub granatowe, miały metalowe guziki i trójkolorowe karminowo - zielono - żółte chwasty z jedwabnych nici. W narożach pól przednich haftowano duże motywy kwiatowe, czasem też datę wykonania i nazwisko właściciela. Strój dopełniał skórzany pas, czarne buty i czerwona czapka rogatywka lub wełniana magierka. Typowe były wąskie, białe pasy z metalowymi kółkami brzękadłami lub nieco szersze, zdobione plecionką z zielonego safianu.

Strój kobiecy, podobnie jak męski, miał szereg lokalnych odmian. Charakterystycznymi jego elementami były koszule z okrągłą kieżą zdobione haftem czerwono - czarnym lub białym oraz płóciennie, białe haftowane spódnice, do których noszono zwykle zapaski czerwone z haftem białym lub kolorowym. Występowały jednak także spódnice z gładkich wełenek, wzorzystych perkali i tybetów czy płóciennie zapaski z haftem białym ażurowym. Gorsety, szyto z gładkich wełenek, z kwiecistego tybetu i z czarnego aksamitu. Te z wełenek i tybetu naszywano aksamitką i koralikami. Aksamitne dekorowano złotymi cekinami. Wierzchnie katany, przeważnie z jednokolorowych wełenek, zdobiono czarnym aksamitem i haftem koralikowym. Kobiety zamężne nosiły płóciennie, wiązane w czepiec chusty z haftem białym lub czerwonym. Stroju dopełniały czarne buty z cholewami lub sznurowane trzewiki, czasem naramienna chusta i korale.

Na terenie Powiatu Buskiego zachowało się **tradycyjne budownictwo mieszkalne nadwiślańskie**: najstarsze budynki posiadają dachy czterospadowe, a późniejsze naczółkowe i dwuspadowe – kryte przeważnie słomą, węglowa konstrukcja ścian (starsza nakładka dwustronna prosta, a późniejsza nakładka dwustronna ukośna) i konstrukcja sumikowo - łątkowa oraz rzadko budynki gospodarcze o ścianach wypełnionych wiklinową plecionką, domy jedno i półtoratraktowe – głównie szeroko frontowe, o przewodzie drewna jako budulca.

7.9. SZLAKI TEMATYCZNE I TURYSTYCZNE

Na terenie Powiatu Buskiego wyznaczono pięć ponidziańskich szlaków tematycznych: królewski, drewniany, murowany, zielarski, kapliczek i świątków, trzy szlaki turystyczne: czerwony - z Buska do Solca – Zdroju, zielony – z Buska – Zdroju do Wiślicy oraz niebieski – z Pińczowa do Wiślicy. Przez obszary Wiślicy (Bazylika Wiślicka oraz kościół Św. Mikołaja) przebiega również europejski szlak romański o charakterze kulturowo - oświatowym.

7.9.1. SZLAKI TEMATYCZNE

Szlak królewski obejmuje miejscowości:

- 1) Chotel Czerwony (kościół pw. Św. Bartłomieja, rezerwat *Przęślin*),
- 2) Goryslawice (kościół pw. Św. Wawrzyńca, figura Św. Jana Nepomucena, pomnik przyrody – odsłonięcie gipsów krystalicznych),
- 3) Wiślica (początki osady datowane na X i XI w., Bazylika Wiślicka, dzwonnica, Dom Długosza, fundamenty Kościoła pw. Św. Mikołaja z X - XI w. i misa chrzcielna z ok. 880 r., figura Męki Pańskiej z II poł. XVII w. przy pl. Solnym, grodzisko zwane Zamczyskiem Łokietka, figura Św. J. Nepomucena w pozie modlitewnej, ul. Tysiąclecia Państwa Polskiego),
- 4) Konieczmosty (kapliczka z figurą Św. Jana Nepomucena – XVIII w.),
- 5) Czarkowy (park podworski, pozostałości dworu oraz zabudowania gospodarcze z przełomu XVIII/XIX w., cmentarz Legionistów Polskich oraz żołnierzy Wojska Polskiego, kapliczka barokowa z 1666 r., figura Św. Michała),
- 6) Winiary (zespół dworski, pola lawendowe i aromaterapia),
- 7) Nowy Korczyn (osada lokowana w 1258 r., kościół pw. Św. Stanisława, dawny klasztor franciszkanów, rynek z szachownicowym układem ulic, Synagoga, Dom Długosza, kościół farny pw. Św. Trójcy, Św. Wawrzyńca i Św. Elżbiety, figura Św. Kingi z 1820 r., cmentarz stary tzw. „ruski” z kapliczką neogotycką i drzewo cierniowe, Kardon – dawna strażnica graniczna),
- 8) Wełnin (figury Jezusa Frasobliwego z przełomu XVIII/XIX w. i 1734 r., figura Matki Boskiej z 1637 r., figura Jezusa Ukrzyżowanego z 1717 r.),
- 9) Solec Zdrój (zespół uzdrowiskowy, Łazienki w Parku Zdrojowym, sanatoria *Świt*, willa *Prus*, sanatorium *Jasna*, Kościół pw. Św. Mikołaja, krzyż drewniany z XIX w. i figura Chrystusa z XX w.),
- 10) Zborów (pałac z zabytkowym parkiem),
- 11) Stopnica (zamek Kazimierza Wielkiego, kościół pw. Św. Piotra i Pawła, zespół klasztorny oo. Sercanów, cmentarz z XIX/XX w. i kaplica).

Szlak kapliczek i świątków I obejmuje miejscowości:

- 1) Solec – Zdrój (krzyż drewniany z XIX w. i figura Chrystusa z XX w. w Parku Zdrojowym),
- 2) Zborów (figura Męki Pańskiej z XVII w., figury Jezusa Frasobliwego z 1790 r. i ok. 1858 r., figura Jezusa Ukrzyżowanego z 1865 r.),
- 3) Żuków (figura Jezusa Frasobliwego z 1686 r., głaz narzutowy),

- 4) Piasek Mały (krzyż z podnóżem z rzeźbionego kamienia z 1884 r., kapliczka kamienna z XVII w., kamienna okrągła figura z krzyżem z XVII w.),
- 5) Kików (figura Jezusa Frasobliwego z 1686 r.),
- 6) Sułkowice (figura Jezusa Ukrzyżowanego z XVII w., figura Jezusa Frasobliwego z XIX w., figura Matki Boskiej, figura Św. Antoni z Dzieciątkiem z XIX w.),
- 7) Smogorzów (figura M B Niepokalanej z Dzieciątkiem, barokowa z II poł. XVII w., figura Chrystusa Frasobliwego na kolumnie z XVII/XVIII w., figura Św. Tekli z 1820 r. obok dawnego dworu),
- 8) Stare Prusy (figura Chrystusa Frasobliwego z pozie siedzącej z 1890 r., kapliczka domkowa),
- 9) Stopnica (figura Św. Antoniego Padewskiego obok bramy wejściowej na cmentarz klasztoru, figura Św. Jana Nepomucena, kamienna z 1730 r.),
- 10) Kąty Nowe (kapliczka słupowa szwedzka kamienna z XVIII w., kapliczka domkowa z 1794 r., figura Św. Floriana z 1806 r., figura Matki Boskiej Niepokalanej na kolumnie z II poł. XIX w.),
- 11) Szklanów (figura Chrystusa Frasobliwego z 1790 r. kamienna z kwiatowym kapitelem, ufundowana na pamiątkę kościoła pw. Św. Zofii).

Szlak kapliczek i świątków II obejmuje miejscowości:

- 1) Wełnin (figura Jezusa Frasobliwego z przełomu XVIII/XIX w. i 1734 r., figura Matki Boskiej z 1637 r., figura Jezusa Ukrzyżowanego z 1717 r.),
- 2) Świniary (kościół drewniany pw. Św. Stanisława, figura M B z Dzieciątkiem i Św. Dominika i Św. Katarzyny z 1691 r.),
- 3) Piestrzec (figura szwedzka z 1655 r., figury z 5 maja 1689 r.: Jezus Frasobliwy i 4 Ewangelistów: Mateusz, Marek, Jakub, Jan, figura Św. Jana Nepomucena z XIX w.),
- 4) Zborów (figura Męki Pańskiej z XVII w., figury Jezusa Frasobliwego z 1790 r. i ok. 1858 r., figura Jezusa Ukrzyżowanego z 1865 r.),
- 5) Włosnowice (figura z XVIII w. - Matka Boska z Dzieciątkiem).

Szlak zielarski obejmuje miejscowości:

- 1) Winiary (pola lawendowe),
- 2) Młyńczyska (ekspozycja ziół poniedziałńskich w młynie, nauka zbierania i poznawanie właściwości ziół),
- 3) Stopnica (klasztor księży Sercanów – ogrody klasztorne z roślinami egzotycznymi).

Szlak murowano - drewniany obejmuje miejscowości:

- 1) Bronina (zakład kowalstwa artystycznego),
- 2) Żerniki Górne (mogiła kurhan, figura Św. Jana Nepomucena),
- 3) Szczaworyż (kościół pw. Św. Jakuba Starszego),
- 4) Skotniki Małe (młyn drewniany z 1929 r., grodzisko średniowieczne),

5) Skotniki Duże (figura Św. Tekli z 1796 r., pomnik przyrody wzgórze z wapieni kredy z roślinnością ciepłolubną),

6) Owczary (rezerwat ścisły słonoroślowy *Owczary*).

Szlak murowany I obejmuje miejscowości:

1) Busko-Zdrój (kaplica pw. Św. Anny z 1886 r., Park Zdrojowy, Łazienki z 1836 r., obecnie Sanatorium „Marconi”, Starówka Zdrojowa – wille z przeł. XIX/XX w. wzdłuż ul. 1 Maja, Zamek Dersław),

2) Wolica (kapliczka słupowa kamienna z XVII w.),

3) Bilczów (figura Św. Rocha, kamienna z XVIII w.),

4) Chotel Czerwony (gotycki kościół pw. Św. Bartłomieja, rezerwat *Prześlin*, rezerwat *Góry Wschodnie*),

5) Gorysławice (kościół pw. Św. Wawrzyńca, figura Św. Jana Nepomucena),

6) Wiślica (początki osady datowane na X i XI w., Bazylika Wiślicka, dzwonnica z lat 1460 – 1470, Dom Długosza (1460 r.), fundamenty kościoła pw. Św. Mikołaja z X - XI w. i misa chrzcielna z ok. 880 r., figura Męki Pańskiej z II poł. XVII w. przy pl. Solnym, grodzisko zwane Zamczyskiem Łokietka),

7) Dobrowoda (kościół pw. Św. Marii Magdaleny, drewniana dzwonnica z XVIII w., barokowa figura Św. Jana Nepomucena z XVII w., kapliczka z 1610 r.),

8) Baranów (kapliczka kamienna słupowa z XVIII w.),

9) Radzanów (dwór z końca XVIII w.).

Szlak murowany II obejmuje miejscowości:

1) Busko-Zdrój (kościół parafialny Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny, klasztor norbertanek, kamienna tablica renesansowa z XVI – XVII w., rynek z zachowanym układem ulic),

2) Mikułowice (grodzisko – średniowieczna budowla obronna),

3) Szaniec (kościół gotycki pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny z 1499 r., figura Św. Jana Nepomucena z 1820 r., dwór renesansowy, figury: Św. Floriana, późnobarokowa z II poł. XVIII w., na cmentarzu - figury: Św. Judy Tadeusza z 1818 r., Św. Tekli, klasycystyczna z 1823 r.),

4) Kotki (figura Św. Tekli z XVIII w.),

5) Janina (kościół pw. Św. Wojciecha),

6) Widuchowa (dwór późnorenesansowy z 1620 r., kapliczka kamienna słupowa z kolumnkami i daszkiem z przeł. XVI/XVII w., figura Chrystusa Frasobliwego z XVIII w.),

7) Kuchary (figura Św. Antoniego Padewskiego z 1707 r., figura Chrystusa Frasobliwego na kolumnie z XVIII w., figura Chrystusa Frasobliwego na postumencie z XIX w.),

8) Kąty Stare (zespół klasztorny oo. Sercanów),

9) Wolica (kapliczki domkowe murowane – XVIII w., 1895 r., 1905 r., figura Św. Wojciecha z 1746 r.),

10) Kików (murowany dwór z XIX w., murowana z kamienia studnia z pocz. XX w.),

- 11) Szczaworyż (kościół pw. Św. Jakuba Starszego),
- 12) Skotniki Małe (grodzisko średniowieczne),
- 13) Pęczelice (zbór ariański, figura Chrystusa Miłosiernego z pocz. XIX w., figura Św. Floriana z płaskorzeźbami świętych i NPM z 1910 r.),
- 14) Bronina (zakład kowalstwa artystycznego).

Szlak drewniany obejmuje miejscowości:

- 1) Kameduły (pomnik przyrody – 3 dęby szypułkowe o obwodach pni 280, 320, 340 cm),
- 2) Młyny (młyn z II poł. XIX w., młyn murowany z drewnianym dachem z 1913 r., młyn z 1914 r. w przysiółku *Psia Górka*, młyn z 1913 r. w przysiółku *Schodnia* z zabytkowymi maszynami i żarnami),
- 3) Słabkowice (lipa zasadzona przez gen. Józefa Bema, a na niej kapliczka szafkowa),
- 4) Skorzów (drewniany dom z końca XIX w.),
- 5) Łagiewniki (*Zimne Wody* – geologiczny pomnik przyrody, 2 odsłonięcia geologiczne, wielokrystaliczne gipsy, tzw. szklicowe o wysokości ok. 4 m, drewniany dom z pocz. XX w.),
- 6) Busko – Zdrój (Willa *Polonia* z 1900 r.).

Szlak drewnianego budownictwa sakralnego wzdłuż Maskalisu obejmuje miejscowości:

- 1) Busko - Zdrój (kościół pw. Św. Leonarda, stary cmentarz z zabytkową płytą grobu Rzewuskich),
- 2) Siesławice (figura Św. Floriana murowana z 1920 r., Karabosy - geologiczny pomnik przyrody),
- 3) Chotelek (kościół pw. Św. Stanisława),
- 4) Skorocice (rezerwat stepowy *Skorocice*).

7.9.2. SZLAKI TURYSTYCZNE

Na terenie Powiatu Buskiego wyznaczono trzy szlaki turystyczne:

- 1) **czerwony - z Buska do Solca - Zdroju** – o długości 27 km, prowadzi przez Garb Pińczowski i Niekę Solecką oraz przez miejscowości: Busko Zdrój, Owczary, Pęczelice, Szczaworyż, Skotniki Małe, Sułkowice, Piasek Mały, Żuków, Zborów, Solec Zdrój.
- 2) **zielony – z Buska – Zdroju do Wiślicy** - szlak o długości 94 km. Prowadzi częściowo przez tereny Nadnidziańskiego Parku Krajobrazowego i Szanieckiego Parku Krajobrazowego. Na trasie szlaku znajdują się m.in. zabytkowe kościoły, pałac Tarnowskich w Zborowie oraz uzdrowisko w Solcu - Zdroju. Szlak prowadzi przez miejscowości: Busko – Zdrój, Szczaworyż, Stopnica, Solec - Zdrój, Nowy Korczyn, Stary Korczyn, Strożyska, Wiślica.
- 3) **niebieski – z Pińczowa do Wiślicy** o długości 39 km. Przechodzi przez florystyczne rezerваты przyrody: *Pieczyska*, *Skorocice* oraz *Przęślin*. Na trasie szlaku znajdują się zabytkowe kościoły w Chotlu Czerwonym i Goryslawicach oraz Bazylika w Wiślicy. Prowadzi przez Garb Pińczowski, Niekę Solecką częściowo na terenie Nadnidziańskiego Parku Krajobrazowego oraz przez miejscowości: Pińczów, Grochowiska, Welecz, Skorocice, Chotel Czerwony, Wiślica.

8. ANALIZA SWOT

8.1. MOCNE STRONY

Analiza SWOT to jedna z najpopularniejszych technik analitycznych, służąca do porządkowania informacji. Bywa stosowana we wszystkich obszarach planowania strategicznego jako uniwersalne narzędzie pierwszego etapu analizy strategicznej.

Wśród mocnych stron lokalnego dziedzictwa kulturowego należy wyróżnić takie elementy jak:

- 1) duża liczba i różnorodność zabytków o szczególnych walorach, w tym:
 - o Wiślica – jako kolebka państwowości polskiej,
 - o liczne zabytki sakralne,
 - o kościoły drewniane,
 - o stanowiska archeologiczne,
 - o dziedzictwo kulturowe wsi,
 - o wysokie nasycenie zabytkami nieruchomymi,
 - o wyróżniające się układy staromiejskie o znaczeniu regionalnym,
 - o występowanie zabytkowych grodów i grodzisk,
 - o zachowane zabytkowe układy urbanistyczne,
- 2) dziedzictwo działalności zakonów: Sercanów i Reformatów (Stopnica),
- 3) dziedzictwo wybitnych postaci: Jan Długosz czy Jan Chryzostom Pasek,
- 4) obszary ochrony krajobrazu kulturowego w granicach istniejących parków krajobrazowych,
- 5) zabytki dokumentujące kulturę żydowską,
- 6) szlaki turystyczne promujące dziedzictwo kulturowe,
- 7) rozwijająca się turystyka uzdrowiskowa,
- 8) rozwijająca się agroturystyka,
- 9) kultywowanie miejscowych tradycji ludowych,
- 10) zabytkowe groby i cmentarze,
- 11) miejsca upamiętnienia (miejsca o szczególnej wartości historycznej),
- 12) dokonane rozpoznanie i ewidencja dóbr kultury.

8.2. SŁABE STRONY

Wśród słabych stron lokalnego dziedzictwa kulturowego należy wyróżnić:

- 1) zły stan zachowania obiektów zabytkowych zwłaszcza o charakterze niesakralnym, wynikający z: niszczenia zabytków gospodarczą działalnością człowieka, braku bieżącej konserwacji i systematyczności działania,
- 2) trudności ze znalezieniem użytkownika lub nabywcy, mogącego podobać wymogom rewitalizacyjnym,
- 3) ograniczona możliwość adaptacji obiektów zabytkowych na współczesne cele użytkowe, wysokie koszty remontów - niewspółmierne do możliwości właścicieli, prowadzące obiekty do ruiny i rozbiórki,
- 4) nieuregulowana własność obiektów zabytkowych,
- 5) brak doświadczenia we wdrażaniu ochrony zintegrowanej,
- 6) brak strategii w zakresie restrukturyzacji dziedzictwa kulturowego na obszarze niektórych samorządów gminnych,
- 7) niska świadomość społeczna dotycząca zasobów dziedzictwa kultury materialnej i niematerialnej, w tym prawnych zobowiązań właścicieli do należytego utrzymania obiektów historycznych,
- 8) niedostateczna świadomość środowisk inwestorskich i projektowych,
- 9) niedostateczna promocja roli zabytków jako szansy rozwojowej,
- 10) niewystarczający udział mediów lokalnych w propagowaniu i promocji zabytków,
- 11) zbyt niskie nakłady na wspieranie kultury,
- 12) słaba obsługa szlaków turystycznych.

8.3. SZANSE

Wśród szans lokalnego dziedzictwa kulturowego należy wyróżnić:

- 1) możliwość pozyskiwania środków finansowych z funduszy europejskich i krajowych na renowację zabytków i ochronę dziedzictwa kulturowego,
- 2) rosnącą rolę samorządu lokalnego,
- 3) wzrost wartości zabytku i lokalnych tradycji jako produktu turystycznego,

- 4) włączanie obiektów zabytkowych w obieg gospodarczy,
- 5) rozwój organizacji pozarządowych,
- 6) rozwój agroturystyki,
- 7) rozwój turystyki uzdrowiskowej.

8.4. ZAGROŻENIA

Wśród zagrożeń lokalnego dziedzictwa kulturowego należy wyróżnić:

- 1) brak spójnego systemu finansowania oraz brak funduszy kierunkowych na organizację zadań opieki nad zabytkami,
- 2) brak spójności przepisów różnych ustaw związanych z ochroną zabytków,
- 3) brak realnych zachęt dla inwestorów prywatnych do inwestowania w zabytki,
- 4) brak środków finansowych właścicieli obiektów na konserwację,
- 5) brak mechanizmów efektywnego wdrażania strategii,
- 6) niestabilność przepisów prawa,
- 7) brak strategii rewitalizacji wsi i małych miasteczek,
- 8) brak doradztwa dla osób prywatnych inwestujących w obiekty zabytkowe,
- 9) brak infrastruktury turystycznej przy obiektach zabytkowych i efektywnej ich promocji,
- 10) zły stan zabytków i brak środków na ich renowację.

8.5. WNIOSKI Z ANALIZY SWOT

Regionalna tożsamość kulturowa może istotnie wzbogacić kulturę danego społeczeństwa, ograniczyć negatywne przejawy globalizacji. Region świętokrzyski, którego częścią jest Powiat Buski, posiada bogatą specyfikę kulturową ściśle związaną z historią Polski, sięgającą czasów najdawniejszych. Specyfika kulturowa Powiatu Buskiego wyraża się poprzez:

- o **ciągłość tradycji osadniczych** bardzo wcześnie zapoczątkowanych (osady z początków państwowości polskiej),
- o **wpływy kulturowe i polityczne Krakowa** (Nowy Korczyn sejmiki generalne prowincji małopolskiej) której skutkiem stało się wytworzenie kulturowej więzi subregionalnej,
- o **tradycje kultury katolickiej** współistniejącej z innymi kulturami (arianizm, judaizmu),
- o **wybitną rolę Wiślicy – kolebki polskiej państwowości** - w utrwalaniu tożsamości narodowej i regionalnej,
- o **bogate tradycje patriotyczne regionalne powiązane z narodowymi** - miejsca historyczne oraz cmentarze wojenne (Bronina - miejsce bitwy stoczonej w czasie kampanii wrześniowej 1939 r., cmentarze wojenne w Uciskowie i Czarkowych, kapliczka na mogile powstańców z 1863 r. w Skrobaczowie),
- o **żywość tradycyjnej kultury ludowej** - folklor uzewnętrzniany zwłaszcza podczas świąt religijnych i imprez regionalnych, tradycyjne rzemiosło i sztuka ludowa, lokalne zwyczaje, żywe legendy i podania.

Bogactwo zasobów dziedzictwa kulturowego Ziemi Buskiej - zarówno tych formalnie wpisanych do rejestru zabytków jak i pozostałych daje szansę ich pełnego wykorzystania dla promocji turystycznej Powiatu. Bogactwo kulturowe stanowi o lokalnej tożsamości kulturowej mieszkańców oraz powód do dumy. Szczególnie dużą rolę odgrywają tu obiekty unikatowe. Unikaty w zakresie zabytków ruchomych posiada Muzeum w Wiślicy, jak też zabytki gromadzone przez klasztory i kościoły.

Do najważniejszych zagrożeń lokalnego dziedzictwa kulturowego Powiatu Buskiego należy lokalnie zaniedbany krajobraz kulturowy, który stwarza ograniczenia rozwoju funkcji turystycznej. Opuszczone obiekty (np. Synagoga w Nowym Korczynie), niszczone i powodują wymazywanie materialnych śladów wielokulturowej historii regionu.

9. CELE I KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POWIECIE BUSKIM

Niniejszy *Program* ma na celu ochronę zasobów dziedzictwa kulturowego Powiatu Buskiego. Czynnikiem niezbędnym do zrealizowania tych zamierzeń jest dokonanie zmian w świadomości mieszkańców Powiatu, a w szczególności samorządów oraz właścicieli zabytkowych obiektów. Wyznacznikiem celów *Programu* powinny być:

- o zadania związane z planowaniem i realizacją ochrony dziedzictwa kulturowego na szczeblu powiatowym,

- wspieranie działań mających na celu zwiększenie odpowiedzialności właścicieli obiektów zabytkowych, współpraca z nimi w zakresie opieki nad zabytkami,
- wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w promocji Powiatu Buskiego,
- aktywne działania na rzecz powstawania projektów i wspieranie wszelkich inicjatyw dotyczących kreowania form opieki nad zabytkami,
- niwelowanie niekorzystnych efektów niewłaściwych wcześniejszych oddziaływań na stan krajobrazu kulturowego i zasoby zabytkowe,
- wykorzystywanie dostępnych funduszy na renowację zabytków.

Cele *Programu* wynikają z dokonanej analizy zasobów zabytkowych. Zabytki mają wartość dzieł sztuki, która zależy od stanu ich zachowania. Tylko dobrze zabezpieczony i zachowany obiekt jest postrzegany jako wartościowy. Zabytek pojmowany w ten sposób oddziałuje na stan gospodarki i przyczynia się do rozwoju regionalnego. W tym rozumieniu zabytek włączony w procesy gospodarcze ma wartość ekonomiczną. Mając powyższe na uwadze sformułowano wizję *Programu*:

Dziedzictwo kulturowe Powiatu Buskiego elementem lokalnej tożsamości i rozwoju gospodarczego

Aby wizja ta została zrealizowana, konieczne jest podjęcie działań związanych z materią zabytków i ze świadomością społeczną. Temu służą wyróżnione w *Programie* cele strategiczne, operacyjne oraz kierunki działań.

I CEL STRATEGICZNY

KSZTAŁTOWANIE KULTUROWEGO OBRAZU POWIATU BUSKIEGO

Wieloletnie zaniedbania w sferze opieki nad zabytkami oraz niekorzystne procesy zachodzące w sferze przestrzennej, społecznej i ekonomicznej przyczyniają się do niszczenia dziedzictwa kulturowego, przestrzeni przyrodniczo – kulturowych i tradycji. Skuteczne przeciwdziałanie tym procesom wymaga organizacji sprawnego systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym. Niezbędne jest tworzenie nowoczesnych struktur i sprawnych systemów zarządzania zabytkami oraz promocja zabytków.

Dla kształtowania kulturowego obrazu Powiatu konieczne jest stworzenie warunków do włączenia zabytków w procesy gospodarcze. Można to osiągnąć na drodze integracji działań społeczno - gospodarczych na rzecz zabytków, wykorzystania zabytków dla celów gospodarczych oraz kształtowania krajobrazów kulturowych z poszanowaniem zabytków i tradycji miejsca. Zbiory zabytków przy właściwej ekspozycji i odpowiednich warunkach udostępniania również mogą stanowić ważny element rozwoju gospodarczego. Dla tego celu strategicznego sformułowano następujące cele operacyjne:

- 1) Ustalenie potencjału zasobów zabytkowych Powiatu,
- 2) Budowa systemu zarządzania zabytkami Powiatu,
- 3) Przestrzenno – gospodarcza rola dziedzictwa kulturowego,
- 4) Społeczno – gospodarcza rola dziedzictwa kulturowego.

I. 1.CEL OPERACYJNY

USTALENIE POTENCJAŁU ZASOBÓW ZABYTKOWYCH POWIATU BUSKIEGO

Sprawną i efektywną opieką nad zabytkami wymaga głębokiej wiedzy o historii, tradycjach i zabytkach, a także aktualnej wiedzy o stanie zachowania lokalnych zabytków. Skuteczna opieka nad zabytkami wymaga ustalenia stanu zasobów zabytkowych oraz ich znaczenia dla lokalnej kultury. Ten cel operacyjny będzie realizowany za pomocą **kierunku działania I.1.a.: Weryfikacja zabytków Powiatu Buskiego.**

I. 2.CEL OPERACYJNY

BUDOWA SYSTEMU ZARZĄDZANIA ZABYTKAMI POWIATU

Skuteczne zarządzanie zabytkami powinno służyć włączeniu ich w procesy gospodarcze przy pełnym zachowaniu ich walorów i wartości zabytkowej. Proces ten wymaga także tworzenia stosownych struktur organizacyjno - technicznych. W procesie zarządzania zasobem kulturowym należy korzystać również z metod nowoczesnego marketingu, tworząc markowe produkty kulturowe. Ten cel operacyjny będzie realizowany za pomocą następujących kierunków działań:

I.2.a. – tworzenie struktur zarządzania zabytkami - podstawą skutecznego zarządzania zabytkami jest wiedza o zasobach i stanie ich zachowania, sposobach ochrony, formach własności oraz przemianach, którym podlegają,

I.2.b. – marketing markowych produktów kulturowych i kulturowo - gospodarczych – efektywna, nowoczesna opieka nad zabytkami wymaga podejmowania profesjonalnych działań marketingowych zgodnych z wymogami współczesnego rynku. Profesjonalny marketing powinien również dotyczyć oferty gospodarczej uwzględniającej opiekę nad zabytkami.

I.3. CEL OPERACYJNY

PRZESTRZENNO – GOSPODARCZA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Istotne znaczenie dla opieki nad zabytkami ma ich udział w lokalnym rozwoju gospodarczym. Włączenie zabytków w procesy gospodarcze wymaga integracji działań społeczno - gospodarczych oraz wielokierunkowego rozwoju wsi. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego do celów gospodarczych i turystycznych – wymaga właściwego przygotowania tych obiektów do nowej roli tj. rewaloryzacji, adaptacji i konserwacji. W celu zwiększenia atrakcyjności przestrzeni należy również prowadzić działania zmierzające do odtworzenia historycznego dziedzictwa ważnego dla lokalnej kultury i wzmocnienia lokalnej konkurencyjności. Temu celowi operacyjnemu będą służyły następujące kierunki działań:

I.3.a. – konserwacja i adaptacja zabytków - włączenie obiektów zabytkowych w procesy gospodarcze jest uzależnione od stanu ich zachowania i możliwości bezpiecznego przystosowania ich do pożądanych funkcji. Proces ten wymaga kompleksowych działań na wszystkich szczeblach procesu inwestycyjnego oraz właściwych warunków organizacyjno - prawnych i finansowych,

I.3.b. – wspieranie inicjatyw tworzenia gospodarstw agroturystycznych – agroturystyka przyczynia się do rozwoju gospodarstw rolnych oraz miejscowej infrastruktury, aktywizuje miejscowy rynek pracy i pozwala kultywować tradycje. Zmusza do rozbudowy i modernizacji zasobów mieszkaniowych, ale także do dbania o lokalne atrakcje, w tym dziedzictwo kulturowe.

I.4. CEL OPERACYJNY

SPOŁECZNO – GOSPODARCZA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Na terenie Powiatu Buskiego są miejscowości, które kiedyś posiadały prawa miejskie (np. Stopnica, Wiślica, Nowy Korczyn), ale w wyniku zawirowań historycznych utraciły je, nadal jednak posiadają małomiasteczkowy charakter. Posiadają one zabytkowe układy urbanistyczne będące znaczącymi wartościami kulturowego dziedzictwa, które swą atrakcyjnością mogą stymulować rozwój lokalny. Temu celowi operacyjnemu będą służyły następujące kierunki działań:

I.4.a. – ożywianie centrów historycznych lokalnych miejscowości – działania te będą miały na celu eliminację funkcji niepożądanych (brak opieki nad zabytkiem lub niewłaściwego jego wykorzystanie) i zastępowanie ich funkcjami pozytywnymi (handel, kultura, usługi). Eksponowanie dziedzictwa kulturowego jest niezbędne do zapoznania szerokich kręgów społecznych z cennymi walorami kulturowymi, a także do uświadomienia lokalnym społecznościom wartości dóbr, z którymi obcują na co dzień, a które pozwolą im na osiągnięcie wymiernych korzyści dzięki właściwemu wykorzystaniu zabytków,

I.4.b. – ochrona skali i charakteru zabudowy wiejskiej – zabytkowe obiekty umiejscowione na wsi i świadczące o jej historii (stare domy, młyny) stanowią cenne źródło wiedzy o życiu przodków, kulturze i tradycji oraz technikach pracy,

I.4.c. – umacnianie tradycyjnych form działalności gospodarczej, charakterystycznych dla obszarów wiejskich – w obecnych czasach wiedzę o technikach pracy związanych z zanikającymi zawodami, można pozyskać jedynie na podstawie zachowanych zabytkowych obiektów (młyny, kuźnie) i narzędzi pracy oraz tradycji wykonywania i tworzenie rzeczy użytkowych, którymi posługiwali się przodkowie,

I.4.d. – inicjowanie współpracy lokalnych społeczności i władz samorządowych - zachowanie i ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego jest możliwa jedynie przy wielopoziomowej współpracy całego społeczeństwa.

II CEL STRATEGICZNY

KSZTAŁTOWANIE POZYTYWNYCH POSTAW SPOŁECZEŃSTWA WOBEC DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Szacunek dla zabytków, historii i tradycji jest nierozzerwalnie związany z wiedzą i identyfikacją z lokalnym środowiskiem. Wysoka świadomość społeczna o wartościach zabytków i tradycji pozwoli

zachować je dla przyszłych pokoleń i zapewni kształtowanie lokalnego obrazu kulturowego według zasad zrównoważonego rozwoju. Osiągnięcie tego celu wymaga propagowania wiedzy o zabytkach oraz aktywizacji społeczeństwa na rzecz opieki nad zabytkami. Cele te można osiągnąć przez działania edukacyjne, popularyzację i promocję wiedzy o zabytkach, a także wspieranie działań zachęcających do działania na rzecz ochrony zabytków. Dla drugiego celu strategicznego sformułowano cele operacyjne:

- 1) Propagowanie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami,
- 2) Społeczno - edukacyjna rola dziedzictwa kulturowego.

II.1. CEL OPERACYJNY

PROPAGOWANIE WIEDZY O ZABYTKACH ORAZ SPOSOBACH OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Skuteczna opieka nad zabytkami wymaga rzetelnej wiedzy o historii i zabytkach. Do realizacji tego celu przyjęto następujące kierunki działań:

II.1.a. – Popularyzacja i promocja zabytków i wiedzy o zabytkach - zmiana sposobu traktowania zabytków oraz włączenie ich w procesy gospodarcze wymagają poszerzenia wiedzy na ten temat wśród społeczeństwa,

II.1.b. – Stymulowanie rozwoju lokalnych form kulturowej ekspresji - wspieranie rozwoju lokalnych form wyrazu kulturowego, wynikających z inicjatywy społeczności oraz instytucji pozarządowych.

II.2. CEL OPERACYJNY

SPOŁECZNO - EDUKACYJNA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Stan zachowania zabytków zależy od mieszkańców i ich stosunku do własnej tradycji i historii. Aby stosunek ten był pozytywny i przynosił wymierne efekty należy zachęcić mieszkańców do opieki nad zabytkami. Celowi temu służyć będzie **wspieranie działań na rzecz poznania dziedzictwa kulturowego regionu**. Niezwykle ważne jest podkreślenie wartości postaw obywatelskich wobec zabytków i dziedzictwa kulturowego. Aby tego dokonać należy wspierać projekty organizacji pozarządowych związanych z podnoszeniem świadomości o walorach środowiska kulturowego, podejmować działania w celu oznakowania obiektów zabytkowych oraz powierzać obowiązki społecznego opiekuna zabytków.

10. INSTRUMENTY WDRAŻANIA I MONITORING PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

10.1. WDRAŻANIE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Po przyjęciu przez Radę Powiatu w Busku – Zdroju *Programu Opieki nad Zabytkami w Powiecie Buskim na lata 2013 - 2016* planuje się następujące działania:

- 1) opublikowanie *Programu* na stronie internetowej Powiatu Buskiego,
- 2) przekazanie *Programu* jednostkom samorządu terytorialnego, instytucjom i organizacjom działającym w sferze opieki nad zabytkami z terenu Powiatu Buskiego,
- 3) uaktualnianie i uzupełnianie *Programu* w związku ze zmieniającymi się uwarunkowaniami prawnymi, kulturowymi i społecznymi, a także w związku z uzasadnionymi wnioskami samorządów lokalnych i innych podmiotów.

Organem odpowiedzialnym za wdrażanie *Programu* jest Zarząd Powiatu w Busku – Zdroju. Przyjmuje się, że zadania określone w *Programie* będą realizowane poprzez:

- 1) dofinansowywanie zadań realizowanych przez instytucje kultury prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego,
- 2) dofinansowywanie zadań realizowanych przez organizacje pozarządowe,
- 3) wspieranie organizacji i osób prywatnych w staraniach o środki finansowe ze źródeł zewnętrznych,
- 4) dotacje na prace remontowe i konserwatorskie w obiektach zabytkowych,
- 5) wspieranie działalności promocyjnej i edukacyjnej.

Powodzenie realizacji *Programu* będzie wymagało współpracy wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za poszczególne zadania, w tym m.in.: właścicieli prywatnych, władz lokalnych samorządów terytorialnych, służb wojewódzkiego konserwatora zabytków, organizacji pozarządowych.

W ramach wyznaczonych celów i kierunków działań zostały określone rodzaje zadań. Dla każdej grupy zadań zostały wyznaczone podmioty odpowiedzialne za realizację poszczególnych typów projektów oraz potencjalne źródła finansowania. Wdrażanie *Programu* będzie odbywać się przy pomocy właścicieli

przedsiębiorstw prywatnych, organizacji pozarządowych, jednostek samorządowych i instytucji, dla których opieka nad zabytkami jest działalnością statutową.

I CEL STRATEGICZNY

KSZTAŁTOWANIE KULTUROWEGO OBRAZU POWIATU BUSKIEGO

I. 1. CEL OPERACYJNY

USTALENIE POTENCJAŁU ZASOBÓW ZABYTEKOWYCH POWIATU BUSKIEGO

Realizacja kierunku będzie polegała na zebraniu informacji o aktualnym stanie zachowania zabytków, w tym obiektów chronionych, inwentaryzacji terenowej obiektów o cechach zabytkowych, waloryzacji zabytków i określeniu ich znaczenia dla lokalnego dziedzictwa. Niezbędna jest również analiza walorów obiektów zabytkowych oraz ustalenie ich wartości dla lokalnej społeczności. Ten cel operacyjny będzie realizowany za pomocą **kierunku działania I.1.a.: Weryfikacja zabytków Powiatu Buskiego.**

Rezultatem tych działań powinny być:

- 1) rozpoznanie stanu zasobów zabytkowych i jego wartości,
- 2) pogłębienie wiedzy o historii, tradycjach i zabytkach,
- 3) powstanie opracowań niezbędnych do racjonalnej opieki nad zabytkami i właściwego zarządzania zabytkami.

I. 2. CEL OPERACYJNY

BUDOWA SYSTEMU ZARZĄDZANIA ZABYTEKAMI POWIATU BUSKIEGO

Efektem realizacji celu powinno być powstanie bazy zasobów zabytkowych, powstanie systemu monitoringu przemian jakim podlegają zabytki, wykorzystanie narzędzi prawnych i organizacyjnych dotyczących opieki nad zabytkami, wsparcie działań na rzecz opieki nad zabytkami przez marketing markowych produktów kulturowych i kulturowo – gospodarczych. Ten cel operacyjny będzie realizowany za pomocą następujących kierunków działań:

I.2.a. – Tworzenie struktur zarządzania zabytkami – efektem realizacji tego kierunku działań powinno być zbieranie, gromadzenie, przetwarzanie i udostępnianie wiedzy o zasobach kulturowych oraz stanie ich zachowania, a także sposobach ochrony, formach własności, przemianach, którym podlegają, oraz promocja oferty kulturowej i kulturowo – turystycznej,

I.2.b. – Marketing markowych produktów kulturowych i kulturowo - gospodarczych - działania w tej dziedzinie obejmują system informacji o zabytkach, ofercie kulturowej i kulturowo - turystycznej w celu promocji markowych produktów kulturowych.

I.3. CEL OPERACYJNY

PRZESTRZENNO – GOSPODARCZA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Podejmowane działania w zakresie opieki nad zabytkami powinny mieć charakter kompleksowy – począwszy od planowania poprzez procedury inwestycyjne, a skończywszy na działaniach bezpośrednich. Efektem włączenia zabytków w procesy gospodarcze będzie poprawa stanu zachowania zabytków, co doprowadzi do poprawy wizerunku lokalnej przestrzeni kulturowej, powstania produktów turystycznych i kulturowych oraz ożywienia gospodarczego i podniesienia jakości życia mieszkańców. Temu celowi operacyjnemu będą służyły następujące kierunki działań:

I.3.a. – Konserwacja i adaptacja zabytków - użytkowanie oraz opieka nad zabytkami wymaga właściwej modernizacji i szeroko pojętej konserwacji obiektów i obszarów zabytkowych. Z punktu widzenia opieki nad zabytkami ważne jest również stosowanie właściwych systemów zabezpieczeń obiektów przed zniszczeniem lub kradzieżą, renowacja i konserwacja małej architektury, w tym sakralnej, oraz miejsc pamięci, działania i inwestycje wynikające z przepisów przeciwpożarowych, zapobiegania klęskom żywiołowym oraz zabezpieczeń przeciwwłamaniowych, zabezpieczenie zabytków ruchomych i nieruchomych przed zniszczeniem oraz zabezpieczenie zabytków archeologicznych przed zagrożeniami naturalnymi oraz na wypadek eksploatacji rabunkowej,

I.3.b. – wspieranie inicjatyw tworzenia gospodarstw agroturystycznych - agroturystyka zmusza do dbania o lokalne atrakcje, w tym dziedzictwo kulturowe. Propagowanie informacji o warunkach tworzenia gospodarstw agroturystycznych oraz możliwościach rozwoju i korzyściach jakie daje taki rodzaj działalności zachęci rolników do podjęcia takiego wyzwania.

I.4. CEL OPERACYJNY

SPOŁECZNO – GOSPODARCZA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Realizację celu stanowić będzie zespół działań zwiększających koncentrację środków finansowych na poprawie stanu zachowania obiektów zabytkowych. Działania te w efekcie doprowadzą do poprawy warunków życia mieszkańców, będą sprzyjać rozwojowi oraz stymulować wzrost atrakcyjności turystycznej Powiatu. Temu celowi będą służyły następujące kierunki działań:

I.4.a. – Ożywianie centrów historycznych lokalnych miejscowości – należy dążyć do eliminacji funkcji niepożądanych (niewłaściwego wykorzystania zabytku lub zupełnego braku opieki nad zabytkiem) i zastępowanie ich funkcjami sprzyjającymi rozwojowi lokalnemu oraz ochronie zabytku (handel, kultura, usługi). Ekspozowanie dziedzictwa kulturowego jest niezbędne do zapoznania szerokich kręgów społecznych z cennymi walorami kulturowymi, a także do uświadomienia lokalnym społecznościom wartości dóbr, z którymi obcują na co dzień, a które pozwolą im na osiągnięcie wymiernych korzyści dzięki właściwemu wykorzystaniu zabytków. Pożądane jest też usprawnianie układów komunikacyjnych, w celu poprawy dostępności do turystycznie atrakcyjnych obiektów co nada im nowe funkcje,

I.4.b. – Ochrona skali i charakteru zabudowy wiejskiej – cel ten należy realizować poprzez dążenie do zapobiegania rozproszaniu zabudowy wiejskiej, eliminację ruchu tranzytowego z obszarów wsi, zagęszczanie zabudowy w centrum wsi oraz projektowanie nowych siedlisk na terenach o większej intensywności zaludnienia. Zabytkowe obiekty umiejscowione na wsi (stare domy, młyny, cegielnie) stanowią cenne źródło wiedzy o życiu przodków, kulturze i tradycjach oraz technikach pracy. Obiektom nieczynnym ze względu na utratę dotychczasowej funkcji, należy znaleźć nową, tak aby obiekt mógł nadal istnieć, utrzymując rolę dominanta wśród zabudowy mieszkalnej,

I.4.c. – Umacnianie tradycyjnych form działalności gospodarczej, charakterystycznych dla obszarów wiejskich - należy dążyć do umacniania tradycyjnych form działalności gospodarczej charakterystycznych dla wsi (drobne usługi i drobna wytwórczość), rozszerzając ich zakres o szeroko pojęte usługi turystyczne,

I.4.d. – Inicjowanie współpracy lokalnych społeczności i władz samorządowych. Celowi temu będzie sprzyjać tworzenie dogodnych warunków do inwestowania w dziedzictwo kulturalne, aktywizowanie lokalnych społeczności i wzmacnianie ich własnych tożsamości poprzez szeroko pojętą działalność kulturalną (wszelkiego rodzaju imprezy, w tym sportowe), popularyzatorską oraz oświatową (przywracania zawodów, które zanikły).

II CEL STRATEGICZNY

KSZTAŁTOWANIE POZYTYWNYCH POSTAW SPOŁECZEŃSTWA WOBEC DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Szacunek dla zabytków, historii i tradycji jest nierozzerwalnie związany z wiedzą i identyfikacją z lokalnym środowiskiem. Wysoka świadomość społeczna o wartościach zabytków i tradycji pozwoli zachować je dla przyszłych pokoleń i zapewni kształtowanie lokalnego obrazu kulturowego według zasad zrównoważonego rozwoju. Osiągnięcie tego celu wymaga propagowania wiedzy o zabytkach oraz aktywizacji społeczeństwa na rzecz opieki nad zabytkami. Cele te można osiągnąć poprzez działania edukacyjne, popularyzację i promocję wiedzy o zabytkach, a także wspieranie działań zachęcających do działania na rzecz ochrony zabytków. Dla drugiego celu strategicznego sformułowano cele operacyjne:

- 1) Propagowanie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami,
- 2) Społeczno - edukacyjna rola dziedzictwa kulturowego.

II.1. CEL OPERACYJNY

PROPAGOWANIE WIEDZY O ZABYTKACH ORAZ SPOSOBACH OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja celu wymaga podjęcia działań na rzecz edukacji o szeroko rozumianym dziedzictwie kulturowym oraz popularyzacji i promocji wiedzy o zabytkach. Efektem realizacji celu będą działania edukacyjne adresowane przede wszystkim do uczniów, wzbogacenie wiedzy o zabytkach i ich wartości oraz

sposobach postępowania z zabytkami w celu ich zachowania, adaptacji, właściwego eksponowania itd. Do realizacji tego celu przyjęto następujące kierunki działań:

II.1.a. – Popularyzacja i promocja zabytków oraz wiedzy o nich - do upowszechniania wiedzy o zabytkach wśród społeczeństwa niezbędne jest dotarcie z podstawową informacją o nich do szerokiego kręgu odbiorców, a mogą temu służyć dostępne materiały promocyjne i opracowania tematyczne, popularyzacja twórczości ludowej, organizacja wystaw, konkursów, przeglądów, warsztatów, festiwali,

II.1.b. – Stymulowanie rozwoju lokalnych form kulturowej ekspresji - realizowane poprzez ich promowanie, a także finansowe wspieranie ich działań w różnych formach kulturalnych: festiwali, przeglądów, konkursów itp.

II.2. CEL OPERACYJNY

SPOŁECZNO - EDUKACYJNA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Efektem realizacji celu będzie wzrost zainteresowania historią, tradycją i zabytkami wśród lokalnej społeczności, podniesienie aktywności społecznej w dziedzinie opieki nad zabytkami. Celowi temu służyć będzie **wspieranie działań na rzecz poznania dziedzictwa kulturowego regionu** – skuteczna opieka nad zabytkami musi być poparta akceptacją społeczną. Wymaga to kształtowania świadomości społecznej w duchu przywiązania do tradycji i historii, lokalnych obrzędów i zwyczajów, a także poszanowania dla zabytków. Ważne jest także wyeksponowanie i nagradzanie pozytywnych postaw obywatelskich wobec dziedzictwa kulturowego.

10.2. MONITORING

Celem monitoringu jest zbieranie informacji dotyczących realizacji *Programu* na każdym etapie wdrażania. Stanowi on podstawę oceny uzyskanych efektów oraz formułowania ewentualnych wytycznych i propozycji zmian. Proces monitorowania będzie polegał na przyglądaniu się zmianom, jakie zachodzą w wyniku realizacji celów przez podejmowane inicjatywy, na analizie zebranych danych i opracowaniu raportów. Monitoring wykorzystuje wskaźniki realizacji zadań. Na podstawie zebranych informacji będzie można opracować dwuletnie sprawozdania z realizacji programu oraz oceny realizacji *Programu* sporządzane w okresach czteroletnich. Oceny powinny stanowić punkt wyjścia opracowania kolejnego programu. Kierunki monitoringu:

- 1) monitorowanie funkcji obiektów zabytkowych,
- 2) monitorowanie stopnia zabezpieczenia obiektów zabytkowych,
- 3) monitorowanie skuteczności funkcjonowania innych form ochrony dziedzictwa kulturowego,
- 4) w okresach dwuletnich Zarząd Powiatu będzie przedstawiał Radzie Powiatu sprawozdanie z realizacji *Programu*.

CEL STRATEGICZNY I:

KSZTAŁTOWANIE KULTUROWEGO OBRAZU POWIATU BUSKIEGO

I. 1.CEL OPERACYJNY

USTALENIE POTENCJAŁU ZASOBÓW ZABYTKOWYCH POWIATU BUSKIEGO

Kierunek działania: Weryfikacja zabytków Powiatu Buskiego

Kryteria oceny:

- liczba zabytków wpisanych do rejestru zabytków,
- liczba obiektów w ewidencji prowadzonej przez gminy,
- liczba zabytków nieruchomych,
- liczba zabytków ruchomych,
- liczba zabytków archeologicznych,
- liczba pomników historii.

I. 2.CEL OPERACYJNY

BUDOWA SYSTEMU ZARZĄDZANIA ZABYTKAMI POWIATU

Kierunek działania: tworzenie struktur zarządzania zabytkami

Kryteria oceny:

- liczba baz danych na temat zabytków,
- liczba działań na rzecz opieki nad zabytkami.

Kierunek działania: marketing markowych produktów kulturowych i kulturowo - gospodarczych

Kryteria oceny:

- liczba udostępnionych informacji o zabytkach,
- liczba pozycji w ofercie kulturowej i kulturowo – turystycznej.

I.3. CEL OPERACYJNY

PRZESTRZENNO – GOSPODARCZA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Kierunek działania: konserwacja i adaptacja zabytków

Kryteria oceny:

- liczba zastosowanych rozwiązań w zakresie zabezpieczenia obiektów zabytkowych,
- liczba przedsięwzięć w zakresie renowacji i konserwacji małej architektury,
- liczba przedsięwzięć w zakresie renowacji i konserwacji miejsc pamięci.

Kierunek działania: wspieranie inicjatyw tworzenia gospodarstw agroturystycznych.

Kryteria oceny:

- liczba publikacji wydanych o warunkach tworzenia gospodarstw agroturystycznych oraz możliwościach rozwoju i korzyściach jakie daje ta działalność,
- liczba utworzonych gospodarstw agroturystycznych.

I.4. CEL OPERACYJNY

SPOŁECZNO – GOSPODARCZA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Kierunek działania: ożywianie centrów historycznych lokalnych miejscowości

Kryteria oceny:

- liczba przedsięwzięć w zakresie zmiany funkcji użytkowej zabytku,
- liczba usprawnionych układów komunikacyjnych, w celu poprawy dostępności do turystycznie atrakcyjnych obiektów.

Kierunek działania: ochrona skali i charakteru zabudowy wiejskiej

Kryteria oceny:

- liczba usprawnień komunikacyjnych na obszarach wiejskich,
- liczba adaptacji obiektów zabytkowych na cele użytkowe.

Kierunek działania: umacnianie tradycyjnych form działalności gospodarczej, charakterystycznych dla obszarów wiejskich

Kryteria oceny:

- liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na obszarach wiejskich podejmujących działalność zwłaszcza w zakresie usług związanych z zawodami zanikającymi,
- liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na obszarach wiejskich podejmujących działalność zwłaszcza w zakresie usług związanych z turystyką,
- liczba inicjatyw społecznych na terenach wiejskich związanych z kultywowaniem lokalnych tradycji kulinarnych, ludowych itp.

Kierunek działania: inicjowanie współpracy lokalnych społeczności i władz samorządowych

Kryteria oceny: liczba przedsięwzięć w zakresie aktywizowania lokalnych społeczności w zakresie działalności kulturalnej (wspólne przedsięwzięcia podejmowane przez instytucje publiczne, prywatne i społeczne).

II CEL STRATEGICZNY:

KSZTAŁTOWANIE POZYTYWNYCH POSTAW SPOŁECZEŃSTWA WOBEC DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

II.1. CEL OPERACYJNY

PROPAGOWANIE WIEDZY O ZABYTKACH ORAZ SPOSOBACH OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Kierunek działania: popularyzacja i promocja zabytków i wiedzy o nich

Kryteria oceny:

- liczba opracowanych materiałów promocyjnych nt. zabytków,
- liczba opracowań tematycznych nt. zabytków.

Kierunek działania: stymulowanie rozwoju lokalnych form kulturowej ekspresji

Kryteria oceny:

- liczba organizowanych przedsięwzięć kulturalnych,
- liczba dofinansowanych przedsięwzięć kulturalnych.

II.2. CEL OPERACYJNY

SPOŁECZNO - EDUKACYJNA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Kierunek działania: wspieranie działań na rzecz poznania dziedzictwa kulturowego regionu

Kryteria oceny:

- poziom nakładów finansowych na nagrody i stypendia w zakresie dziedzictwa kulturowego,
- liczba projektów z zakresu dziedzictwa kulturowego dofinansowanych w otwartych konkursach i wysokość dofinansowania,
- liczba stowarzyszeń, organizacji itp. działających na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego.

11. MOŻLIWOŚCI FINANSOWANIA ZADAŃ Z ZAKRESU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

11.1. MECHANIZMY FINANSOWANIA OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z BUDŻETU UNII EUROPEJSKIEJ

Kultura przyczynia się do poszanowania narodowej i regionalnej różnorodności, jednocześnie promując wspólne dziedzictwo kulturowe Europy. Unia Europejska zachęca do wielopłaszczyznowej współpracy między państwami, a w sytuacjach koniecznych wspiera i uzupełnia działania prowadzone przez poszczególne kraje. Działania te obejmują zarówno podnoszenie poziomu wiedzy w zakresie kultury i historii narodów europejskich, jak i zachowanie oraz ochronę dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim. Finansowanie kultury ze środków funduszy strukturalnych jest uwarunkowane wykazaniem jej wpływu na rozwój społeczno - ekonomiczny regionów. Celem głównym tych działań nie jest sama odnowa zabytków, ale skutek, jaki ta odnowa przyniesie dla pobudzenia regionalnej gospodarki, tworzenia miejsc pracy, poprawy atrakcyjności regionów. Warunkiem koniecznym wykorzystania funduszy strukturalnych do realizacji projektów związanych z opieką nad zabytkami jest uwzględnienie tych działań w planie strategicznym rozwoju regionu.

Finansowanie ochrony dóbr kultury ze środków Unii Europejskiej jest uzależnione m.in. od przyjętych przez Radę Europejską tzw. *perspektyw budżetowych*. Niniejszy Program planowany jest na lata 2013 – 2016, co oznacza, że będzie funkcjonował w okresach obowiązywania dwóch perspektyw: 2007 – 2013 oraz 2014 – 2020.

Perspektywa budżetowa na lata 2014 - 2020

Zasady finansowania Unii Europejskiej w latach 2014 - 2020 są obecnie na etapie przygotowania. Fundusze 3 polityk unijnych: Polityki Spójności, Wspólnej Polityki Rolnej oraz Wspólnej Polityki Rybackiej będą wspierać trzy główne priorytety strategiczne Europy: rozwój inteligentny, zrównoważony i sprzyjający włączeniu społecznemu.

Rozwój inteligentny oznacza zwiększenie roli wiedzy, innowacji, kształcenia i technologii cyfrowych. **Rozwój zrównoważony** wiąże się z bardziej efektywnym wykorzystywaniem zasobów przy jednoczesnym

zwiększeniu konkurencyjności, natomiast **rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu** koncentruje się na zwiększeniu aktywności zawodowej społeczeństw Unii Europejskiej, podnoszeniu kwalifikacji obywateli oraz walce z ubóstwem.

W powyższe cele wpisuje się siedem projektów przewodnich (zwanych także **inicjatywami flagowymi**) oraz **10 Zintegrowanych Wytycznych dla polityki gospodarczej i zatrudnienia państw członkowskich**. Projekty przewodnie składają się z działań realizowanych zarówno na poziomie unijnym jak i krajowym, należą do nich:

- a) Unia innowacji,
- b) Mobilna młodzież,
- c) Europejska agenda cyfrowa,
- d) Europa efektywnie korzystająca z zasobów,
- e) Polityka przemysłowa w erze globalizacji,
- f) Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia,
- g) Europejski program walki z ubóstwem.

Perspektywa budżetowa na lata 2007 – 2013

W latach 2007 - 2013 strefa opieki nad zabytkami może być finansowana ze środków:

- 1) Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego,
- 2) Europejskiego Funduszu Społecznego,
- 3) Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Celem Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) jest wyrównywanie różnic między regionami słabiej rozwiniętymi i regionami bogatszymi. EFRR finansuje takie dziedziny jak:

- inicjatywy na rzecz rozwoju lokalnego oraz zatrudnienia, jak też działalności małych i średnich przedsiębiorstw,
- rentowne inwestycje produkcyjne umożliwiające tworzenie lub utrzymywanie trwałego zatrudnienia,
- infrastruktura,
- rozwój turystyki oraz inwestycji w dziedzinie kultury,
- ochrona i poprawa stanu środowiska,
- rozwój społeczeństwa informacyjnego.

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego obejmuje:

- 1) Programy ponadregionalne:
 - a) Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko:
 - oś priorytetowa XI: Kultura i Dziedzictwo Kulturowe,
 - b) Programy komplementarne do Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko:
 - Program Operacyjny *Konkurencyjna gospodarka*,
 - Program Operacyjny *Kapitał Ludzki*
- 2) Programy regionalne:
 - a) Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego:
 - oś priorytetowa 5. *Wzrost jakości infrastruktury społecznej oraz inwestycje w dziedzictwo kulturowe, turystykę i sport*,
 - oś priorytetowa 6. *Wzmocnienie ośrodków miejskich i rewitalizacja małych miast*.

Alokacja środków z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego odbywa się za pomocą programów operacyjnych zarządzanych przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego oraz Regionalnego Programu Operacyjnego zarządzanego przez samorząd województwa. Wśród programów operacyjnych dla sfery opieki nad zabytkami znaczenie mają:

- **Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko**, którego celem jest poprawa atrakcyjności inwestycyjnej Polski i jej regionów poprzez rozwój infrastruktury technicznej przy równoczesnej ochronie i poprawie stanu środowiska, zdrowia, zachowaniu tożsamości kulturowej i rozwijaniu spójności terytorialnej. Łączna wielkość środków finansowych zaangażowanych w jego realizację na lata 2007-2013 wynosi 37,7 mld euro, z czego wkład unijny to 28,3 mld euro. W ramach programu realizowanych jest 15

priorytetów, wśród których znajduje się priorytet *Kultura i dziedzictwo kulturowe* – 651,3 mln euro (w tym 553,6 mln euro z EFRR). Za jego wdrażanie odpowiedzialne jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego,

- **Program Operacyjny *Innowacyjna gospodarka***, który ma na celu wspieranie innowacyjności poprzez bezpośrednie wsparcie dla przedsiębiorstw, instytucji otoczenia biznesu oraz jednostek naukowych świadczących przedsiębiorstwom usługi o wysokiej jakości, a także wsparcie systemowe zapewniające rozwój środowiska instytucjonalnego innowacyjnych przedsiębiorstw,
- **Program Operacyjny *Kapitał Ludzki*** umożliwia pełne wykorzystanie potencjału zasobów ludzkich, poprzez wzrost zatrudnienia i możliwości adaptacyjnych przedsiębiorstw i ich pracowników, poprawę stanu zdrowia osób pracujących, podniesienie poziomu wykształcenia społeczeństwa, zmniejszenie obszarów wykluczenia społecznego oraz wsparcie dla budowy struktur administracyjnych państwa. PO KL służy przyspieszeniu rozwoju społeczno - gospodarczego Polski, wzrostowi zatrudnienia oraz zwiększeniu spójności społecznej, gospodarczej i terytorialnej z krajami Unii Europejskiej.

PROGRAM OPERACYJNY INFRASTRUKTURA I ŚRODOWISKO		
OŚ Priorytetowa XI	Kultura i Dziedzictwo Kulturowe	
GLÓWNY CEL	wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym i europejskim dla zwiększenia atrakcyjności Polski	
Cele szczegółowe	Ochrona, zachowanie i efektywne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym	
	Poprawa stanu infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym oraz zwiększenie dostępu do kultury	
	Rozwój infrastruktury szkolnictwa artystycznego	
Działanie 1. Ochrona dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym	Typy projektów	rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, renowacja, restauracja, zachowanie, a także adaptacja na cele kulturalne obiektów wpisanych do rejestru zabytków i zespołów tych obiektów wraz z ich otoczeniem
		zakup i remont trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej w obiektach będących celem projektu
		konserwacja muzealiów, starodruków, zabytkowych archiwaliów, księgozbiorów, zbiorów filmowych oraz innych zabytków ruchomych
		zabezpieczenie zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem
		tworzenie wirtualnych muzeów
		przygotowanie dokumentacji niezbędnej do wnioskowania i realizacji przedsięwzięcia
	Beneficjenci	jednostki samorządu terytorialnego
		instytucje kultury
		szkoły artystyczne
		uczelnie artystyczne
		uczelnie publiczne nieartystyczne
		kościóły i związki wyznaniowe
		archiwa państwowe
		przedsiębiorstwa państwowe nie działające w celu osiągnięcia zysku (realizujące projekty dotyczące obiektów znajdujących się na liście UNESCO lub uznanych za pomniki historii)
		organizacje pozarządowe ze sfery kultury działające w interesie publicznym
	Minimalna wartość projektu	5 mln euro, za wyjątkiem projektów dotyczących:
		konserwacji zabytków ruchomych
		rozwoju zasobów cyfrowych w dziedzinie zasobów bibliotecznych, archiwalnych, filmowych oraz zasobów wirtualnych muzeów
		zabezpieczenia zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem
		projektów realizowanych przez instytucje kultury państwowe i współprowadzone z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, archiwa państwowe oraz dopuszczone w działaniu typy szkół i uczelni artystycznych - dla których minimalna wartość projektu wynosi 1 mln euro. Dla projektów dotyczących przygotowania dokumentacji technicznej – wszystkie typy projektów kwalifikowalnych w ramach działania niezależnie od ich wartości

PROGRAM OPERACYJNY INFRASTRUKTURA I ŚRODOWISKO		
OŚ Priorytetowa XI	Kultura i Dziedzictwo Kulturowe	
GLÓWNY CEL	<i>wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym i europejskim dla zwiększenia atrakcyjności Polski</i>	
Cele szczegółowe	<i>Ochrona, zachowanie i efektywne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym</i>	
	<i>Poprawa stanu infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym oraz zwiększenie dostępu do kultury</i>	
	<i>Rozwój infrastruktury szkolnictwa artystycznego</i>	
Działanie 2. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym	Typy projektów	<i>budowa, rozbudowa, remont i przebudowa instytucji kultury</i>
		<i>zakup i remont trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej</i>
		<i>przygotowanie dokumentacji niezbędnej do wnioskowania i realizacji przedsięwzięcia</i>
	Beneficjenci	<i>instytucje kultury</i>
		<i>organizacje pozarządowe ze sfery kultury działające w interesie publicznym</i>
		<i>kościół i związki wyznaniowe</i>
		<i>archiwa państwowe</i>
		<i>jednostki samorządu terytorialnego</i>
	Minimalna wartość projektu	<i>5 mln euro, za wyjątkiem projektów, dla których beneficjentami są instytucje kultury państwowe oraz współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i dziedzictwa narodowego oraz archiwa państwowe. Minimalna wartość projektu wynosi 1 mln euro. Dla projektów dotyczących przygotowania dokumentacji technicznej – wszystkie typy projektów kwalifikowanych w ramach działania niezależnie od ich wartości.</i>
Maksymalny poziom dofinansowania projektów	85% kosztów kwalifikowanych	

REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO		
OŚ PRIORYTETOWA	Wzrost jakości infrastruktury społecznej oraz inwestycje w dziedzictwo kulturowe, turystykę i sport	Wzmocnienie ośrodków miejskich i rewitalizacja małych miast
Działania	Podniesienie jakości usług publicznych poprzez wspieranie placówek edukacyjnych i kulturalnych	Wzmocnienie regionalnych i subregionalnych ośrodków wzrostu
	Publiczne inwestycje w sferę dziedzictwa kulturowego, turystyki i sportu	Rewitalizacja małych miast
Cele osi priorytetowej	tworzenie warunków dla rozwoju kultury, sportu i turystyki jako elementów tożsamości regionalnej i form aktywności społeczno -zawodowej ludności	Rozwój infrastruktury, poprawiający warunki dla zwiększania inwestycji na obszarach podlegających restrukturyzacji oraz w zdegradowanych miastach i dzielnicach miast, terenach przemysłowych i powojaskowych
	poprawa dostępu do obiektów dziedzictwa kulturowego, turystycznych i sportowych oraz zmniejszenie różnic w tym zakresie pomiędzy Regionem Świętokrzyskim a innymi regionami	
Beneficjenci	jednostki samorządu terytorialnego lub jednostki organizacyjne działające w ich imieniu	
	związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego	
	kościóły i inne związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych	
	organizacje pozarządowe	
	instytucje kultury	pozostałe jednostki sektora finansów publicznych
	organizacje turystyczne działające non-profit	
	zakłady opieki zdrowotnej	
	inne organizacje publiczne, w tym instytucje turystyczne, sportowe i kulturalne z sektora finansów publicznych, dla których organem założycielskim są jednostki administracji rządowej lub samorządowej	inne organizacje pożytku publicznego
	szkoły wyższe, szkoły i placówki oświatowe	
	spółki prawa handlowego utworzone przez jednostki samorządu terytorialnego lub ministra skarbu, prowadzące działalność w zakresie ochrony zdrowia, w których większość udziałów należy do organu założycielskiego	wspólnoty mieszkaniowe, spółdzielnie mieszkaniowe (w ramach zintegrowanych projektów rewitalizacyjnych)
	lasy państwowe i jego jednostki organizacyjne	
	pozostałe jednostki sektora finansów publicznych	
Typy projektów w ramach osi priorytetowej	projekty mające na celu budowę, przebudowę, modernizację i wyposażenie placówek kultury o znaczeniu lokalnym i regionalnym	kompleksowe projekty mające za zadanie rewitalizację zaniedbanych części miasta Kielce i miast powiatowych, dla których istnieją lokalne programy rewitalizacji
	inwestycje w zakresie zasobów dziedzictwa kulturowego wraz z przystosowaniem ich do celów turystycznych	inwestycje dotyczące podniesienia jakości infrastruktury wystawienniczej, targowej oraz poprawy estetyki funkcjonalnej przestrzeni publicznej, szczególnie służące podniesieniu atrakcyjności miast dla ruchu turystycznego
	budowa, rozbudowa i modernizacja obiektów pełniących funkcje kulturalne, turystyczne, rekreacyjne i sportowe	budowa, przebudowa i modernizacja elementów infrastruktury podstawowej, społecznej, monitorowania bezpieczeństwa w miejscach publicznych, jak również mieszkaniowej i wzrostu estetyki przestrzeni publicznej
	konserwacja, renowacja i adaptacja obiektów zabytkowych	
Poziom współfinansowania ze środków EFRR	85% wydatków kwalifikowanych	

Europejski Fundusz Społeczny

Europejski Fundusz Społeczny (EFS) jest ukierunkowany zwłaszcza na procesy dostosowawcze i unowocześnianie polityki zatrudnienia. Możliwości finansowania kultury w tym przypadku polegają na tym, iż działalność związana z poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i produkcją kulturalną może bezpośrednio lub pośrednio przyczyniać się do wzrostu liczby miejsc pracy. Środki Europejskiego Funduszu Społecznego można wykorzystać m.in. na poprawę stanu zabytków, promocję regionu, w tym zabytków oraz rozwój usług turystycznych.

Europejski Fundusz Społeczny najczęściej kojarzy się z możliwością finansowania szkoleń, warsztatów, wspieraniem zatrudnienia itp. W istocie EFS został stworzony po to, aby poprawić jakość i dostępność miejsc pracy i możliwości zatrudnienia w Unii Europejskiej. EFS zajmuje się następującymi dziedzinami:

- promocją aktywnej polityki rynku pracy mającą na celu przeciwdziałanie i zapobieganie bezrobociu,
- przeciwdziałaniem zjawisku wykluczenia społecznego,
- kształceniem ustawicznym,
- doskonaleniem kadr gospodarki,
- rozwojem przedsiębiorczości,
- zwiększeniem dostępu i uczestnictwa kobiet na rynku pracy.

Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

Ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego finansowany jest *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 - 2013* (PROW) służący zdynamizowaniu procesu modernizacji polskiego rolnictwa i szybszemu rozwojowi obszarów wiejskich.

PROW obejmuje 22 działania, które są wdrażane w ramach 4 osi priorytetowych. Wszystkie te działania są finansowane z Europejskiego Funduszu Rolnego oraz współfinansowane z budżetu krajowego. Spośród 22 działań PROW, 14 wdraża Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, 6 samorządy wojewódzkie, a po jednym Agencja Rynku Rolnego i Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA).

Łączna kwota środków na PROW w latach 2007-2013 to ok. 17,2 mld euro, z czego ponad 13,2 mld euro pochodzi z budżetu UE, a ok. 4 mld stanowią krajowe środki publiczne. Do realizacji w ramach Programu przewidziane zostały cztery osie priorytetowe:

- 1) Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego,
- 2) Poprawa stanu środowiska naturalnego i obszarów wiejskich,
- 3) Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej,
- 4) LEADER.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007 – 2013		
Oś 3: JAKOŚĆ ŻYCIA NA OBSZARACH WIEJSKICH I RÓŻNICOWANIE GOSPODARKI WIEJSKIEJ		Oś 4 – LEADER
<i>Działania</i>	Odnowa i rozwój wsi <i>projekty związane z zagospodarowaniem przestrzeni publicznej, w tym utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi</i>	<i>działanie 4.1. Lokalne strategie rozwoju - poprawa jakości życia oraz różnicowanie działalności na obszarach wiejskich</i>
		<i>działanie 4.2. Współpraca międzyregionalna i międzynarodowa – pomoc jednorazowa</i>
		<i>działanie 4.3. Nabywanie umiejętności, aktywizacja i koszty bieżące lokalnych grup działania</i>
<i>Cel działania</i>	<i>poprawa jakości życia na obszarach wiejskich przez zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturalnych mieszkańców wsi oraz promowanie obszarów wiejskich</i>	<i>Celem osi LEADER jest przede wszystkim aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich poprzez budowanie kapitału społecznego na wsi, a także polepszenie zarządzania lokalnymi zasobami i ich waloryzacja</i>
<i>Zakres pomocy</i>	<i>remont, przebudowa i wyposażenie obiektów pełniących funkcje publiczne, społeczno – kulturalne, rekreacyjne i sportowe, w tym obiektów zabytkowych</i>	<i>zakup i udostępnianie sprzętu komputerowego na potrzeby społeczności wiejskiej</i>
		<i>renowacja miejsc i budowli charakterystycznych dla danej miejscowości</i>
	<i>remont, przebudowa i wyposażenie obiektów służących promocji obszarów wiejskich, w tym propagowaniu i zachowaniu dziedzictwa kulturowego, tradycji, sztuki lub kultury</i>	<i>inwestycje służące kultywowaniu tradycyjnych zawodów i rzemiosła</i>
	<i>kształtowanie przestrzeni publicznej</i>	<i>remont i wyposażenie świetlic wiejskich</i>
	<i>budowa lub remont, przebudowa publicznej infrastruktury turystycznej, sportowej i społeczno - kulturalnej</i>	<i>odnawianie elementów budowli charakterystycznych dla budownictwa danego regionu</i>
	<i>zakup i adaptacja na cele publiczne obiektów zabytkowych lub charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie</i>	<i>budowa i odbudowa małej infrastruktury turystycznej</i>
	<i>odnawianie, eksponowanie lub konserwacja lokalnych pomników historii, obiektów architektury sakralnej i miejsc pamięci</i>	<i>zakup strojów i eksponatów dla zespołów folklorystycznych</i>
<i>Beneficjenci</i>	<i>Gmina</i>	<i>projekty z zakresu działań osi 3</i>
	<i>instytucja kultury, dla której organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego</i>	<i>inne projekty, niekwalifikujące się do udzielenia pomocy w ramach działań osi 3, ale przyczyniające się do osiągnięcia celów osi 3, tj. poprawy jakości życia lub większego zróżnicowania działalności gospodarczej na obszarze działania Lokalnych Grup Działania</i>
	<i>kościół lub związek wyznaniowy</i>	
	<i>organizacja pozarządowa</i>	

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007 - 2013		
Kryteria dostępu	<i>realizacja projektu w miejscowościach gmin wiejskich albo miejsko – wiejskich z wyłączeniem miast powyżej 5 000 mieszkańców oraz z uwzględnieniem miast do 5 000 mieszkańców gmin miejskich</i>	
	<i>Objęcie projektu planem odnowy miejscowości, zgodnych ze strategią rozwoju gminy lub studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy lub miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego</i>	
	<i>projekt o charakterze niekomercyjnym</i>	
	<i>w przypadku, gdy projekt realizowany będzie na nieruchomości nienależącej do beneficjenta, beneficjent posiada prawo do dysponowania tą nieruchomością przez okres 7 lat po zakończonej realizacji projektu</i>	
	<i>beneficjent będący organizacją pozarządową ma status organizacji pożytku publicznego i działa w szczególności na rzecz aktywizacji ludności, rozwoju oraz zachowania dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego</i>	
	<i>projekt składany przez instytucję kultury, dla której organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego został zaakceptowany przez tą jednostkę</i>	
	<i>projekt realizowany w ramach osi 4 uzyskał akceptację odpowiedniej lokalnej grupy działania</i>	
Forma pomocy	zwrot części kosztów kwalifikowalnych projektu	<i>projekty z zakresu działań osi 3 – pomoc jednorazowa, możliwość realizacji projektu w etapach</i>
		<i>inne projekty, niekwalifikujące się do udzielenia pomocy w ramach osi 3, ale przyczyniające się do osiągnięcia celów osi 3 tj. poprawy jakości życia lub większego zróżnicowania działalności gospodarczej na obszarze działania Lokalnych Grup Działania</i>
		<i>dla działania 4.2. Współpraca międzyregionalna i międzynarodowa</i>
		<i>dla działania 4.3. Nabywanie umiejętności, aktywizacja i koszty bieżące lokalnych grup działania</i>
wysokość pomocy	wysokość pomocy	<i>wysokość pomocy na realizację projektów w jednej miejscowości wynosi 500 tys. zł.</i>
		<i>wielkość pomocy przyznanej na realizację jednego projektu nie może być niższa niż 25 tys. zł.</i>
		<i>inne projekty, niekwalifikujące się do udzielenia pomocy w ramach działań osi 3, ale przyczyniających się do osiągnięcia celów osi 3 - wysokość pomocy uzależniona od rodzaju beneficjenta</i>
		<i>dla działania 4.2. Współpraca międzyregionalna i międzynarodowa – 100% kosztów kwalifikowalnych</i>
		<i>dla działania 4.3. Nabywanie umiejętności, aktywizacja i koszty bieżące lokalnych grup działania - 100% kosztów kwalifikowalnych</i>
Poziom pomocy	maksymalny udział kosztów kwalifikowalnych	<i>udział środków Unii Europejskiej z EFRROW i krajowych środków publicznych w finansowaniu realizacji działań w osi 3: 75% do 25%</i> <i>udział środków Unii Europejskiej z EFRROW i krajowych środków publicznych w finansowaniu realizacji działań w osi 4: 80% do 20%</i>
	wkład własny	<i>beneficjenci: jednostki samorządu terytorialnego i instytucje kultury muszą mieć zapewniony wkład z krajowych środków publicznych w wysokości, co najmniej 25 % kosztów kwalifikowanych projektu, pochodzących ze źródeł innych niż środki PROW</i>
		<i>beneficjenci: organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe otrzymują pomoc pochodzącą z publicznych środków Unii Europejskiej i krajowych</i>
Zasięg	ponadregionalny	<i>obszary Działania Lokalnych Grup Działania</i>

11.2. MECHANIZMY FINANSOWE POZASTRUKTURALNE

Norweski Mechanizm Finansowy oraz **Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego** są formą bezzwrotnej pomocy zagranicznej przyznanej przez Norwegię, Islandię i Lichtenstein Polsce i 14 innym państwom członkowskim Unii Europejskiej. Głównymi celami w/w Funduszy są: przyczynianie się do zmniejszania różnic ekonomicznych i społecznych w obrębie Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy państwami - darczyńcami a państwem - beneficjentem. Na mocy umów międzynarodowych zawartych w 2010 r. pomiędzy państwami - darczyńcami a Unią Europejską oraz umów międzyrządowych zawartych w 2011 r. przez państwa – beneficjentów z Norwegią, Islandią i Lichtensteinem łączna kwota drugiej edycji (2009-2014) funduszu norweskiego i EOG wynosi 1,788 mld euro, z czego dla Polski przeznaczono blisko jedną trzecią ogólnej kwoty pomocy. W zamian za wyżej wymienioną pomoc finansową państwa - darczyńcy korzystają z dostępu do rynku wewnętrznego Unii Europejskiej mimo, że nie są jej członkami.

W okresie 2009-2014 wsparciem objętych zostało 17 programów, w tym konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego, na którą zaplanowano 60 000 000 euro. Każdy program jest zarządzany przez operatora. W ramach programów ogłaszane są nabory wniosków. Przed ogłoszeniem naborów, programy wymagają zatwierdzenia przez darczyńców. Decyzje zatwierdzające poszczególne programy podejmowane są – w przypadku Mechanizmu Finansowego EOG – przez Komitet Mechanizmu Finansowego, a w przypadku Norweskiego Mechanizmu Finansowego – przez Norweskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Powyższe instytucje wspierane są przez sekretariat – Biuro Mechanizmów Finansowych w Brukseli – odpowiadający za zarządzanie funduszami na poziomie operacyjnym.

Beneficjenci mogą się ubiegać o dofinansowanie projektów w podstawowej wysokości do 85% całkowitych kosztów kwalifikowanych projektu (pozostałe środki zapewniają beneficjenci jako tzw. wkład własny do projektu). Przewiduje się wnioskowanie na poziomie od minimum 170 000 euro. Ponadto, w niektórych programach przewidziano ustanowienie Funduszu Małych Grantów, w ramach którego wartość dofinansowania może wynieść od 5 000 euro do 250 000 euro. Wysokość minimalnej oraz maksymalnej kwoty dofinansowania zależy od specyfiki danego programu i jest określona w dokumentach dla poszczególnych programów. Ogólne zasady określają końcową datę kwalifikowalności wydatków w projektach na 30 kwietnia 2016 r.

11.3. FINANSOWANIE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

ZASADY I ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami podmiot dysponujący tytułem prawnym do zabytku (prawo własności, użytkowanie wieczyste, trwałe zarząd, ograniczone prawo rzeczowe, stosunek zobowiązaniowy) finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

Finansowanie opieki nad zabytkiem, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego jest jej zadaniem własnym. Natomiast jednostki organizacyjne zaliczane do sektora finansów publicznych finansują opiekę nad zabytkiem ze środków przyznanych odpowiednio przez dysponentów części budżetu lub jednostek samorządu terytorialnego, którym podlegają te jednostki.

Podmiot będący właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru, albo posiadający taki zabytek w trwałym zarządzie może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie zadań wynikających z opieki nad zabytkiem (ze środków będących w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewody za pośrednictwem wojewódzkiego konserwatora zabytków).

Dotacje na dofinansowanie zadań wynikających z opieki nad zabytkiem wpisanym do rejestru mogą być również udzielane przez organ stanowiący gminy, powiatu lub województwa na zasadach określonych w podjętej przez ten organ w stosownej uchwale.

Źródła finansowania ochrony i opieki nad zabytkami można ogólnie podzielić na:

- 1) środki publiczne pochodzące z:
 - a) budżetu państwa:
 - o dotacje celowe będące w dyspozycji Ministra Kultury (m.in. programy operacyjne),
 - o dotacje celowe będące w dyspozycji wojewody,
 - b) budżetowych wydatków jednostek samorządu terytorialnego,
- 2) środki prywatne:

- a) partnerstwo publiczno – prywatne,
- b) pomoc publiczna.

ŚRODKI PUBLICZNE

Finansowanie środkami publicznymi zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami realizowane jest na wszystkich szczeblach administracji publicznej. Źródłem finansowania zadań są środki planowane w rocznych ustawach budżetowych. Składają się na nie zarówno środki własne, jak i pochodzące z zagranicy (w tym z Unii Europejskiej). Środkami przeznaczonymi na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego dysponują ministrowie i wojewodowie, przy czym część środków pozostaje w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego. Wydatki z budżetu państwa na ochronę i opiekę nad zabytkami mogą obejmować:

- 1) bezpośrednie wydatki na zadania bieżące i inwestycyjne państwowych jednostek budżetowych,
- 2) wydatki w formie dotacji dla:
 - a) jednostek samorządu terytorialnego,
 - b) innych jednostek sektora finansów publicznych,
 - c) jednostek spoza sektora finansów publicznych (osób fizycznych, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych).

Dotacje z budżetu państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami mogą mieć charakter dotacji celowych, dotacji przedmiotowych i dotacji podmiotowych.

Dotacje celowe z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, mogą być udzielone przez Ministra Kultury i przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Podstawę prawną dla tego rodzaju działań stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005 r. Nr 112 poz. 940 ze zm.).

Programy operacyjne ministerstwa kultury i dziedzictwa narodowego

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego stanowią podstawę do ubiegania się o środki na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe, placówki doskonalenia zawodowego nauczycieli szkół artystycznych oraz podmioty gospodarcze. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłasza m.in. programy (np. na rok 2013) w następujących zakresach:

- 1) wydarzenia artystyczne,
- 2) kolekcje,
- 3) promocja literatury i czytelnictwa,
- 4) edukacja,
- 5) obserwatorium kultury,
- 6) dziedzictwo kulturowe,
- 7) rozwój infrastruktury kultury,
- 8) promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Śpośród wymienionych wyżej programów operacyjnych niektóre pozwalają na ubieganie się o środki finansowe na rewitalizację, modernizację i adaptację obiektów kulturalnych, np.: *Dziedzictwo kulturowe oraz Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.*

PROGRAM OPERACYJNY Dziedzictwo kulturowe, priorytet 1. Ochrona zabytków	
CEL	<i>Zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne</i>
Rodzaje kwalifikujących się zadań	<i>prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowany do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania</i>
	<i>prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków)</i>
Uprawnieni wnioskodawcy	<i>osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie</i>
	<i>w przypadku zadań dotyczących prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku o dofinansowanie ubiegać mogą się wyłącznie wnioskodawcy, których działalność nie jest finansowana ze środków publicznych</i>
	<i>o dofinansowanie w ramach priorytetu nie mogą ubiegać się m.in. państwowe instytucje kultury, publiczne szkoły oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne</i>
PROGRAM OPERACYJNY Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	
CEL	<i>zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na pokrycie tzw. wkładu własnego dla zadań, które ubiegają się o dofinansowanie w ramach programów europejskich</i>
Rodzaje kwalifikujących się zadań	<i>W ramach programu można ubiegać się o promesę ministra na dofinansowanie wkładu własnego, dla zadań niekomercyjnych:</i> <i>1) które ubiegają się o dofinansowania w ramach następujących programów europejskich:</i> <i>a) 16 Regionalnych Programów Operacyjnych 2007-2013,</i> <i>b) Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki,</i> <i>c) Programu Rozwój Obszarów Wiejskich 2007-2013,</i> <i>d) Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej,</i> <i>e) Programu Kultura 2007-2013,</i> <i>2) które w całości są zgodne z wymogami programów europejskich,</i> <i>3) w przypadku których nie zawarto jeszcze wiążącej umowy na dofinansowanie w ramach jednego z programów europejskich,</i> <i>4) których zakres dotyczy:</i> <i>a) ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego,</i> <i>b) budowy, rozbudowy i przebudowy infrastruktury kulturalnej oraz infrastruktury szkół i uczelni artystycznych,</i> <i>c) realizacji międzynarodowych przedsięwzięć kulturalnych,</i> <i>d) rozwoju infrastruktury społeczeństwa informacyjnego w dziedzinie kultury,</i> <i>e) rozwoju zasobów ludzkich oraz podnoszenie poziomu wykształcenia społeczeństwa.</i>
Uprawnieni wnioskodawcy	<i>O promesę ubiegać mogą się następujące podmioty:</i> <i>1) samorządowe instytucje kultury,</i> <i>2) państwowe instytucje kultury,</i> <i>3) państwowe instytucje filmowe,</i> <i>4) jednostki samorządu terytorialnego,</i> <i>5) organizacje pozarządowe,</i> <i>6) kościoły i związki wyznaniowe i ich osoby prawne,</i> <i>7) publiczne szkoły artystyczne,</i> <i>8) uczelnie artystyczne,</i> <i>9) archiwa państwowe.</i>

Budżetowe wydatki jednostek samorządu terytorialnego

Wydatki na ochronę i opiekę nad zabytkami realizowane są również w ramach budżetów jednostek samorządu terytorialnego. Realizacja tych zadań wynika z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Tryb i zasady udzielania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określa organ stanowiący danej jednostki samorządu terytorialnego, np. rada gminy czy rada powiatu.

ŚRODKI PRYWATNE

Sektor prywatny może być istotnym źródłem współfinansowania przedsięwzięć z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami. Do takiej formy współfinansowania może być wykorzystany instrument prawny nazywany partnerstwem publiczno - prywatnym i pomocą publiczną.

Partnerstwo publiczno - prywatne jest formą długoterminowej współpracy sektora prywatnego i publicznego przy przedsięwzięciach mających na celu realizację zadań publicznych. Celem współpracy jest osiągnięcie obopólnych korzyści zarówno w wymiarze celów społecznych, jak i komercyjnych danego przedsięwzięcia.

Pomoc publiczna jest formą wsparcia udzielanego przedsiębiorstwu, o ile jednocześnie spełnione są następujące warunki:

- 1) jest przyznawane przez państwo (na wszystkich poziomach: centralnym, regionalnym, lokalnym) lub pochodzi ze środków państwowych,
- 2) udzielane jest na warunkach korzystniejszych niż oferowane na rynku,
- 3) ma charakter selektywny (uprzywilejowuje określone przedsiębiorstwo lub przedsiębiorstwa albo określone zadania),
- 4) grozi zakłóceniem lub zakłóca konkurencję oraz wpływa na wymianę handlową między państwami członkowskimi Unii Europejskiej.

11.4. ZASADY FINANSOWANIA OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POWIECIE BUSKIM

Podstawę prawną do udzielania dotacji z budżetu powiatu w zakresie opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*.

W trybie określonym w uchwale Rady Powiatu w Busku – Zdroju w sprawie *określenia zasad udzielania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków z budżetu Powiatu Buskiego* może być udzielona dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru.

Dotacja może być udzielona podmiotowi będącemu właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub posiadającemu taki zabytek w trwałym zarządzie.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru polegających na:

- 1) sporządzeniu ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- 2) przeprowadzeniu badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych,
- 3) wykonaniu dokumentacji konserwatorskiej,
- 4) opracowaniu programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- 5) wykonaniu projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego,
- 6) sporządzeniu projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- 7) zabezpieczeniu, zachowaniu i utrwaleniu substancji zabytku,
- 8) stabilizacji konstrukcyjnej części składowych zabytku lub ich odtworzeniu w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- 9) odnowieniu lub uzupełnieniu tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowitym odtworzeniu, z uwzględnieniem charakterystycznej dla zabytku kolorystyki,
- 10) odtworzeniu zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- 11) odnowieniu lub całkowitym odtworzeniu okien, w tym ościeżnic i okiennic zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,

- 12) modernizacji instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- 13) wykonaniu izolacji przeciwwilgociowej,
- 14) uzupełnianiu narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- 15) wyeksponowaniu istniejących oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- 16) zakupie materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15,
- 17) zakupie i montażu instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra kultury, wojewódzkiego konserwatora zabytków lub organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót dlatego organy uprawnione do udzielania dotacji mają obowiązek prowadzić wykazy udzielonych dotacji oraz informować się wzajemnie o udzielonych dotacjach.

12. ZAŁĄCZNIKI

12.1. OBIEKTY ZABYTKOWE NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW PROWADZONEGO PRZEZ ŚWIĘTOKRZYSKIEGO WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTKÓW W KIELCACH

Gmina	Lp.	Nazwa zabytku	Nr rejestru	Data
1	2	3	4	5
<i>Obiekty poniżej zawarte posiadają numer i datę wpisu do rejestru zabytków po zmianie administracyjnej województwa</i>				
Busko - Zdrój	1.	Kościół pw. Najświętszej Marii Panny (ob. kaplica pw. MB Anielskiej) w Widuchowie	A.41	02.04.2008
		Zespół dworski w Widuchowie	A.42/1-2	02.04.2008
	2.	dwór		
	3.	Ogród krajobrazowy		
		Zespół kościoła pw. Św. Jakuba St. Apostoła w Szczaworyżu	A.40/1-2	02.04.2008
	4.	kościół parafialny		
	5.	Plebania „Stara” (obecnie kaplica przedpogrzebowa)		
	6.	Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szańcu	A.37	02.04.2008
	7.	Kaplica grzebalna na cmentarzu w Szańcu	A.38	02.04.2008
	8.	Dwór w Szańcu	A.39	02.04.2008
	9.	Młyn wodny w Skotnikach Małych	A.35	02.04.2008
	10.	Młyn wodny w Skotnikach Małych	A. 36	02.04.2008
		Zespół dworski w Radzanowie	A.34/1-2	02.04.2008
	11.	dwór		
	12.	park		
	13.	Dawny zbór ariański w Pęczelicach	A.33	02.04.2008
		Zespół kościoła pw. Św. Wojciecha w Janinie	A.32/1-2	02.04.2008
	14.	kościół		
	15.	dzwonnica		
		Zespół kościoła pw. Św. Marii Magdaleny w Dobrowodzie	A.31/1-2	02.04.2008
	16.	kościół		
	17.	dzwonnica		
	18.	Kościół filialny pw. Św. Stanisława w Chotelku (dawniej Chotelek Zielony)	A.30	02.04.2008
	19.	Układ urbanistyczny miasta Buska – Zdroju	A.14	27.03.2008
		Zespół kościoła cmentarnego pw. Św. Leonarda w Busku – Zdroju	A.16/1-3	27.03.2008
	20.	Kościół filialny (obecnie cmentarny)		
	21.	ogrodzenie		
	22.	teren cmentarza		

1	2	3	4	5
Busko - Zdrój	Zespół klasztorny ponorbertański przy ul. Bohaterów Warszawy i ul. Sądowej nr 5 w Busku – Zdroju		A.17/1-3	27.03.2008
	23.	<i>kościół pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Busku – Zdroju</i>		
	24.	<i>budynek klasztoru ponorbertańskiego</i>		
	25.	<i>teren przykościelny w granicach ogrodzenia</i>		
	26.	Kaplica św. Anny w Parku Zdrojowym	A.841	27.01.2011
	27.	Synagoga, ul. Partyzantów 6 w Busku – Zdroju	A.18	27.03.2008
	Zespół szpitalny obecnie sanatorium Mikołaj w Busku – Zdroju ul. 1 Maja 3		A.19/1-4	27.03.2008
	28.	<i>pawilon północny</i>		
	29.	<i>pawilon wschodni</i>		
	30.	<i>pawilon południowy</i>		
	31.	<i>pawilon zachodni</i>		
	Zespół uzdrowiskowy w Busku – Zdroju		20/1-2	22.04.2008
	32.	<i>Łazienki - sanatorium „Marconi”</i>		
	33.	<i>park zdrojowy</i>		
	34.	Dom, ul. Bohaterów Warszawy 4 w Busku – Zdroju	A.21	27.03.2008
	35.	Dom, ul. Bohaterów Warszawy 6 w Busku – Zdroju	A.22	27.03.2008
	36.	Zabudowa ul. 1 Maja (od nr 1 do 19) w Busku – Zdroju	A.15	27.03.2008
	37.	Willa Bristol, ul. 1 Maja 1 w Busku – Zdroju	A.23	27.03.2008
	38.	Willa Bagatela Mała, ul. 1 Maja 10 w Busku – Zdroju (obecnie 1 Maja 15)	A.24	27.03.2008
	39.	Willa Oblęgorek, ul. 1 Maja 12 w Busku – Zdroju	A.25	27.03.2008
	40.	Willa Zielona, ul. 1 Maja 39 w Busku – Zdroju	A.26	27.03.2008
	41.	Willa Derśław, ul. Mickiewicza 18 w Busku – Zdroju	A.27	27.03.2008
	42.	Dom, pl. Zwycięstwa 10 w Busku – Zdroju	A.28	27.03.2008
	43.	Dom, pl. Zwycięstwa 27 w Busku – Zdroju	A.29	27.03.2008
Obiekty poniżej zawarte posiadają numer i datę wpisu do rejestru zabytków po zmianie administracyjnej województwa				
Gnojno	44.	Kościół pw. Św. Stanisława Bpa w Balicach	A.43	02.04.2008
	Zespół Kościoła pw. Św. Jana Chrzciciela w Gnojnie		A.44/1-2	02.04.2008
	45.	<i>kościół</i>		
	46.	<i>kościelnica</i>		
	Zespół dworsko - parkowy w Gnojnie		A.45/1-2	02.04.2008
	47.	<i>dwór</i>		
	48.	<i>park</i>		

1	2	3	4	5
Nowy Korczyn	49.	Cmentarz wojenny w Czarkowach	A.46	5.11.1990
	50.	Cmentarz w Ostrowcach	A.54 /1155	27.08. 1992
	51.	Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Strożyskach	A.59 /405 i 136	13.01.1957 22.06.1967
	52.	Park w Winiarach Wiślickich	A.61 / 797	14.10.1972
	53.	Cmentarz wojenny z lat 1914 - 1915 w Uciskowie	A.60 /1074	5.11.1990
		Zespół kościoła pw. Św. Mikołaja w Starym Korczynie	A.57/1-2 164	11.02.1967
	54.	kościół		
	55.	dzwonnica		
	56.	Cmentarz w Starym Korczynie	A.58 /1166	23.12.1992
	57.	Kościół pw. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Piasku Wielkim	A.55 /350 i 131	22.12.1956 22.06.1967
	58.	Cmentarz w Piasku Wielkim	A.56 / 1153	9.08.1992
	59.	Założenie urbanistyczne Nowego Korczyna	A.47 / 842	14.02.1959
	60.	Kościół pw. Św. Trójcy w Nowym Korczynie	A.48 / 301 i 106	4.12.1956 19.02.1966
		Zespół klasztorny Franciszkanów w Nowym Korczynie	A.50/1-2 107	19.02.1966
	61.	Kościół pw. Św. Stanisława bpa	349	4.12.1956
	62.	klasztor (obecnie plebania)		
	63.	Synagoga w Nowym Korczynie	A.49 /782 i 129	8.02.1958 22.06.1967
	64.	Cmentarz w Nowym Korczynie	A.52 /1151	1.07.1992
	65.	Cmentarz stary, tzw. ruski w Nowym Korczynie	A.51 /1152	1.07.1992
	66.	Dom, Rynek 25 w Nowym Korczynie	A.53 /130	6.08.1971
Obiekty poniżej zawarte posiadają numer i datę wpisu do rejestru zabytków po zmianie administracyjnej województwa				
Pacanów	67.	Kościół pw. Św. Marcina w Pacanowie	A.62	8.02.1958 23.06.1967
	68.	Cmentarz parafialny w Pacanowie rzym.-kat., zał. II poł. XVIII	A.63	23.06.1992
	69.	Spichlerz mur – drew., ok poł XIX w. w Słupi	A.64	8.02.1958 11.02.1967
	70.	Kościół pw. Św. Idziego Opata w Zborówku	A.65	15.01.1957 21.02.1966
	71.	Cmentarz w Zborówku	A.66	5.08.1992
Obiekty poniżej zawarte posiadają numer i datę wpisu do rejestru zabytków po zmianie administracyjnej województwa				
Solec – Zdrój		Zespół pałacowy w Zborowie	A.70/1-6	08.05.2008
	72.	pałac w Zborowie		
	73.	spichlerz		
	74.	gorzelnia		
	75.	mur ze strzelnicami		
	76.	brama na dziedziniec gospodarczy		
	77.	park z XIX w.		
		Zespół kościoła pw. Stanisława w Świniarach	A.68/1-2	08.05.2008
	78.	kościół		
	79.	ogrodzenie		
	80.	Cmentarz parafialny w Solcu – Zdroju	A.67	08.05.2008
	81.	Cmentarz parafialny w Świniarach	A. 69	08.05.2008

1	2	3	4	5
Obiekty poniżej zawarte posiadają numer i datę wpisu do rejestru zabytków po zmianie administracyjnej województwa				
Tuczępy	82.	Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela w Tuczępach	A.79	12.05.2008
	83.	Park podworski w Nieciesławicach	A.78	12.05.2008
	84.	Cmentarz parafialny (stary) w Kargowie	A.77	12.05.2008
Obiekty poniżej zawarte posiadają numer i datę wpisu do rejestru zabytków po zmianie administracyjnej województwa				
Wiślica	85.	Wiślica – miasto osada, jako miasto starodawne	A.84	15.05.2008
		Zespół bazyliki pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Wiślicy	A.85/1-3	15.05.2008
	86.	<i>kościół (bazylika mniejsza)</i>		
	87.	<i>dzwonnica</i>		
	88.	<i>dom Długosza (plebania)</i>		
	89.	Pozostałości kościoła wczesnośredniowiecznego pw. Św. Mikołaja przy ul. Batalionów Chłopskich w Wiślicy	A. 86	15.05.2008
	90.	Dom, tzw. „Kamienica Różańcowa” przy Rynek 34, róg ul. Jasa(obiekt nie istnieje)	A. 87	15.05.2008
	91.	Kościół pw. Św. Teresy z Avila w Jurkowie z 1875 r.	A.82	15.05.2008
	92.	Kościół filialny pw. Św. Wawrzyńca w Gorysławicach	A. 81	15.05.2008
		Zespół kościoła pw. Św. Bartłomieja w Chotlu Czerwonym	A.80/1-2	15.05.2008
	93.	<i>kościół</i>		
	94.	<i>teren przykościelny w granicach ogrodzenia</i>		
	95.	budynek stacyjny Jędrzejowskiej Kolei Dojazdowej w Konieczmostach	A.83	15.05.2008
Obiekty poniżej zawarte posiadają numer i datę wpisu do rejestru zabytków po zmianie administracyjnej województwa				
Stopnica		Zespół dworski w Bosowicach	A.71/1-2	12.05.2008
	96.	<i>pozostałość parku w Bosowicach</i>		
	97.	<i>dwór</i>		
	98.	Kościół pw. Św. Piotra i Św. Pawła w Stopnicy	A.72	12.05.2008
		Zespół klasztorny Reformatów w Stopnicy	A.73/1-4	12.05.2008
	99.	<i>pozostałości kościoła</i>		
	100.	<i>klasztór</i>		
	101.	<i>kaplica</i>		
	102.	<i>brama</i>		
	103.	Dawny zamek w Stopnicy przy ul. Kazimierza Wielkiego	A.76	12.05.2008
	104.	Kaplica w Stopnicy, przy ul. Polnej	A.74	12.05.2008
	105.	Cmentarz parafialny (stary) w Stopnicy	A.75	12.05.2008

12.2. OBIEKTY ZABYTKOWE NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO OBJĘTE OPIEKĄ KONSERWATORSKĄ

Gmina	Lp.	Nazwa zabytku	
1	2	3	
Pacanów	1.	Dom nr 1 w Pacanowie, Rynek - murowany z ok. 1900 r.	
	2.	Dom nr 2 w Pacanowie, Rynek - murowany z ok. 1900 r., (przebudowany)	
	3.	Dom nr 15 w Pacanowie, ul. Mleczna – murowany z l. 30 XX w.	
	4.	Pacanów ul. Kościelna 29, drew., pocz. XX w.	
	5.	Dom nr 40 w Pacanowie, ul. Słupska - murowany z lat 30-tych XX w.	
	6.	Dom nr 5 w Pacanowie, ul. Stopnicka - murowany z ok. 1930 r.	
	7.	Dom ul. Wójczańska nr 14 w Pacanowie - drewniany, z ok. 1930 r.	
	8.	Młyn Motorowy w Słupi murowany z I ćw. XX w.	
	9.	Cmentarz parafialny, rzym.-kat., zał. 1826 r w Biechowie	
	10.	Zespół kościoła par. pw. Wszystkich Świętych w Biechowie	kościół – mur. 1879-1880, proj. arch. Józef Donheiser, zakrystia płn. 1759 (pozostałości poprzedniego kościoła), przebud. i rozbud. o skarbczyk XX w.; częściowo spalony w 1944 r., odbudowany w 1950 r. wg proj. arch. Stanisława Płazy
	11.		dzwonnica – mur., 1879-1880, częściowo spalona 1944 r., odbudowana w 1950 r., wg proj. arch. Stanisława Płazy
	12.		kostnica murowana z ok. 1880 r.
	13.		ogrodzenie z bramkami – mur., ok. 1880 r.
	14.		plebania – mur., ok. 1915-1917 r.
	15.		organistówka – mur., I poł. XX w.
	16.	Zespół dworsko - parkowy w Kwasowie	dwór murowany z IV ćw. XIX w.
	17.		ośmiorak murowany z IV ćw. XIX w.
	18.		spichlerz murowany z IV ćw. XIX w.
	19.		pozostałości parku z XIX w.
	20.	Zespół kościoła par. p.w. Św. Marcina w Pacanowie	kostnica murowana z pocz. XX w.
	21.		ogrodzenie z bramkami murowane z pocz. XX w.
	22.		plebania murowana z XIX w.
	23.		cmentarz przykościelny, zał. XII w.
	24.	kaplica cmentarna, ul. Kościelna w Pacanowie murowana z II poł. XIX w.	
	25.	układ urbanistyczny Pacanowa, XII – XIII w.	
	26.	cmentarz żydowski w Pacanowie, zał. II poł. XVI w.	
	27.	Zespół Pałacowy w Słupi ob. Dom Pomocy Społecznej Albertynek	pałac murowany z 1925 r.
	28.		park z XIX w.
	56.	pozostałości cegielni, mur., ok. 1910 r. w Słupi	budynek produkcyjny, drewniano – murowany – obiekt po pożarze obecnie nieużytkowany - ruiny
	57.		komin
	58.	Zespół dworsko - parkowy w Zborówku	dwór murowany z II poł. XIX w.
	59.		pozostałości parku z XIX w.
	60.	Zespół dworski - parkowy w Wójczy	obora murowana z XIX w.
	61.		stajnia / obora murowana z XIX w.
	62.		spichlerz murowany z 1950 r.
	63.		zachowana część dawnego dworu, mur., k. XIX w.
	64.		pozostałości parku z XIX w.
	65.	Zespół kościoła parafialnego pw. Idziego Opata w Zborówku	dzwonnica drewniana z XIX w.
	66.		kapliczka murowana z XIX w.
	67.		ogrodzenie mur.-żel., pocz. XX w. (1914 r.)
	68.		plebania, mur., z ok. 1910 r.
	69.		cmentarz przykościelny, XV w.

1	2	3	
Stopnica	70.	młyn wodny murowano – drewniany początek XX w. w Skrobaczowie	
	71.	Zespół Kościoła par. pw. Piotra i Pawła w Stopnicy (cmentarz przykościelny, ogrodzenie, nowa plebania)	
	72.	układ urbanistyczny rynku w Stopnicy – z XIV – XIX w.	
	73.	Dom nr 70, mur. 1890 r. w Skrobaczowie	
	74.	Kapliczka, mur., 1890 r. w Prusach	
	75.	park dworski XIX w. w Topoli	
	76.	pozostałości parku dworskiego XIX w. w Jastrzębcu	
	77.	Zespół Dworski w Smogorzowie (obecnie szkoła): dwór murowany XIX/XX w., park, II poł. XIX w.	
	78.	Zespół klasztoru OO	cmentarz przy klasztorze
	79.	Reformatoryj -	ogrodzenie klasztoru, mur.,
	80.	obecnie księży	ogród klasztorny – XVII- XVIII
	81.	Sercanów	ogrodzenie ogrodu z pozostałościami kapliczek – mur., XVII
	82.	Zespół starego cmentarza grzebalnego w Stopnicy	ruiny kostnicy
	83.		ruiny bramy
	84.		kaplica cmentarna
	85.	cmentarz parafialny, rzym. – kat., nowy, 1880 r.	
	86.	cmentarz żydowski Stary, VIII w.	
	87.	cmentarz żydowski Nowy, XIX/XX w.	
	88.	Kapliczka, obok domu nr 21 w Wolicy murowana z 1906 r.	
	89.	Kapliczka obok domu nr 2 w Wolicy z 1895 r., odnowiona w 1911 r.	
	90.	dom nr 39 w Stopnicy na ul. Kościuszki, mur pocz. XX w.	
	91.	Dom – obecnie apteka (Stopnica, róg ulicy Partyzantów i Piłsudskiego), mur. ok. 1900, przebud.	
	92.	Pozostałości młyna wodnego, Stopnica, ul. Kazimierza Wielkiego, mur. 1827, gruntownie przebudowana	
	93.	Cmentarz parafialny. rzym. – kat. w Żernikach Dolnych	
Tuczępy	94.	Willa z 1930 r. obecnie budynek Urzędu Gminy w Tuczępach	
	95.	Cmentarz przykościelny w Tuczępach	
	96.	Brama – dzwonnica, mur. 1829 r. w Tuczępach	
	97.	Ogrodzenie Kościoła w Tuczępach, mur., prawdopodobnie XIX	
	98.	Wikarówka, mur – drewn. Ok. 1900 r. w Tuczępach	
	99.	Cmentarz Parafialny nowy w Tuczępach	
	100.	Cmentarz Parafialny stary w Tuczępach	
	101.	cmentarz przykościelny w granicach ogrodzenia przy kościele p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Kargowie	
	102.	Cmentarz Parafialny nowy w Kargowie	
	103.	Cmentarz Parafialny w Nizinach	
	104.	kościół p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Kargowie	

1	2	3
Solec - Zdrój	108.	Dwór z XIX w. w Kikowie d. szkoła podstawowa
	109.	Zagórzany – Park Dworski, I poł. XIX w.
	110.	Solec – Zdrój ul. Kościuszki: dom nr 41, drewniany z ok. 1920 r.
	111.	Solec – Zdrój, ul. 1 Maja: Willa nr 5 z lat 20-tych XX w. częściowo przebudowana
	112.	Solec – Zdrój, ul. 1 Maja, dom nr 9, murowany, z ok. 1920 r.
	113.	ZESPÓŁ UZDROWISKA „SOLEC” park zdrojowy z aleją i zabudową: zakład przyrodolecniczy, tzw. Łazienki, mur., 1922-1926, arch. Jan Heurich mł. i Romuald Daniewski; pawilon kąpieli mułowych; budynek zdroju (rekonstrukcja); pawilon parkowy, mur., ok. 1910
	114.	
	115.	
	116.	
	117.	
	118.	Dawny budynek użyteczności publicznej (szkoły) w Piestrzcu (mur., I poł. XX w.)
	119.	Budynek remizy strażackiej z pocz. XX w. w Piestrzcu
	120.	Zespół Pałacowo – parkowy w Zborowie
	121.	
	122.	
	123.	Zespół kościoła parafialnego p.w. Św. Mikołaja w Solcu – Zdroju
	124.	
	125.	
	126.	
	127.	
	128.	
	129.	Zespół kościoła pw. Stanisława w Świniarach
	130.	
Gnojno	131.	Zespół Kościelny w Balicach
	132.	
	133.	
	134.	Cmentarz parafialny rzym.-kat. w Balicach
	135.	Zespół budynków gospodarczych po dawnym zes- pole pałacowym w Balicach
	136.	
	137.	
	138.	
	139.	Zespół Kościoła Parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela w Gnojnie
	140.	
	141.	
	142.	cmentarz parafialny rzymsko.-kat. w Gnojnie
	143.	Kaplica Grobowa Rodziny Łuniewskich i Różyckich na cmentarzu parafialnym w Gnojnie, mur., IV ćw. XIX w.
	144.	Zespół Dworsko- parkowy w Gnojnie
	145.	
	146.	
	147.	Szkoła w Gnojnie, mur., 1955 r.
	148.	Pozostałości Parku Dworskiego w Janowicach Poduszowskich XIX w.
	149.	dawny Urząd Gminy, obecnie remiza OSP i sklep w Janowicach Poduszowskich, mur., XIX/XX w.
	150.	budynek dawnej Szkoły w Janowicach Poduszowskich, mur., l. 1943-1944

1	2	3
Wiślica	151.	Zespół Kościoła Parafialnego p.w. Św. Bartłomieja w Chotlu Czerwonym
	152.	cmentarz przykościelny
	153.	ogrodzenie cmentarza przykościelnego, mur., XIX w.
	154.	cmentarz parafialny rzym. – kat.
	155.	Gorysławice – dom nr 28, drewniany, z końca XIX w.
	156.	Gorysławice – kapliczka, murowana z ok. 1920 r.
	157.	Zespół Kościoła p.w. św. Wawrzyńca w Gorysławicach
	158.	ogrodzenie z bramką, mur., z II poł. XIX w.
	159.	cmentarz przykościelny, murowane, z XIX w.
	160.	cmentarz parafialny rzym.-kat
	161.	Hołudza – pozostałości parku dworskiego z końca XIX w.
	162.	Jurków – pozostałości parku dworskiego z przełomu XX w.
	163.	Jurków – Cmentarz przykościelny
	164.	Jurków – Cmentarz parafialny rzym.-kat.
	165.	Jurków – dom nr 83, drewniany z końca XIX w.
	166.	Jurków – dom nr 87, murowany z 1880 r.
	167.	Kobylniki – kapliczka, murowana z 1907 r.
	168.	Kobylniki – budynek szkoły, murowany z 1936 r.
	169.	Kobylniki – dom nr 50, drewniany z ok. 1910 r.
	170.	Konieczmosty – kapliczka św. Jana Nepomucena, mur., poł XIX w. (przy posesji nr 50)
	171.	Konieczmosty – kapliczka św. Jana Nepomucena, mur., XIX/XX (przy przystanku autobusowym)
	172.	Skorocice – dom nr 42, murowany z 1929 r.
	173.	Zespół Kościoła Kolegiackiego w Wiślicy
	174.	cmentarz przykościelny
	175.	kaplica, mur., 1933, arch. Adolf Szyszko-Bohusz,
	176.	ogrodzenie z bramkami, mur., XV – XVII i XIX w.,
	177.	cmentarz żydowski w Wiślicy
	178.	Grodzisko w rejonie Rynku – relikt palatium z rotundą, mur., restaur. X – XII w. oraz dwóch kościołów: pw. Św. Ducha, mur., XIV w. i pw. św. Marcina, mur., XV w.
	179.	Grodzisko na tzw. wyspie grodziskowej – ślady murów obronnych, XI-XII w.
	180.	Wiślica, Plac Solny – dom nr 1, murowany z końca XIX w.
	181.	Wiślica, Plac Solny – dom nr 6, murowany z 1930 r.
	182.	Wiślica, Plac Solny – dom nr 11/12, murowano-drewniany z XIX w.
	183.	Wiślica, ul. Długa – dom nr 15, murowany z końca XIX w.
	184.	Wiślica, ul. Podwale – dom nr 10, murowany z ok. 1930 r.
	185.	Wiślica, ul. Targowa – dom nr 5, murowany z połowy XIX w.
	186.	Wiślica, ul. Jasna – dom nr 4, murowany z XIX w.
	187.	Wiślica, ul. Rynek dom nr 1 mur., I poł. XX w.
	188.	Wiślica, ul. Rynek dom nr 35 mur., I ćw. XX w.
	189.	Wiślica, ul. Rynek dom nr 36 mur., I ćw. XX w.

1	2	3
Busko - Zdrój	187.	Zespół klasztorny ponorbertański w Busku - Zdroju
	188.	dzwonnica mur. 1837, arch. W. Giersz
	189.	ogrodzenie mur. – żeliwne, II poł. XIX w, oficyna klasztorna, mur. XVIII w., ul. Sądowa 7
	190.	cmentarz parafialny , I poł. XIX - XX w Busku - Zdroju
	191.	dawny cmentarz żydowski przy ul. Widuchowskiej w Busku - Zdroju
	192.	cmentarz z I wojny światowej przy ul. Prusa w Busku - Zdroju
	193.	cmentarz epidemiczny 1882-1894, ul. Langiewicza w Busku - Zdroju
	194.	Zespoły Sanatoryjne w Busku - Zdroju
	195.	
	196.	
	197.	
	198.	Zespół Szpitala Dziecięcego
	199.	„Kolonja Górka” ul. Starkiewicza Busko-Zdrój
	200.	Busko – Zdrój, dom ul. Batorego 5, mur., ok. 1920 r.
	201.	Busko – Zdrój, dom ul. Batorego 7, mur., ok. 1920 r.
	202.	Busko – Zdrój, dom ul. Batorego 13, mur., 1931 r.
	203.	Busko – Zdrój, dom ul. Batorego 14, mur., 1925 r.
	204.	Busko – Zdrój, dom ul. Batorego 16, mur., pocz. XX w.
	205.	Busko – Zdrój, dom ul. Batorego 17, mur., 1930 r.
	206.	Busko – Zdrój, dom ul. Batorego 22, mur., pocz. XX w.
	207.	Busko – Zdrój, dom ul. Batorego 23, mur., 1931 r.
	208.	Busko – Zdrój, kamienica ul. Batorego 24, mur., 1931 r.
	209.	Busko – Zdrój, kamienica ul. Batorego 26, mur., 1930 r.
	210.	Busko – Zdrój, dom ul. Boczna 6A, mur., l.20 XX w.
	211.	Busko – Zdrój, dom ul. Boczna 7, mur., ok. 1925 r.
	212.	Busko – Zdrój, dawny bank obecnie WKU, ul. Boh. W-wy 10, mur., ok. 1925 r.
	213.	Busko – Zdrój, dom ul. Bohaterów Warszawy 14, mur., k. XIX w.
	214.	Busko – Zdrój, dom ul. Bohaterów Warszawy 17, mur., pocz. XX w.
	215.	Busko – Zdrój, dom ul. Bohaterów Warszawy 19, mur., pocz. XX w.
	216.	Busko – Zdrój, dom ul. Kilińskiego 10, mur., I ćw. XX w.
	217.	Busko – Zdrój, dom ul. Kilińskiego 8, mur., ok. 1930 r.
	218.	Busko – Zdrój, pensjonat ul. Korczyńska 14/16, mur. ok. 1925 r.
	219.	Busko – Zdrój, d. schronisko dla starców, ob. Warsztaty Terapii Zajęciowej, ul. Kościuszki 49, mur., 1931 r.
	220.	Busko – Zdrój, dom ul. Łagiewnicka 3, mur., pocz. XX w.
	221.	Busko – Zdrój, dom ul. Łagiewnicka 1, mur., ok. 1900 r.
	222.	Busko – Zdrój, willa „Bagatela”, ul. 1 Maja 10, drewn. pocz. XX w.
	223.	Busko – Zdrój, willa Sanato, ul.1 Maja 29, mur., 1930 r.
	224.	Busko – Zdrój, kamienica al. Mickiewicza 5, mur., pocz. XX
	225.	Zespół d. domu lekarza w Busku – Zdroju, drewn. pocz. XX w. (ob. BWA „Zielona” i Muzeum Ziemi Buskiej)
	226.	dom frontowy drewn., ok. 1900 r. oficyna drewn., ok. 1900 r.
	227.	d. Urząd Celny w Busku – Zdroju, al. Mickiewicza 9, mur. k. XIX w.
	228.	I Liceum im. T. Kościuszki d. Urząd Celny w Busku – Zdroju, al. Mickiewicza 9, mur. k. XIX w., al. Mickiewicza 13, mur., ok. 1925,
	229.	dawny gmach PZPR, obecnie Starostwo Powiatowe w Busku – Zdroju, al. Mickiewicza 15, mur., 1952 r.
	230.	d. willa „Trzy Róże” obecnie internat I Liceum Ogólnokształcącego w Busku – Zdroju, al. Mickiewicza 21, mur., ok. 1935 r.

1	2	3	
Busko - Zdrój	231.	Urząd Miasta i Gminy w Busku – Zdroju, al. Mickiewicza 10 , mur.,. 1942 r.	
	232.	Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych Nr 1 w Busku - Zdroju d. Dom Strzelca im. J .Piłsudskiego, al. Mickiewicza 23, mur. 1939 r.	
	233.	Busku – Zdroju , dom ul. Partyzantów 3, mur., ok. 1900	
	234.	Busku – Zdroju, dom ul. Partyzantów 10, mur. , pocz. XX w.	
	235.	Busku – Zdroju, dom ul. Partyzantów 12, mur. , pocz. XX w.	
	236.	Busku – Zdroju, dom ul. Partyzantów 14, mur., l. 20. XX w.	
	237.	Busku – Zdroju, dom ul. Partyzantów 18/20, mur., l. 20. XX w.	
	238.	Busku – Zdroju, dom ul. Partyzantów 26, mur. l. 20. XX w.	
	239.	Busku – Zdroju, dom pl. Zwycięstwa 1, mur., ok. 1900 r.,	
	240.	Busku – Zdroju, dom pl. Zwycięstwa 2, mur., 1920 r.	
	241.	Busku – Zdroju, dom pl. Zwycięstwa 3 , mur. k. XIX w.	
	242.	Busku – Zdroju, dom pl. Zwycięstwa 5, mur., k. XIX w.	
	243.	Busku – Zdroju, dom pl. Zwycięstwa 14, mur., pocz. XX w.	
	244.	Busku – Zdroju, dom pl. Zwycięstwa 17/róg Mickiewicza, mur., XIX w.	
	245.	Busku – Zdroju, dom pl. Zwycięstwa 19, mur., pocz. XX w.	
	246.	Busku – Zdroju, dom pl. Zwycięstwa 20, mur., pocz. XX w.	
	247.	Busku – Zdroju, dom pl. Zwycięstwa 21, mur., k. XIX w.	
	248.	Busku – Zdroju, dom pl. Zwycięstwa 23, mur., ok. 1880 r.	
	249.	Busko – Zdrój, dom pl. Zwycięstwa 24/róg Wojska Polskiego mur., XIX w.	
	250.	Busku – Zdroju, dom pl. Zwycięstwa 26, mur., k. XIX w.	
	251.	Busku – Zdroju, dom pl. Zwycięstwa 29, mur., k. XIX w.	
	252.	Busku – Zdroju, dom pl. Zwycięstwa 31, mur. , k. XIX w.	
	253.	Bilczów - stara szkoła, mur. ok. 1930 r.	
	254.	Zespół Dworski w Budzynie	dwór, ob. nieużytkowany, mur. II poł. XIX w.
	255.		gorzelnia ob. nieużytkowana, mur. k. XIX w.
	256.		pozostałości parku II poł. XIX w.
	257.	teren d. cmentarza przykościelnego w Chotelku Zielonym	
	258.	Zespół kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny w Dobrowodzie	cmentarz przykościelny XIV-XX w., z mur. ogrodzeniem i 2 bramkami
	259.		plebania, mur. XIX/XX w.
	260.		cmentarz parafialny rzym.-kat. w Dobrowodzie
	261.	dawny cmentarz przykościelny w Janinie	
	262.	cmentarz parafialny rzym.-kat. w Janinie	
	263.	Cmentarz z 1863 r. w Kamedulach	
	264.	Kołaczkowice – d. szkoła, ob. sklep , mur., ok. 1930 r.	
	265.	Mikułowice - szkoła mur., ok. 1930 r.	
	266.	Młyny, dom nr 27, mur., pocz. XX w.	
	267.	Młyny, dom nr 44, mur., ok. 1880 r.	
	268.	Młyny, dom nr 51 mur., ok. 1900 r.	
	269.	Młyny, dom nr 56, mur., ok. 1900 r.	
	270.	Młyny, dom nr 58, mur., ok. 1900 r.	
	271.	Młyny, dom nr 62, drewn.- mur., 1911 r.	
	272.	Młyny, dom nr 82, mur., k. XIX w.	
	273.	Młyny, dom nr 86, drewn.- mur., k. XIX w.	
	274.	Młyny, dom nr 88, mur., k. XIX	
	275.	Młyny, młyn wodny nr 4, ob. w ruinie	
	276.	Młyny, młyn wodny nr 15, mur.- drewn., 1912 r.	
	277.	Młyny, młyn wodny nr 45, (przy drodze na Pomyków) , mur., 1913 r.	
	278.	Olganów, d. urząd Gminy, ob. świetlica, mur. pocz. XX w	
	279.	Olganów, d. szkoła, mur. ok. 1930 r. w	

1	3	3
Busko - Zdrój	280.	Zespół dworski w Radzanowie: oficyna południowa, brama wjazdowa
	281.	Skotniki Duże - młyn wodny, mur. 1914 r.
	282.	dzwonnica mur., ok. 1930 r.
	283.	Zespół Kościoła par. pw. Wniebowzięcia NMP w Szańcu
	284.	kaplica św. Antoniego tzw. domek kamedulski, drewn., 1876 r.
	285.	3 kaplice różańcowe, mur., ok. 1930 r.
	286.	cmentarz parafialny rzym.-kat. w Szańcu
	287.	Szaniec, park podworski, XVI-XIX
	288.	cmentarz parafialny w Szczaworyżu, w części żołnierski (poległych pod Broniną 1939 r.)
	289.	Szczaworyż - cmentarz przykościelny wraz z mur. ogrodzeniem, XVII-XIX w.
	290.	Wełecz - dawna szkoła, mur., ok. 1930 r.
	291.	Zbludowice - ujęcie źródeł wód siarkowych, mur., pocz. XX w.
	292.	Żerniki Górne - lamus poariański

12.3 OBIEKTY MAŁEJ ARCHITEKTURY SAKRALNEJ NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO

Gmina	Lp.	Nazwa zabytku
1	2	3
Stopnica	1.	Stopnica, Figura Św. Jana Nepomucena kamienna z 1730 r. z fundacji Starosty Stopnickiego Wawrzyńca Lanckorońskiego
	2.	Stopnica, Figura Św. Jana Nepomucena z przełomu ok. XVIII w.
	3.	Stopnica, Figura Św. Jana Nepomucena z przełomu ok. XVIII w. w Stopnicy
	4.	Stopnica, Figura Św. Floriana z 1806 r. z fundacji Andrzeja i Zofii Barańskich
	5.	Stopnica, Figurka Matki Boskiej Niepokalanej
	6.	Stopnica, ul. Źródła 25, Figura Marii Niepokalanej na kolumnie kamienna II poł. XIX w.
	7.	Stopnica, ul. Witosa, Krzyż metalowy na postumencie
	8.	Stopnica, droga Stopnica – Solec, Krzyż drewniany
	9.	Stopnica, przy kościele parafialnym, Figura Najświętszej Marii Panny na cokole z 1716 r.
	10.	Stopnica, przy kościele parafialnym, Figura Chrystusa Klęczącego
	11.	Stopnica, przy kościele parafialnym, Figura Matki Bożej na postumencie
	12.	Stopnica, droga Stopnica – Staszów, posesja nr 23, <i>Chrystus ukrzyżowany</i> (krzyż metalowy na postumencie)
	13.	Stopnica, Kapliczka murowana z krzyżem metalowym
	14.	Bosowice, posesja nr 34, Krzyż metalowy na postumencie
	15.	Bosowice, posesja nr 54, Krzyż metalowy na postumencie
	16.	Bosowice, Krzyż drewniany
	17.	Bosowice, posesja nr 53, Figura Matki Boskiej
	18.	Kapliczka murowana 100 m za budynkiem OSP w kierunku gruntu na Błoniach
	19.	Czyżów, Kapliczka na postumencie metalowym
	20.	Czyżów, Krzyż drewniany
	21.	Czyżów, Kapliczka na postumencie metalowym
	22.	Czyżów, posesja nr 91, Kapliczka na fundamencie murowanym
	23.	Dziesławice, Kamienna Figura Matki Boskiej na postumencie kamiennym
	24.	Dziesławice, Krzyż metalowy na postumencie
	25.	Dziesławice, Krzyż metalowy na postumencie
	26.	Dziesławice, Kapliczka szafkowa na postumencie betonowym - figurka Matki Boskiej
	27.	Kąty Nowe, Kapliczka szafkowa na słupie Matki Boskiej i Pana Jezusa
	28.	Kąty Nowe, Krzyż na postumencie
	29.	Kąty Nowe, Krzyż kapliczka słupkowa szwedzka kamienna z XVIII w.
	30.	Kąty Stare – Folwarki, posesja nr 2, Figurka murowana z krzyżem – Św. Antoni
	31.	Kąty Stare – Folwarki, Figurka murowana Św. Floriana
	32.	Kąty Stare – Folwarki, Figurka drewniana Matki Boskiej
	33.	Kąty Stare – Folwarki, Figurka murowana Pana Jezusa
	34.	Fałęcin Nowy, posesja nr 1, Krzyż metalowy na postumencie
	35.	Fałęcin Nowy, Krzyż metalowy na postumencie
	36.	Fałęcin Stary, Kapliczka słupkowa - Matki Boskiej
	37.	Fałęcin Stary, Krzyż murowany
	38.	Jastrzębiec, Figura Św. Floriana
	39.	Kłępie Górne, Figura Matki Boskiej
	40.	Kłępie Górne, posesja nr 9, Kapliczka szafkowa na metalowym słupie - Mały Pan Jezus
	41.	Kłępie Górne, posesja nr 50, Kapliczka murowana – Św. Józef z Dzieciątkiem
	42.	Kłępie Górne, Kapliczka murowana – Jezus Miłosierny
	43.	Kłępie Dolne, posesja nr 9, Kapliczka słupkowa Św. Antoniego
	44.	Kłępie Dolne, droga Stopnica – Oleśnica, Krzyż metalowy na postumencie
	45.	Konary, działka nr 101, Krzyż kamienny – Chrystus Ukrzyżowany
	46.	Konary, działka nr 554, Figura kamienna – Chrystus Frasobliwy

1	2	3
Stopnica	47.	Konary, działka nr 382, Krzyż kamienny – Chrystus Ukrzyżowany
	48.	Kuchary, Figura na postumencie z XIX w – Pan Jezus
	49.	Kuchary, Figura na kolumnie z XVIII w.– Chrystus Frasobliwy
	50.	Kuchary, Krzyż metalowy na postumencie
	51.	Kuchary, Figura na postumencie – Św. Antoni Padewski z 1707 r.
	52.	Kuchary, Krzyż kamienny
	53.	Mariampol – Borek, Kapliczka słupkowa – metalowa Matki Boskiej Częstochowskiej
	54.	Mariampol – Borek, Kapliczka słupkowa drewniana Matki Boskiej Częstochowskiej
	55.	Mariampol – Borek, Kapliczka słupkowa drewniana Matki Boskiej i Pana Jezusa – figury porcelanowe
	56.	Mietel, Figura Matki Boskiej
	57.	Nowa Wieś, Figura Matki Bożej
	58.	Nowa Wieś, Krzyż metalowy na postumencie z kamienia
	59.	Podlasek, Krzyż drewniany
	60.	Podlasek, Kapliczka szafkowa na drzewie
	61.	Podlasek, Figurka murowana Matki Boskiej
	62.	Prusy, Kapliczka szafkowa drewniana
	63.	Podlasek, Kapliczka domkowa z 1890 r. <i>Chrystus Frasobliwy</i> (pod opieką konserwatorską)
	64.	Podlasek, Krzyż na murowanym cokole
	65.	Skrobaczów, droga powiatowa, Kapliczka murowana z krzyżem metalowym
	66.	Skrobaczów, Krzyż drewniany
	67.	Skrobaczów, Krzyż metalowy
	68.	Skrobaczów, Krzyż metalowy na postumencie
	69.	Smogorzów, Krzyż
	70.	Smogorzów, Krzyż na postumencie murowanym
	71.	Smogorzów, Kamienna figura Św. Tekli
	72.	Smogorzów, Kamienna figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem barokowa z XVII w.
	73.	Smogorzów, Kamienna figura Chrystusa Frasobliwego na kolumnie z XVII/XVIII w.
	74.	Szklanów, Figura na podstawie kamiennej wys. ok 4 m z 1797 r.
	75.	Szklanów, Krzyż metalowy na postumencie schodkowym
	76.	Szczeglin, Kapliczka Matki Boskiej
	77.	Szczeglin, ul. Polna, Kapliczka murowana domkowa z 1794 r.
	78.	Suchowola, Kapliczka słupkowa Matki Boskiej
	79.	Suchowola, Kapliczka murowana Matki Boskiej
	80.	Suchowola, Kapliczka słupkowa Matki Boskiej
	81.	Suchowola, Kapliczka słupkowa Matki Boskiej
	82.	Suchowola, Krzyż metalowy na postumencie
	83.	Suchowola, Kapliczka słupkowa Matki Boskiej
	84.	Suchowola, Krzyż murowany na postumencie
	85.	Szczytniki, Krzyż metalowy na cokole murowanym Chrystus Ukrzyżowany
	86.	Szczytniki, Krzyż metalowy na cokole murowanym
	87.	Szczytniki, Krzyż metalowy na cokole murowany
	88.	Szczytniki, Figura murowana Św. Tekli
	89.	Topola, Krzyż kamienny
	90.	Topola, Krzyż metalowy
	91.	Topola, Figura kamienna Chrystusa Frasobliwego
	92.	Topola, Krzyż metalowy
	93.	Zaborze, Kapliczka słupkowa z szafką oszkloną Matki Boskiej
	94.	Zaborze, Kapliczka słupkowa z metalową oszkloną szafką Matki Boskiej
	95.	Żerniki Dolne, Krzyż drewniany
	96.	Żerniki Dolne, Kapliczka domkowa – Matki Boskiej
	97.	Żerniki Dolne, Figura – Matka Boska

1	2	3
Wiślica	98.	Kobylniki, kapliczka murowana, kamienna z 1907 r.
	99.	Brodek, kapliczka słupowa, kamienna, czworoboczna z płaskorzeźbami, ze stożkowym daszkiem kamiennym. Na okrągłym cokole z bloków kamiennych
	100.	Goryslawice, kapliczka słupowa murowana, okrągła z kolumnkami dźwigającymi gzyms z kopułą zwieńczoną krzyżem. Na schodkowym postumencie i okrągłym słupie
	101.	Konieczmosty (Kuchary), kapliczka słupowa murowana z 1541 r., walcowaty słup na cokole, czworoboczna, kryta kamiennym, stożkowym daszkiem ze sterczyną
	102.	Wiślica, Plac Solny, kapliczka słupowa murowana, płaskorzeźby, słabo widoczny napis
	103.	Wiślica, kapliczka św. Jana Nepomucena, XVIII w., słupowa murowana, prostokątna, nakryta siodłowo. Od frontu nisza z rzeźbą późnobarokową
	104.	Goryslawice, kapliczka szafkowa, murowana z 1990 r., z rzeźbą Najświętszej Marii Panny. Na postumencie z inskrypcją: <i>Fundacja /3.V.1990/Kozerowie</i>
	105.	Goryslawice, kapliczka na postumencie, murowana z 1700 r. czworoboczna, bez ściany fasadowej, dach namiotowy, gontowy; zwieńczona krzyżem
	106.	Konieczmosty, kapliczka na postumencie, drewniana, św. Jan Nepomucen, na czterech kolumnach dach dwuspadowy, z okapem
	107.	Chotel Czerwony, figura św. Jana Nepomucena, kam., koniec XVIII w., na cokole filarze przechodzącym w kolumnę jońską. Obecnie zachowany tylko przełamany
	108.	Goryslawice, figura kamienna Matki Boskiej, na schodkowym postumencie i gzymsowanym cokole z wolutami po bokach
	109.	Goryslawice, figura kamienna Matki Boskiej, na bazie z ornamentem palmetowym. Na cokole inskrypcja
	110.	Jurków, figura kamienna św. Teresy, na cokole z inskrypcją i wysokiej kolumnie korynckiej
	111.	Wiślica, figura przydrożna, kamienna, z ok. poł. XVII w. Na nowszym cokole czworoboczny słup dźwigający kapliczkę, ujętą w wydatne, profilowane gzymsy, zwieńczoną kamiennym namiotowym daszkiem z kulami. Na ściankach kapliczki arkadowe płyciny z płaskorzeźbionymi scenami Męki Pańskiej
	112.	Chotel Czerwony, krzyż kamienny, 1826 r., z krucyfiksem, św. Janem (klęczącym) i czaszką. Na gzymsowanym postumencie z płycinami z inskrypcją i płaskorzeźbą
	113.	Goryslawice, krzyż na kolumnie, 1825 r.
	114.	Jurków, krzyż, Grupa Ukrzyżowania, XVII-XVIII w.
	115.	Jurków, krzyż, kam., z krucyfiksem, na postumencie i cokole z płycinami i <i>okienkami</i>
	116.	Jurków, krzyż, kam., z krucyfiksem, na bazie z czaszką MB i św. Janem. Na postumencie i cokole z płycinami
	117.	Kobylniki, krzyż z Grupą Ukrzyżowania
	118.	Konieczmosty, Jan Nepomucen, drew., z 1850 r.
	119.	Konieczmosty, Jan Nepomucen, drew., z 1920 r.
	120.	Kobylniki, Chrystus Frasobliwy na kolumnie z płaskorzeźbami świętych, I poł. XIX w.,
	121.	Kobylniki, Anioł Stróż na słupie z głowicą
	122.	Skotniki Dolne, figura przydrożna kamienna, na wyniosłym cokole wysoka toskańska kolumna z ażurową latarnią o czterech słupkach, XVII/XVIII w.,
	123.	Skotniki Dolne, figura przydrożna, na postumencie słup dźwigający ażurową kapliczkę z filarkami w narożnikach; wewnątrz rzeźba kamienna Chrystus Frasobliwy, XVII/XVIII w.
	124.	Skotniki Dolne, figura przydrożna, rzeźba św. Floriana na postumencie z płaskorzeźbami świętych, późnobarokowa, 1767 r.
	125.	Skotniki Dolne, figura przydrożna, rzeźba św. Mikołaja uszkodzona w czasie I wojny światowej (1914-1918) na postumencie z płaskorzeźbami świętych, figura św. Jana Nepomucena, późnobarokowa
	126.	Chotel Czerwony, figura z przedstawieniem św. Rocha, II poł. XVIII w.

1	2	3
Pacanów	127.	Kwasów, Figurka Pana Jezusa na postumencie betonowym
	128.	Kwasów, Kapliczka Matki Boskiej na postumencie murowanym
	129.	Kwasów, Kapliczka Matki Boskiej Fatimskiej na postumencie murowanym
	130.	Kwasów, Krzyż metalowy z wizerunkiem Pana Jezusa
	131.	Kwasów, Krzyż metalowy z wizerunkiem Pana Jezusa
	132.	Pacanów, Figurka Pana Jezusa na postumencie murowanym
	133.	Pacanów, Kapliczka Matki Boskiej na postumencie murowanym
	134.	Pacanów, ul. Oleśnicka, Figurka Pana Jezusa
	135.	Pacanów, Krzyż na murowanym cokole z wizerunkiem Pana Jezusa
	136.	Pacanów, Krzyż żeliwny, na postumencie kamiennym z wizerunkiem Pana Jezusa
	137.	Pacanów, Figurka Matki Boskiej, na postumencie murowanym
	138.	Pacanów, Krzyż żeliwny z 1863 r. z wizerunkiem Pana Jezusa, cokół wykonany z elementów piaskowca, podstawa cementowa na postumencie z kamienia, wokół ogrodzenie ze słupków metalowych połączone łańcuchem. Remont przeprowadzony przez <i>Stowarzyszenie Miłośników Pacanowa</i> w 2007 r. przy wsparciu Fundacji im. Rataja
	139.	Pacanów, Krzyż granitowy z wizerunkiem Pana Jezusa
	140.	Pacanów, Figurka Matki Boskiej ul. Książnicka
	141.	Pacanów, Figura Św. Barbary
	142.	Pacanów, Krzyż na postumencie kamiennym
	143.	Pacanów, Figura Pana Jezusa
	144.	Pacanów, przy kościele, Figurka Matki Boskiej Fatimskiej umieszczona na kamieniu
	145.	Pacanów, park, Figura Św. Floriana
	146.	Sroczków, Krzyż metalowy z wizerunkiem Pana Jezusa
	147.	Sroczków, Kapliczka Matki Boskiej na postumencie murowanym z cegły czerwonej
	148.	Sroczków, Kapliczka Matki Boskiej na słupku metalowym
	149.	Sroczków, Kapliczka Matki Boskiej na słupku metalowym
	150.	Sroczków, Kapliczka Matki Boskiej na słupku
	151.	Sroczków, Kapliczka Matki Boskiej
	152.	Zborówek Nowy, posesja nr 8, Figurka Matki Boskiej na postumencie kamiennym
	153.	Zborówek Nowy, Kapliczka Matki Boskiej na postumencie kamiennym
	154.	Zborówek Nowy, Kapliczka Matki Boskiej na postumencie z czerwonej cegły
	155.	Biskupice, Krzyż z wizerunkiem Pana Jezusa na postumencie murowanym
	156.	Biskupice, Kapliczka Matki Boskiej na postumencie z cegły
	157.	Biskupice, Krzyż na postumencie murowanym z wizerunkiem Pana Jezusa
	158.	Zborówek Stary, Figura Chrystusa Frasobliwego z 1648 r.
	159.	Zborówek Stary, Figurka Matki Boskiej z 1966 r. na cokole murowanym
	160.	Zborówek Stary, Figurka Matki Bożej 1980 r. na postumencie murowanym
	161.	Grabowica, Krzyż metalowy z wizerunkiem Pana Jezusa
	162.	Komorów, Figurka Matki Boskiej
	163.	Komorów, Figurka Matki Boskiej na postumencie murowanym
	164.	Kółko Żabieckie, Figurka Matki Boskiej na postumencie kamiennym
	165.	Kółko Żabieckie, Figura Św. Jan Nepomucena
	166.	Kółko Żabieckie, Krzyż metalowy z wizerunkiem Pana Jezusa
	167.	Żabiec, Figura Matki Boskiej na postumencie murowanym
	168.	Rataje Karskie, Figura <i>Serca Pana Jezusa</i> na postumencie murowanym
	169.	Rataje Karskie, Figura Matki Boskiej Bolesnej z 1933 r.
	170.	Niegosławice, Kapliczka Matki Boskiej Częstochowskiej
	171.	Kępa Lubawska, Figurka <i>Matki Boskiej Niepokalanej Poczętej</i> 1930 r., postument murowany
	172.	Rataje Słupskie, Kapliczka Matki Boskiej słupkowa z szafką oszkloną
	173.	Rataje Słupskie, Figurka Pana Jezusa
	174.	Rataje Słupskie, Figurka <i>Matki Boskiej Niepokalanej</i> z 1927 r., postument murowany
	175.	Zołcza – Ugory, Figurka Matki Boskiej na postumencie

1	2	3
Pacanów	176.	Wójcza, Figurka na postumencie
	177.	Wójcza, Figurka na postumencie
	178.	Wójcza, Krzyż metalowy
	179.	Wójcza, Krzyż metalowy z wizerunkiem Pana Jezusa
	180.	Wójeczka, Krzyż metalowy z wizerunkiem Pana Jezusa
	181.	Wójeczka, Figurka przy drodze powiatowej
	182.	Chrzanów, Krzyż metalowy
	183.	Słupia, Figurka Pana Jezusa na cokole murowanym
	184.	Słupia, Krzyż drewniany z wizerunkiem Pana Jezusa
	185.	Słupia, przy Kanale Strumień, Krzyż metalowy
	186.	Słupia, Figurka Matki Boskiej
	187.	Słupia, Figurka Św. Józefa
	188.	Słupia, Figura Chrystusa Frasobliwego z 1820 r.
	189.	Oblekoń, Figurka Matki Boskiej Bolesnej 1907 r.
	190.	Oblekoń, Krzyż na postumencie murowanym
	191.	Oblekoń, Figurka Trójcy Świętej z 1908 r.
	192.	Oblekoń, Krzyż przydrożny na postumencie kamiennym z 1884 r.
	193.	Oblekoń, posesja nr 267, Krzyż na postumencie kamiennym
	194.	Trzebica, Figurka Matki Boskiej, na postumencie murowanym
	195.	Podwale, Kapliczka Matki Boskiej Cudownej na słupie drewnianym z 1908 r.
	196.	Biechów, Figura Wniebowzięcia z 1737 r.
	197.	Biechów, Figura Św. Jana Nepomucena z 1725 r.
	198.	Biechów, Figura Rodziny Świętej wniesiona na kamieniu z 1910 r.
	199.	Biechów, plac obok kościoła, Figura Niepokalanie Poczęta Dziewica Maryja
	200.	Książnice, Figurka
	201.	Książnice, Figurka Św. Jana Nepomucena na postumencie
	202.	Książnice, Kapliczka Matki Boskiej na postumencie murowanym
	203.	Karsy Małe, Krzyż na kamiennym postumencie z 1949 r.
	204.	Karsy Dolne, Kapliczka Matki Bożej szafkowa umieszczona na drzewie
	205.	Niegosławice, Kapliczka Matki Boskiej szafkowa umieszczona na drzewie
	206.	Niegosławice, Kapliczka Matki Boskiej szafkowa umieszczona na drzewie
	207.	Niegosławice, Figura Matki Boskiej kamienna
	208.	Niegosławice, Kapliczka Matki Boskiej na słupie drewnianym
	209.	Niegosławice, Kapliczka Matki Boskiej Częstochowskiej

1	2	3
Tuczępy	210.	Nieciesławice, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	211.	Nieciesławice, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	212.	Tuczępy, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	213.	Tuczępy, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	214.	Tuczępy, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	215.	Tuczępy, Figura św. Jana
	216.	Tuczępy, Figurka Matki Boskiej
	217.	Tuczępy, kapliczka Matki Boskiej
	218.	Tuczępy, kapliczka Matki Boskiej
	219.	Góra, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	220.	Góra, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	221.	Sieczków, Krzyż na kamiennym postumencie
	222.	Sieczków, Krzyż na kamiennym postumencie
	223.	Sieczków, Krzyż na kamiennym postumencie
	224.	Chałupki, Krzyż na kamiennym postumencie
	225.	Chałupki, Krzyż na kamiennym postumencie
	226.	Grzymała, Krzyż na kamiennym postumencie
	227.	Grzymała, Krzyż na kamiennym postumencie
	228.	Podlesie, Krzyż drewniany
	229.	Wierzbica, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	230.	Wierzbica, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	231.	Wierzbica, Figura Matki Boskiej
	232.	Dobrow, Figurki Matki Boskiej
	233.	Rzędów, Figura Matki Boskiej
	234.	Jarosławice, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	235.	Jarosławice, kapliczki Matki Boskiej
	236.	Jarosławice, kapliczki Matki Boskiej
	237.	Niziny, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	238.	Niziny, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	239.	Niziny, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	240.	Niziny, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	241.	Niziny, Krzyż metalowy na kamiennym postumencie
	242.	Niziny, Figura Matki Boskiej
	243.	Kargów, Figura Św. Józefa
	244.	Kargów, Figurka Matki Boskiej na placu kościelnym
	245.	Kargów, Figura Matki Boskiej
	246.	Kargów, Krzyż
	247.	Brzozówka, Figura Matki Boskiej
Nowy Korczyn	248.	Czarkowy, Kapliczka barokowa z 1666 r.
	249.	Czarkowy, Figura Św. Michała
	250.	Nowy Korczyn, Figura Św. Kingi z 1820 r.
	251.	Strożyska, Kapliczka barokowa z II poł. XVII w.
	252.	Strożyska, Kapliczka słupowa z XVII w.
	253.	Rzegocin, Figura Św. Franciszka z 1820 r.
	254.	Ostrowce, Figura barokowa
	255.	Ostrowce, Figura kamienna słupowa
	256.	Pawłów, Figura kamienna XIX/XX w. <i>Cztery sceny z życia Chrystusa</i>

1	2	3
Solec - Zdrój	257.	Chinków, Figura Marii Niepokalanej z 1904 r.
	258.	Kików (przysiółek Kosinów), Figura Chrystusa Frasobliwego z ok. XVII w.
	259.	Kików, Krzyż kamienny z ok. XIX w.
	260.	Kików, Figura św. Floriana z ok. XIX w.
	261.	Kików, posesja nr 56, Kapliczka pasyjna
	262.	Kików, Kapliczka pasyjna z ok. XVII w.
	263.	Magierów, Krzyż kamienny z 1917 r.
	264.	Piasek Mały, Figura Marii Niepokalanej z 1951 r.
	265.	Piasek Mały, Kapliczka pasyjna XVII/XVIII w.
	266.	Piasek Mały, Kapliczka „szwedzka” z ok. 1655 r.
	267.	Piasek Mały, Krzyż żeliwny z 1884 r.
	268.	Piasek Mały, Figura Chrystusa Frasobliwego z 1884 r.
	269.	Piastów, Krzyż żeliwny z 1907 r.
	270.	Piastów, Figura Chrystusa Frasobliwego i 4 Ewangelistów z 5 maja 1689 r.
	271.	Piastów, Kapliczka „szwedzka” z ok. XVII w.
	272.	Wieliczka, Figura Matki Boskiej Różańcowej z 1937 r., filar z 1837 r.
	273.	Wieliczka, Krzyż kamienny z ok. XVIII lub XIX w.
	274.	Wieliczka, Figura Chrystusa Frasobliwego z ok. XVIII w.
	275.	Wieliczka, Figura Chrystusa Frasobliwego z 1734 r.
	276.	Wieliczka, Krzyż kamienny z 1891 r.
	277.	Wieliczka, Figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem z XIX w.
	278.	Wieliczka, Krzyż żeliwny z XIX w.
	279.	Wieliczka, Figura św. Antoniego Padewskiego z XIX w.
	280.	Piastów, Figura św. Jana Nepomucena z XIX w.
	281.	Solec-Zdrój, Figura św. Mikołaja z 1982 r.
	282.	Solec-Zdrój, Figura Marii Niepokalanej z 1904 r.
	283.	Solec-Zdrój, Figura Marii Niepokalanej z 1920 r.
	284.	Wieliczka, Figura św. Jana Kantego z 1835 r.
	285.	Wieliczka, Kapliczka pasyjna XVIII/XIX w.
	286.	Wieliczka, Krzyż kamienny z ok. XIX w.
	287.	Wieliczka, Figura Chrystusa Frasobliwego z ok. XIX w.
	288.	Wieliczka, Figura Matki Boskiej Różańcowej z 1922 r.
	289.	Wieliczka, Kapliczka z figurą Chrystusa Frasobliwego z I poł. XVII w.
	290.	Wieliczka, Figura św. Jana Nepomucena z 1810 r.
	291.	Wieliczka, Figura św. Rozalii z XVII w.
	292.	Wieliczka, Krzyż kamienny z ok. I poł. XIX w.
	293.	Wieliczka, Figura Marii Niepokalanej z ok. XIX w.
	294.	Wieliczka, Krzyż kamienny z ok. XIX w.
	295.	Wieliczka, Kapliczka pasyjna z ok. XVII w.
	296.	Wieliczka, Krzyż żeliwny z 1880 r.
	297.	Wieliczka, Figura Chrystusa Frasobliwego z 1885 r.
	298.	Wieliczka, Krzyż drewniany z XIX w.
	299.	Wieliczka, Figura Chrystusa Frasobliwego z 1790 r.
	300.	Wieliczka (przysiółek Zwierzyniec), Krzyż drewniany z XIX w.
	301.	Wieliczka, Figura Matki Boskiej Różańcowej z 1934 r.
	302.	Wieliczka, Figura Matki Boskiej Różańcowej z 1928 r.
	303.	Wieliczka, Figura Marii Niepokalanej z 1951 r.
	304.	Wieliczka, Figura Chrystusa Frasobliwego z 1688 r.

12.4. WYKAZ ZABYTEKÓW RUCHOMYCH

Gmina	Miejsce zlokalizowania zabytku	Wyszczególnienie zabytków	Sztuk
1	2	3	4
Busko – Zdrój	Kościół w Chotelku Zielonym	Ołtarz – gotycko-barokowy z 1527r., część główna gotycka z 1527r., nastawa barokowa z II połowy XVII w., w ołtarzu cztery obrazy: <i>Ukrzyżowanie</i> , obraz późnorenesansowy z 1624 r., obraz <i>Św. Mikołaja</i> i obraz <i>Św. Tekla</i> , oba barokowe z II połowy XVII w. oraz obraz <i>Św. Stanisław wskrzeszający Piotrowina</i> - barokowy z I połowy XVIII w., a także dwie rzeźby: rzeźba <i>Matki Boskiej</i> i rzeźba <i>Św. Ewangelisty</i> - o charakterze późnogotyckim i cechach ludowych z XVIII w.	1
		Ambona późnorenesansowa (manieristyczna) z XVII w.	1
		Dekoracja malarska stropu nawy, renesansowa z połowy XVI w.	1
		Obraz <i>Św. Antoni z Dzieciątkiem</i> – barokowy z II poł. XVII w.	1
		Obraz <i>Św. Antoni z Dzieciątkiem</i> – barokowy o cechach ludowych z XVIII w.	1
		Płyta nagrobna z Gostyńskich Gniewoszowej, 1630 r.	1
		Portal z początku XVI w., fasada zachodnia	1
		Krucyfiks ścienny, późnogotycki z początku XVI w.	1
		Rzeźba neoklasycystyczna z XIX w.	2
		Rzeźba o charakterze barokowym z XVIII w.	1
	Kościół w Dobrowodzie	Portal z pocz. XVI w.	1
		Portal z około 1525 r.	1
		Portal z I poł. XVI w.	1
		Ołtarz główny z II poł. XVIII w.	1
		Obraz <i>Ukrzyżowanie</i> z II poł. XVIII w.	1
		Rzeźba <i>Matka Boska</i> z II poł. XVIII w.	1
		Rzeźba <i>Św. Jana</i> z II poł. XVIII w.	1
		Ambona z II poł. XVIII w.	1
		Obraz <i>Chrystus wśród apostołów</i> z II poł. XVIII w.	1
		Krucyfiks z XVIII w.	1
		Zwornik z ok. 1524 r.	1
		Chrzcielnica, pocz. XVI w.	2
		Epitafium J. Boboli dwukondygnacyjne z popiersiem z ok. 1605 r.	1
		Epitafium S. D. Brzozowskiego	1
		Płyta nagrobkowa J. Boboli	1
		Relikwiarz z XVIII w.	1
		Rzeźba <i>Anioł</i> z XVIII w.	1
		Tabernakulum z XVIII w.	1
		Rzeźba <i>Św. Jan Nepomucen</i> z II poł. XVIII w.	1
	Dobrowoda	Kapliczka przydrożna – 1665r., koło kościoła po str. zach.	1
	Kościół w Widuchowie	Ołtarz o charakterze barokowym z XVIII w. (ok. 1680 r.)	2
		Krucyfiks o charakterze barokowym z XVIII w.	1
		Kropielnica o charakterze barokowym z XVIII w.	1
		Puszka na datki o charakterze neorenesansowy z 2 połowy XIX	1
		Kielich mszalny z II połowy XIX w.	1
		Świecznik z epoki rokoka z II połowy XVIII w.	1

1	2	3	4
Busko – Zdrój	Kościół w Janinie	Ołtarz główny klasycystyczny z 1822 r.	1
		Krucyfiks o charakterze barokowym z XVIII w.	1
		Rzeźba o charakterze klasycystycznym z XIX w.	1
		Ołtarz o charakterze neoklasycystycznym z XIX w.	1
		Płaskorzeźba o charakterze neobarokowym z XIX w.	1
		Płaskorzeźba o charakterze neoklasycystycznym z XIX w.	1
		Ambona neoklasycystyczna z XIX w.	1
		Konfesjonał o charakterze neoklasycystycznym z XIX w.	1
		Chrzcielnica o charakterze barokowym z XVII w.	1
		Kropielnica o charakterze klasycystycznym z XIX w. (ok. 1822 r.).	2
		Krucyfiks o charakterze neobarokowym z XIX w.	1
		Obraz barokowy z II połowy XVIII w.	1
		Monstrancja barokowa z I połowy XVIII w.	1
		Puszka na datki o charakterze barokowym z połowy XVII w.	1
		Kielich mszalny o charakterze barokowym z połowy XVII w.	1
		Kielich mszalny o charakterze neorenesansowym, ok. 1880 r.	1
		Relikwiarz o charakterze klasycystycznym z I połowy XIX w.	1
		Krucyfiks o charakterze klasycystycznym z I połowy XIX w.	1
		Krucyfiks neoklasycystycznym z XIX w. (ok. 1870 r.)	2
		Krucyfiks o charakterze neobarokowym z XIX w.	1
		Krucyfiks o charakterze neobarokowym z II połowy XIX w.	1
		Łódka na kadzidło o charakterze barokowym z II połowy XVIII w.	1
		Lampka o charakterze klasycystycznym z I połowy XIX w.	1
		Paschał o charakterze barokowym z końca XVII w.	1
		Świecznik o charakterze neobarokowym z końca XIX w.	1
	Kościół w Szczawo-ryżu	Ołtarz o charakterze barokowym z II połowy XVIII w.	1
		Rzeźba o charakterze barokowym z II połowy XVIII w.	8
		Obraz renesansowo-barokowy z początku XVIII w.	1
		Obraz o charakterze barokowym z XVIII w.	1
		Tabernakulum o charakterze barokowym z II połowy XVIII w.	1
		Ołtarz o charakterze barokowym z połowy XVII w.	1
		Rzeźba o charakterze barokowym z XVII w.	5
		Ołtarz o charakterze barokowym z XVII w.	1
		Obraz o charakterze barokowym z II połowy XVII w.	1
		Ołtarz o charakterze barokowym z I połowy XVIII w.	1
		Rzeźba o charakterze barokowym z I połowy XVIII w.	2
		Obraz o charakterze barokowym z I połowy XVIII w.	2
		Ołtarz o charakterze neoklasycystycznym z XIX w.	1
		Krucyfiks o charakterze neobarokowym z XIX w.	1
		Rzeźba z epoki eklektyzmu, XIX w.	1
		Obraz z epoki eklektyzmu, XIX w.	1
		Ambona z epoki rokoko z XVIII w.	1
		Konfesjonał o charakterze barokowym z XVIII w.	1
		Chór muzyczny z epoki baroku, II połowa XVIII w.	1
		Sztukaterie o charakterze renesansowym z XVII w.	1
		Chrzcielnica o charakterze barokowym z XVII w.	1
		Kropielnica o charakterze barokowym z XVII w.	1
		Kropielnica o charakterze neobarokowym z końca XIX w.	1
		Krucyfiks z I połowy XVIII w.	1
		Rzeźba o charakterze barokowym z XVII w.	2
		Epitafium o charakterze barokowym z 1676 r.	1
		Krucyfiks o charakterze barokowym z XVIII w.	1

1	2	3	4
Busko – Zdrój	Kościół w Szczawo-ryżu	Krucyfiks o cechach ludowych z XIX w.	1
		Tablica nagrobna o charakterze barokowym z 1633 r.	1
		Tablica nagrobna o charakterze barokowym z 1643 r.	1
		Tablica nagrobna z XIX w., z 1820 r.	1
		Tablica nagrobna z XIX w., z 1831 r.	1
		Tablica nagrobna z XIX w., z 1855 r.	1
		Tablica o charakterze barokowym z 1618 r.	1
		Monstrancja z I połowy XVIII w.	1
		Puszka na datki z epoki klasycyzmu z XVIII w.	1
		Kielich barokowy z I połowy XVIII w.	1
		Kielich z epoki rokoko z XVIII w.	1
		Kielich z epoki rokoko z 1755 r.	1
		Kielich o charakterze barokowym z 1836 r.	1
		Kielich z epoki neobarok z 1898 r.	1
		Krucyfiks z XIX w., z 1869 r.	
		Krucyfiks z epoki neoklasycyzmu z 1870 r.	1
		Krucyfiks z epoki neobarok z końca XIX w.	1
		Krucyfiks z epoki neobarok z końca XIX w.	1
		Pacyfikał o charakterze barokowym z I połowy XVIII w.	1
		Krucyfiks z epoki baroku z 1815 r.	1
		Relikwiarz z epoki gotyku z XV w.	1
		Naczynie o charakterze barokowym z XVII w.	1
		Ampułka z epoki eklektyzmu z XIX w.	1
		Lampka o charakterze barokowym z 1700 r.	1
		Świecznik z epoki neobarok z końca XIX w.	1
		Świecznik z epoki neobarok z XIX w.	1
		Zamek z epoki gotyku z XV w.	1
		Ornat o charakterze barokowym z XVIII w.	2
		Ornat z epoki baroku z XVIII w.	1
		Figura z epoki baroku z XVIII w.	1
Wiślica	Bazylika w Wiślicy	Zespół zabytków ruchomych stanowiący wystrój i wyposażenie zespołu Bazyliki Kolegiackiej (kościół, dzwonnica, Dom Długosza), nr rej. 210 B	145
		witraże, nr rej. 290 B	3
	Dom Długosza w Wiślicy	gotyckie malowidła ściennie, nr rej. 9	1
	Kościół w Chotlu Czerwonym	Zespół zabytkowy stanowiący wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Bartłomieja, nr rej. 123 B	47
	Kościół w Goryśławicach	Zespół zabytkowy stanowiący wystrój i wyposażenie kościoła filialnego pw. św. Wawrzyńca oraz nagrobki na cmentarzu przyległym; nr rej. 125 B	29
Pacanów	Kościół w Pacanowie	Cudowny Wizerunek Chrystusa	1
	Kościół w Zborówku	Tryptyk w ołtarze głównym	1

1	2	3	4
Nowy Korczyn	Kościół w Nowym Korczynie	Obraz Zaśnięcia Matki Boskiej z pocz. XVI w.	1
	Kościół w Ostrowcach (Grupa Ukrzyżowania na belce tęczowej)	krucyfiks	1
		figurka Matki Boskiej rzeźba neogotycka z końca XIX w.	1
		figurka Św. Jana Ewangelisty – rzeźba neogotycka z końca XIX w.	1
		Chrzcielnica, obecnie kropielnica, klasycystyczna z poł. XIX w.	1
		Tablica poświadczająca odbudowę kościoła późnorenansowa z 1600 r.	1
		Tablica nagrobna ks. Andrzeja Walentego Daleszyńskiego, zm. w 1840 r.	1
		Renesansowy obraz <i>Matka Boska z Dzieciątkiem</i> z XVI w. sukienka późnobarokowa z XVIII w.	1
		Późnobarokowy obraz <i>Chrystus na krzyżu</i> z I poł. XVIII w.	1
		Monstrancja późnobarokowa z I poł. XVIII w.	1
		Kielich mszalny późnobarokowy z 1747 r.	1
		Kielich mszalny późnobarokowy z XVIII w.	1
		Puszka na komunikaty, późnobarokowa z 1763 r.	1
		Krucyfiks ołtarzowy neobarokowy z II poł. XIX w.	1
		Ornat biały: kolumna haftowana późnobarokowa z I poł. XVIII w. boki z XX w.	1
		Ornat czerwony: kolumny haftowane późnobarokowe z XVIII w.	1
		Kapa z tkaniny neobarokowej z XIX w.	1
	Kościół w Strożyskach	Ołtarz główny późnobarokowy (rokokowy) z ok. poł. XVIII w.	1
		Późnobarokowy obraz <i>Koronacja Matki Boskiej</i> z ok. poł. XVIII w.	1
		Późnobarokowy obraz <i>Ostatnia Wieczerza</i> z ok. poł. XVIII w.	1
		Krucyfiks z ok. poł. XVIII w.	1
		Rzeźby pary putt z ok. poł. XVIII w.	2
		Neogotycka figura Św. Józefa z końca XIX w.	1
		Neogotycka figura Matki Boskiej z końca XIX w.	1
		Tabernakulum późnobarokowe (rokokowe) z ok. XVIII w.	1
		Ołtarz boczny Matki Boskiej, późnobarokowy z ok. poł. XVIII w.	1
		Późnobarokowy obraz <i>Matka Boska z Dzieciątkiem</i> z ok. poł. XVIII w.	1
		Ołtarz boczny Św. Józefa, późnobarokowy z około połowy XVIII w.	1
		Późnobarokowy obraz <i>Św. Józefa z Dzieciątkiem</i> z ok. poł. XVIII w.	1
		Ambona późnobarokowa z ok. poł. XVIII w.	1
		Kropielnica barokowa z XVII w.	1
		Tablica erekcyjna, gotycka z 1378 r.	1
		Płaskorzeźba – herb Półkoźic gotycka z lat po 1378 r.	1
		Epitafium Małgorzaty Gotkowskiej, późnorenansowe z I poł. XVII w.	1
		Tablica nagrobna Aleksandra Kownackiego, zm. w 1886 r.	1
		Monstrancja późnogotycka z XVI/XVII w. stopa barokowa z 1690 r.	1
		Kielich mszalny, wczesnobarokowy z ok. poł. XVII w.	1
		Kielich wczesnobarokowy z XVII w. czara z l. 1908-15 z warsztatu T. Wenera	1
		Kielich mszalny późnobarokowy z 1786 r.	1
		Kielich mszalny późnobarokowy z 1796 r.	1
		Puszka na komunikaty klasycystyczna z I poł. XIX w.	1
		Krucyfiks procesyjny neobarokowy z XIX/XX w.	1
		Krucyfiks ołtarzowy neoklasycystyczny z 1869 r.	1
		Krucyfiks ołtarzowy neoklasycystyczny z końca XIX w.	1
		Świecznik późnobarokowy z II poł. XVIII w.	6
		Świecznik neobarokowy z II poł. XIX w.	6
		Dzwon neobarokowy z 1885 r.	1
		Drzwi z blaszanym obiciem gotyckim z XIV / XV w.	1
		Ornat czerwony: kolumny późnobarokowe z XVIII w. boki z XIX / XX w.	1

1	2	3	4
Nowy Korczyn	Kościół w Piasku Wielkim	Ołtarz główny klasycyczny z I poł. XIX w.	1
		Późnobarokowy krucyfiks z I poł. XVIII w.	1
		Ołtarz Boczny Matki Boskiej barokowy z XVII/XVIII w.	1
		Ołtarz Boczny Św. Katarzyny barokowy z XVII/XVIII w.	1
		Ołtarz boczny Św. Tekli barokowy z I ćw. XVIII w.	1
		Ambona barokowa z I poł. XVIII w.	1
		Chrzcielnica barokowa z II poł. XVII w.	1
		Kropielnica o charakterze gotyckim z XVI - XVII w.	1
		Feretron z II poł. XIX w.	1
		Krucyfiks procesyjny barokowym o cechach ludowych z XVIII w.	1
		Monstrancja późnobarokowa z I poł. XVIII w.	1
		Kielich mszalny barokowy z 1645 r.	1
		Kielich mszalny barokowy z końca XVII w.	1
		Kielich mszalny późnobarokowy z I poł. XVIII w.	1
		Kielich mszalny późnobarokowy z 1765 r.	1
		Puszka na komunikanty barokowa z 1686 r.	1
		Pacyfikał Św. Tekli barokowy z 1688 r.	1
		Krucyfiks ołtarzowy neobarokowy z II poł. XIX w.	1
		Świecznik późnobarokowy z lat po poł. XVIII w.	2
		Świecznik późnobarokowy z XVIII w.	2
		Dzwon gotycki z XV w.	1
		Ornat czerwony z tkaniny późnorennesansowej z I poł. XVII w.	1
		Ornat zielony z końca XVII w.	1
		Ornat czerwony: boki z tkaniny barokowej z końca XVII w.	2
		Ornat fioletowy z tkaniny zapewne tureckiej z XVII w.	1
		Ornat czarny z haftowanymi kolumnami późnobarokowy z XVIII w.	1
		Ornat zielony z haftowanymi kolumnami późnobarokowy z XVIII w.	1
Tuczępy	Kościół w Tuczępach	Krucyfiks w ołtarzu głównym – późnobarokowy z XVIII w.	1
		Obraz <i>Pieta</i> barokowy z II poł. XVII w. w ołtarzu Kaplicy Matki Boskiej Różańcowej	1
		Chrzcielnica barokowa z XIX w.	1
		Tablica elekcyjna barokowa z 1674 r.	1
		Stacje męki pańskiej klasycystyczne z I poł. XIX w.	14
		Monstrancja barokowa z 1664 r.	1
		Kielich mszalny barokowy z 1660 r.	1
		Kielich mszalny barokowy z II poł. XVII w.	1
		Ornat z haftami biały barokowy z końca XVII w.	1
		Ornat z haftami fioletowy barokowy z początku XVIII w.	1
		Puszka na komunikanty barokowa z XVII / XVIII w.	1
	Kościół w Kargowie	Kielich mszalny klasycystyczny z I poł. XIX w.	1
		Ornat biały z haftowanymi kolumnami późnobarokowy z XVIII w.	1

1	2	3	4
Solec Zdrój	Kościół w Solcu – Zdroju	Krucyfiks ścienny (w ołtarzu głównym), renesansowy z II poł. XVI w.	1
		Tablica pamięci Karola i Juliusza Godefroy, z ok. 1874 r.	1
		Nagrobek (fragment) wg tradycji Samuela Zborowskiego, renesansowy z II poł. XVI w	1
		Rzeźba Św. Mikołaja, neoklasycystyczna z końca XIX – pocz. XX w.	1
		Tablica pamięci Ludwika Walchnowskiego zm. w 1887 r.	1
		Obraz barokowy <i>Matka Boska z Dzieciątkiem</i> z ok. pocz. XVI w.	1
		Obraz Św. Mikołaj o charakterze barokowym	1
		Obraz klasycystyczny Św. Antoni z <i>Dzieciątkiem</i> z I poł. XIX w.	1
		Obraz neobarokowy Św. Tekla z I poł. XIX w.	1
		Monstrancja późnobarokowa z II poł. XIX w.	1
		Kielich mszalny barokowy z XVIII w.	1
		Kielich mszalny neorenesansowy z 1896 r., z pracowni T. Wenera	1
		Krucyfiks ołtarzowy, neobarokowy z II poł. XIX w.	2
		Relikwiarz Św. Stanisława Kostki neobarokowy z II poł. XIX w.	1
		Paschał neobarokowy z końca XIX w.	1
		Świecznik neobarokowy z końca XIX w. z zakładu G. Roszkowskiego	10

12.5. OBIEKTY PRZYRODNICZE PODLEGAJĄCE OCHRONIE NA TERENIE
POWIATU BUSKIEGO

Lp.	Forma ochrony	Gminy Powiatu Buskiego	Nazwa	Rok utworzenia	Opis
1	2	3	4	5	6
1.	Stanowisko dokumentacyjne	Busko - Zdrój	Odslonięcie geologiczne <i>Zajęcza Góra</i> Skotniki Małe	2002	Kamieniołomy wapieni najniższą część stanowią wapienie (górną jurę - kimeryd), ponad nim występują zlepieńce (górną kredę - cenoman), a następnie margle (górną kredę - kredę), na rozmytej powierzchni gładzowisko (miocen - baden)
2.			Odslonięcie geologiczne łom skalny Młyny		Ściana łomiku o wysokości do 4 m, w zachodniej części wyerodowana rynną wypełniona żwirem, które w części środkowej przechodzą w blokowisko, utworzone z mikrytowych wapieni niocenu (sarmatu dolnego).
3.	Parki krajobrazowe	Busko Zdrój Solec – Zdrój, Stopnica	Szaniecki Park Krajobrazowy	1986	Szaniecki Park Krajobrazowy <u>Powierzchnia</u> : 10 915 ha. <u>Otulina</u> : 12 859 ha. <u>Regiony geograficzne</u> : Niecka Nidziańska, Wyżyna Kielecka. <u>Mezoregiony</u> : Niecka Solecka, Niecka Połaniecka, Garb Pińczowski
4.		Wiślica, Nowy Korczyn, Busko - Zdrój	Nadnidziański Park Krajobrazowy	1986	Nadnidziański Park Krajobrazowy <u>Powierzchnia</u> : 23 164 ha. <u>Otulina</u> : 26 011 ha. <u>Region geograficzny</u> : Niecka Nidziańska <u>Mezoregiony</u> : Dolina Nidy, Garb Pińczowski, Niecka Solecka, Pogórze Szydłowskie, Płaskowyż Jędrzejowski, Garb Wodzisławski

1	2	3	4	5	6
5.	Obszar Chronionego Krajobrazu	Gnojno Busko- Zdrój Stopnica Tuczępy	Chmielnicko - Szydłowski Obszar Chronionego Krajobrazu (Ch-SzOChK)	1995	Obszar o krajobrazie rolniczo - leśnym. W jego szacie roślinnej największy walor przyrodniczy mają lasy o charakterze naturalnym. Pod względem siedliskowym przeważają bory sosnowe i bory mieszane, sporadycznie występują fragmenty borów trzcinkowych, olsów i łągów. Na rędzinach jurajskich wykształciła się bogata postać subkontynentalnego boru mieszanego, przechodząca miejscami w grąd wysoki i świetlistą dąbrowę, z wieloma gatunkami roślinności kserotermicznej. W runie tych zbiorowisk spotyka się interesujące, rzadkie i chronione gatunki roślin. Ważnym elementem szaty roślinnej są zbiorowiska nieleśne, głównie torfowiska (wysokie, przejściowe i niskie), z udziałem wielu rzadkich roślin. Zbiorowiska leśne i torfowiskowe pełnią ważną rolę wodoochronną, zwłaszcza w obszarze źródłiskowym rzeki Wschodniej. Liczne stawy tworzą biotopy dla wielu gatunków ptaków wodno-bagiennych. Takie wymagające ochrony biocenozy awifauny występują m.in. w okolicach Skorzowa. Na terenie Ch-SzOChK dawne są tradycje osadnictwa sięgającego czasów neolitycznych. Zachowały się też liczne zabytki budownictwa rezydencjonalnego oraz założenia dworsko - parkowe m.in. w Gnojnie. Głównymi przyrodniczymi funkcjami Ch-SzOChK jest ochrona wód powierzchniowych, a także spełnienie roli łącznikowej pomiędzy Zespołami Parków Krajobrazowych Gór Świętokrzyskich i Poni-dzia (korytarze i ciągi ekologiczne o znaczeniu regionalnym i lokalnym).

1	2	3	4	5	6
6.	Obszar Chronionego Krajobrazu	Wiślica, Nowy Korczyn, Busko - Zdrój	Nadnidziański Obszar Chronionego Krajobrazu (NOChK) - otulina Nadnidziańskiego Parku Krajobrazowego	2001	Obszar obejmuje tereny o dużych walorach przyrodniczo – krajobrazowych, których ochrona zapewni zachowanie cennych walorów parku krajobrazowego. Otulina Nadnidziańskiego Parku Krajobrazowego obejmuje tereny występowania rzadkich gipsowych formacji geologicznych z licznymi formami krasowymi, a także ciepłolubnych zbiorowisk roślinności kserotermicznej, torfowiskowej i bagiennej.
7.		Pacanów Stopnica Solec - Zdrój Busko – Zdrój Nowy Korczyn	Solecko - Pacanowski Obszar Chronionego Krajobrazu (S-POChK)	1995	S-POChK jest położony w granicach Garbu Pińczowskiego, Niecki Soleckiej i Niziny Nadwiślańskiej. W morfologii zaznacza się wyraźnie wydłużony grzbiet zwany Wąłem Pińczowsko - Wójczańskim, zbudowany z miocenских wapieni detrytycznych leżących na marglach kredowych. W obrębie Niecki Soleckiej i w okolicach Buska - Zdroju, na powierzchni terenu lub pod niewielkim nakładem piaszczystych osadów czwartorzędowych, odsłaniają się miocenские skały gipsowe tworzące kopulaste wzniesienia. W ich obrębie rozwijają się typowe zjawiska krasowe: jaskinie, zapadliska, leje, ślepe doliny itp. Szeroka dolina Wisły wcięta w iły miocenские wypełniona jest grubymi seriami plejstocenских osadów żwirowo – piaszczystych, niekiedy lessów oraz holocenскими mady. Na tak urozmaiconym podłożu geologicznym wykształciły się zróżnicowane pokrywy glebowe: na wychodniach skał miocenских – rędziny wapienne i gipsowe, na plejstocenских piaskach - lekkie bielcowe, a na Poniżiu urodzajne mady. Pod względem przyrodniczym największą wartość mają zbiorowiska torfowiskowe i łąkowe z udziałem halofitów: komonicy skrzydlato-stąkowej, muchotrzewu solniskowego, koniczyny rozdętej, rozwijającej się w dolinach Wschodniej i Sanicy, a także w okolicy Stopnicy i Solca - Zdroju. Lasy o charakterze zbliżonym do naturalnych rozwijają się na siedliskach borów sosnowych i borów mieszanych. W zależności od panujących stosunków wodnych wykształciły się zbiorowiska bagiennego boru trzcinnikowego, subkontynentalnego boru świeżego i boru mieszanego. W południowej części S-POChK, na lessach w okolicach Wójeczki oraz w południowo – zachodniej na gipsach wykształciły się zbiorowiska muraw kserotermicznych z chronionymi gatunkami roślin, m.in.: wisienką stepową, ostnicą włosowatą, rojnikiem pospolitym, miłkiem wiosennym, dziewięciszem bezłodygowym.

1	2	3	4	5	6
8.	Obszar Chronionego Krajobrazu	Busko Zdrój Solec – Zdrój, Stopnica	Szaniecki Obszar Chronionego Krajobrazu (SzOChK) - otulina Szanieckiego Parku Krajobrazowego	2001	Obszar stanowi liczne enklawy bardzo wartościowego krajobrazu przyrodniczego z wieloma zbiorowiskami roślinności kserotermicznej, torfowiskowej i słonolubnej rozszanych w harmonijnym krajobrazie łąk i pól. Pełen jest zabytków kultury materialnej z interesującą formą budownictwa przy użyciu miejscowego kamienia.
9.	Rezerwat Przyrody	Busko-Zdrój	Rezerwat słonoroślowy Owczary	1959	Rezerwat florystyczny (słonoroślowy) ustanowiony w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych źródła solankowego z występującymi w jego pobliżu - na terenie zabagnionym, florą i fauną halofitową.
10.		Wiślica	Rezerwat stepowy <i>Góry Wschodnie</i> Chotel Czerwony	1959	Rezerwat ścisły obejmujący fragment niewielkiego wzniesienia zbudowanego z grubokrystalicznych, szklicowych gipsów ustanowiony w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych naturalnych stanowisk zespołów roślinności stepowej. W murawach rosną chronione i rzadkie gatunki roślin jak: miłek wiosenny, ostnica włosowata, ostrożeń pannoński, mikołajek polny, ożota zwyczajna, dziewięciśł bezłodygowy, kostrzewa walezyjska, traganek duński, oman wąskolistny i zagorzałek żółty.

1	2	3	4	5	6
11.	Rezerwat Przyrody	Wiślica	Rezerwat stepowy <i>Przęślin</i> Chotel Czerwony	1960	Rezerwat częściowy obejmujący gipsowe wzgórze zwane Przęślin ustanowiony w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych naturalnego stanowiska roślinności stepowej oraz odsłoneń gipsów wielokrystalicznych widocznych w południowej i zachodniej ścianie wzgórza. W jego południowo – zachodnim stoku odsłaniają się duże wykształcone kryształy gipsu, zwane <i>szklicą</i> . W składzie florystycznym tych zbiorowisk występują chronione i reliktowe gatunki roślin jak: ostnica włosowata, stuliusz miotłowy, wiechlina cebulkowata w odmianie żyworodnej, len włochaty, len złocisty, miłek wiosenny, dziewięciśń bezłodygowy i inne. Żyją tu również rzadkie gatunki ciepłolubnych owadów, m.in. cykady.
12.			Rezerwat stepowy <i>Skorocice</i>	1960	Rezerwat częściowy ustanowiony w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych naturalnego stanowiska roślin stepowych. Unikatowa dolina krasowa powstała w wyniku zawalenia się fragmentów jaskiń krasowych i działalności erozyjnej potoku, który płynie dnem wąwozu, a miejscami fragmentami korytarzy Jaskini Skorocickiej. Dolina charakteryzuje się występowaniem wielu form krasu gipsowego, m.in. są tu jaskinie, mosty skalne, wywie-rzyska, ostańce i lejki krasowe. Strome zbocza porasta roślinność kserotermiczna z udziałem takich zbiorowisk jak: step ostnicowy, step łąkowy i murawa kserotermiczna z wężymordem stepowym i seslerią błotną. Rośnie tu też wiele chronionych i rzadkich roślin: ostnica Jana, ostnica włosowata, wężymord stepowy, śniedek wąskolistny, sierpik różnolistny, przetacznik wczesny. W rezerwacie występuje interesująca fauna kserotermiczna, zwłaszcza owady i pajęczaki stepowe i trogllobiotyczne.

1	2	3	4	5	6
13.	Rezerwat Przyrody	Wiślica	Rezerwat stepowy <i>Skotniki Górne</i>	1962	Rezerwat ścisły stanowiący fragment pasma wzniesień o charakterze progu skalnego czyli kuesty, rozciągające się pomiędzy Skotnikami Górnymi a Wolą Zagojską. Rezerwat ustanowiony w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych naturalnego stanowiska roślin stepowych. Podnóże progu zbudowane z margli kredowych, a być może także z margli podgipsowych, podatnych na wietrzenie i erozję. Czoło progu, miejscami skaliste i strome, tworzą znacznie odporniejsze gipsy szklicowe. Margle odsłaniają się na południowo - zachodnich stromych zboczach pasma, gipsy natomiast w górnych partiach wzniesień. Zbocza południowo – wschodnie są słabiej nachylone. Rezerwat znajduje się na południowym krańcu opisanego pasma. Obejmuje on szczytową część wzgórza oraz zbocza o ekspozycji płd. i zach. Ma kształt wąskiego pasa o zmiennej szerokości wzdłuż dłuższych boków nieregularnie powycinanego. Rezerwat otaczają pola orne i łąki wykształcone na odłogu. Obszar rezerwatu odznacza się bogatą florą kserotermiczną roślin naczyniowych – ciepłolubne murawy o charakterze stepowym. Występują tu gatunki objęte całkowitą ochroną prawną: milek wiosenny, zawilec wielkokwiatowy i ostnica włosowata.
14.			<i>Górki I</i>	2004	Obiekt stanowi niewielkie gipsowe wzniesienie, porastają go bardzo dobrze zachowane murawy kserotermiczne.
15.			<i>Górki II</i>	2004	Obiekt stanowi pagórek z odsłonięciem drobnokrystalicznych gipsów, laminowanych porośniętych murawą kserotermiczną.
16.			Łąka - <i>Słone źródło</i> w Szczerbakowie	2002	Na terenie łąki występują halofity: muchotrzew solniskowy, sitowie nadmorskie, przewierceń wąskolistny.
17.	Solec - Zdrój	Łąka śródleśna z roślinnością błotną	2002	Łąka w dużym stopniu zarośnięta przez samosiewy brzozy i olchy. Zagrożenie dla obiektu wynika z naturalnej sukcesji lasu.	
18.		Wąwóz z wychodniami wapiennymi <i>Wąwóz Kikowski</i>		Naturalny wąwóz o deniwelacji do 30 m z wapiennymi wychodniami skał <i>ambon</i> , porośnięty roślinnością kserotermiczną. Podłoże geologiczne wąwozu stanowią wapienie i piaskowce jurajskie i kredowe.	
19.	Busko-Zdrój	Skaliste odsłonięte wzgórze <i>Ostra Góra Skotniki Małe</i>	2002	Skaliste odsłonięte gipsowe wzgórze wśród pól z roślinnością kserotermiczną. Na zboczu o ekspozycji południowej rosną murawy kserotermiczne, od strony płn. - zach. występują rzadkie gatunki roślin.	

1	2	3	4	5	6
20.	Pomnik Przyrody	Nowy Korczyn	Dąb szypułkowy (nr rej. 074)	1960	Rzegocin
21.		Gnojno	Dąb szypułkowy (nr rej. 115)	1986	O pierśn. 450 cm, wys. 20 m
22.			Źródła szczelinowe (nr rej. 154)	1987	Typ źródła podpływowe, szczelinowe
23.			Dąb szypułkowy	1986	O pierśn. 375 cm, wys. 20 m
24.			Źródło (nr rej. 153)	1987	Skadla - źródło stanowią dwa wypływy podzboczowe
25.		Pacanów	Dąb szypułkowy (nr rej. 805)	2006	Oblekoń
26.		Solec-Zdrój	Głaz narzutowy (nr rej. 228)	1987	Chinków
27.			Zespół jaskiń krasowych (nr rej. 736)	2001	Kików - jaskinie powstałe w wapieniach oraz piaskowcach jurajskich i kredowych
28.		Wiślica	Jaskinia gipsowa (nr rej. 245)	1987	Skotniki Górne
29.			Odsłonięcie geologiczne (nr rej. 246)	1987	Łatanice
30.			Odsłonięcie geologiczne (nr rej. 247)	1987	Wiślica
31.			Odsłonięcie geologiczne (nr rej. 248)	1987	Gorysławice
32.			Odsłonięcie geologiczne (nr rej. 249)	1987	Chotel Czerwony
33.			Odsłonięcie geologiczne (nr rej. 250)	1987	
34.			Odsłonięcie geologiczne (nr rej. 360)	1996	
35.		Stopnica	Modrzew europejski (nr rej. 751)	2003	Smogorzów
36.		Busko-Zdrój	3 Dęby szypułkowe	2002	Kameduły
37.			Odsłonięcie geologiczne (nr rej. 141)	2002	Siesławice. Ściana starego wyrobiska
38.			Odsłonięcie geologiczne (nr rej. 142)	1987	próg skalny w górnej części wzniesienia o dł. 12 m i wys. 4 m zbudowany z gipsów wielkokrystalicznych tzw. szklicowych
39.			Odsłonięcie geologiczne (nr rej. 143)	1987	próg skalny o wys. 5 m w zboczu wzniesienia zbudowanego z serii gipsowej Baden. W dolnej części odsłonięcie dł. 8 m. wys. 3,5 m, widoczne gipsy wielkokrystaliczne tzw. <i>jaskółcze ogony</i> . U podstawy źródło dające początek strumykowi płynącemu głęboko wciętą malowniczą dolinką.
40.			Sosna pospolita (nr rej. 748)	2002	Wełecz

12.6. MIEJSCA PAMIĘCI NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO

Gmina	Lp.	Miejscowość	Opis miejsca pamięci
1	2	3	4
Busko – Zdrój	1.	Bronina	pomnik upamiętniający bitwę stoczoną w czasie kampanii wrześniowej (9 września 1939 r.) przez 22 Dywizję Piechoty Górskiej
	2.	Szczaworyż	cmentarz - pomnik i groby 121 żołnierzy 22 Dywizji Piechoty Górskiej poległych w bitwie pod Broniną 9 września 1939 r.
	3.	Dobrowoda	cmentarz mogiła zbiorowa Żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r. (11 osób)
	4.		cmentarz - mogiła zbiorowa działaczy ruchu oporu
	5.	Busko – Zdrój	epitafium w kościele Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Busku – Zdroju poświęcone księdzu Wojciechowi Świątkiewiczowi
	6.		Mogiła Powstańców z 1863 r. na cmentarzu parafialnym w Busku – Zdroju – poświęcona księdzu Antoniemu Majewskiemu, Franciszkowi Sokołowskiemu, Erazmowi Lakowskiemu, Janowi Zawryczowi, Józefowi Skrzyńskiemu oraz 20 innym bezimiennym Powstańcom
	7.		płyta z piaskowca na cmentarzu parafialnym w Busku – Zdroju poświęcona Aleksandrowi Uchnastowi (nauczycielowi w szkole w Strożyskach i w Szańcu), który walczył w Powstaniu Styczniowym jako 14-latek w oddziale kpt. A. Denisiewicza. Brał udział w potyczkach pod Ludynią i Świętą Anną oraz w bitwie pod Opatowem
	8.		Pomnik Martyrologii, Busko – Zdrój przy Galerii <i>Zielonej</i>
	9.		Pomnik ku czci Batalionów Chłopskich, Busko – Zdrój przy Galerii <i>Zielonej</i>
	10.		Obelisk ku czci Józefa Piłsudskiego i jedna tablica pamiątkowa, Busko – Zdrój przy Galerii <i>Zielonej</i>
	11.		Pomnik ku czci walczących podczas II wojny światowej, Busko – Zdrój, obok Buskiego Samorządowego Centrum Kultury
	12.		Buski Cmentarz Wojenny z 1914 r., ul. Prusa
	13.		cmentarz – mogiły zbiorowe żołnierzy Wojska Polskiego poległych pod Broniną w 1939 r., partyzantów i ofiar II wojny światowej oraz Powstańców Styczniowych (ponad 80 osób)
	14.	Elżbiecin – Przysiółek Wygoda Kozińska	pomnik poświęcony pamięci Polaków, którzy zostali rozstrzelani podczas II wojny światowej oraz zginęli w bitwie stoczonej przez Armię Krajową na Wygodzie Kozińskiej 1 sierpnia 1944 r. i w Skorzowie 4 sierpnia 1944 r.
	15.	Radzanów	obok pałacu – miejsce bitwy w dniu 27 lipca 1944 r. między oddziałem Armii Krajowej a żandarmerią niemiecką
	16.	Welecz	pomnik na skraju lasu oraz sosna z obnażonymi korzeniami ok. 200 m od pomnika – miejsce rozstrzeliwań Polaków, zginęło tam ok. 200 - 300 osób w okresie II Wojny Światowej
	17.	Kameduły - kolonia	Pomnik Powstańców 1863 r. poświęcony żołnierzom gen. Mariana Langiewicza
	18.	Szaniec	cmentarz – mogiła zbiorowa 3 żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r. oraz mogiła zbiorowa 11 ofiar terroru
Gnojno	19.	Gnojno	mogiła indywidualna żołnierza Wojska Polskiego - lata 1944 lub 1945

1	2	3	4
Nowy Korczyn	20.	Ucisków	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej. Spoczywa na nim 1366 żołnierzy rosyjskich i 479 austrowęgierskich, poległych w latach 1914 i 1915
	21.	Czarkowy	cmentarz wojenny gdzie znajdują się mogiły żołnierzy Legionów Polskich, żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r. oraz Armii Krajowej
	22.	Nowy Korczyn	cmentarz - mogiła poświęcona ofiarom Powstania z 1863 r.
	23.		cmentarz - mogiła pomordowanych przez hitlerowców
	24.		cmentarz - mogiła żołnierzy Armii Krajowej
	25.		pomnik ku czci Partyzantów (rynek miasta)
	26.	Stary Korczyn	cmentarz - mogiła weterana 1863 r. - Antoniego Schabowskiego
	27.	Korczyn	cmentarz - 3 mogiły indywidualne działaczy ruchu oporu
	28.	Ostrowce	cmentarz 3 mogiły zbiorowe 6 żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r.
	29.	Strożyska	cmentarz - mogiła zbiorowa 2 żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r.
	30.	Piasek Wielki	cmentarz - mogiła zbiorowa 12 ofiar terroru hitlerowskiego
Pacanów	31.	Słupia	pomnik Św. Brata Alberta obok Domu Pomocy Społecznej w Słupi - który, jeszcze jako student Adam Chmielowski, był Powstańcem 1863 r.
	32.		pomnik ku pamięci żołnierzy Batalionów Chłopskich (bitwa z 2 sierpnia 1944 r.)
	33.	Biechów	cmentarz - mogiła indywidualna żołnierza Wojska Polskiego rok 1944 lub 1945 oraz 2 mogiły indywidualne ofiar terroru
	34.	Pacanów	cmentarz - 2 mogiły zbiorowe 22 żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r. oraz 4 mogiły indywidualne żołnierzy Wojska Polskiego z lat 1944 – 1945
Solec – Zdrój	35.	Solec – Zdrój	cmentarz – 2 mogiły zbiorowe 21 żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r. i działaczy ruchu oporu
	36.	Magierów	mogiła pojedyncza żołnierza Wojska Polskiego z 1939 r. (las)
Stopnica	37.	Skrobaczów	kapliczka na mogile Powstańców z 1863 r.
	38.	Stopnica	mogiła Wiktora Hassmana na cmentarzu parafialnym w Stopnicy
	39.		płyta pamiątkowa poświęcona księdzu Antoniemu Gawrońskiemu aresztowanemu za uczestnictwo w patriotycznych manifestacjach – płyta na ścianie dzwonnicy, przy kościele parafialnym w Stopnicy
	40.		epitafium poświęcone Józefowi Żelazowskiemu stopnickiemu aptekarzowi, członkowi organizacji narodowej – epitafium w kościele parafialnym w Stopnicy
	41.		Kopiec Tadeusza Kościuszki wzniesiony w 1922 r. przez mieszkańców Stopnicy dla uczczenia Tadeusza Kościuszki i jego żołnierzy. Został on usytuowany przy drodze prowadzącej do Mariampola i był dziełem młodzieży szkolnej ze Stopnicy i okolicznych wsi
	42.		cmentarz – mogiła zbiorowa 21 żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r., 17 żołnierzy Wojska Polskiego z lat 1944 – 45 oraz kwatery nr 1.892 żołnierzy Armii Radzieckiej
	43.		pomnik ku czci J. Piłsudskiego (rynek miasta)
	Tuczępy	44.	Tuczępy
45.		Kargów	tablice upamiętniające zbrodnie katyńskie szt. 1
46.		Niziny	grób żołnierza w lesie
Wiślica	47.	Łatanice - Las Chocholski	miejsce straceń w II wojnie światowej (odbyła się tam też bitwa w 1939 r. 22 Dywizji Piechoty),
	48.	Jurków	cmentarz – 4 mogiły zbiorowe żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r., partyzantów oraz ofiar terroru (36 osób)